

Установа адукацыі
«Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў»

Факультэт традыцыйнай беларускай культуры і сучаснага мастацтва
Кафедра рэжысуры абрадаў і свят

УЗГОДНЕНА
Загадчык кафедры

_____ 20 ____ г.

УЗГОДНЕНА
Дэкан факультэта

_____ 20 ____ г.

ЭЛЕКТРОННЫ ВУЧЭБНА-МЕТАДЫЧНЫ КОМПЛЕКС
ПА ВУЧЭБНАЙ ДЫСЦЫПЛІНЕ

ТРАДЫЦЫЙНАЯ СВЯТОЧНАЯ КУЛЬТУРА БЕЛАРУСАЎ

*Рэкамендавана ВМА на адукацыі ў галіне культуры і мастацтваў
у якасці вучэбна-метадычнага комплексу для
студэнтаў установы вышэйшай адукацыі
на спецыяльнасці 1-17 01 05 Рэжысура свят (на напрамках);
напрамку спецыяльнасці 1-17 01 05-01 Рэжысура свят (народныя)*

Складальнікі:

А.А. Гулак, канд. філалаг. навук, дацэнт каф.

А.Я. Камінскі, дацэнт каф.

Разгледжана і зацверджана
на пасяджэнні Савета ўніверсітэта
(пракакол № 9 ад 23 мая 2017 г.)

Рэцэнзенты:

Т.В. Валодзіна, загадчык аддзела фалькларыстыкі і культуры славянскіх народаў дзяржаўнай навуковай установы «Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі»

філіяла «Інстытут мастацтвазнаўства, этналогіі і фальклору імя Кандрата Крапівы», доктар філалагічных навук;

А.М. Нароўская, дацэнт кафедры гісторыі Беларусі і музеязнаўства ўстановы адукацыі «Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў», кандыдат гістарычных навук, дацэнт

Гулак А.А., Камінскі, А.Я.

Традыцыйная святочная культура беларусаў : вучэб.-метад. комплекс / А.А. Гулак, А.Г. Камінскі ; Беларус. дзярж. ун-т культуры і мастацтваў. – Мінск : БДУКМ, 2017. – 83 с.

Вучэбнае выданне сістэматызуе комплекс звестак з беларускай фалькларыстыкі і этнаграфіі і скіравана на ўвядзенне ў вучэбны працэс асноўных палажэнняў аб святочнай культуры беларусаў: яе светапоглядных асноў, мастацкай разнастайнасці, каштоўнасных арыентаў, спецыфічна этнічных характарыстык, адметных рыс і рэгіянальных асаблівасцей. Важнае значэнне надаецца раскрыццю шляхоў стварэння сучасных свят на аснове і з улікам пераемнасці культурна-гістарычных традыцый.

Прызначаецца для прыфесійнай падрыхтоўкі рэжысёраў абрадаў і свят.

ЗМЕСТ

1.	ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА	4
2.	ТЭАРЭТЫЧНЫ РАЗДЗЕЛ	5
2.1.	Вучэбныя дапаможнікі і даведачныя выданні	6
2.2.	Канспект лекцый	7
3.	ПРАКТЫЧНЫ РАЗДЗЕЛ	44
3.1.	Тэматыка семінарскіх, практычных заняткаў	45
3.2.	Патрабаванні да напісання курсавых работ. Прыкладная тэматыка курсавых работ	49
4.	РАЗДЗЕЛ КАНТРОЛЮ ВЕДАЎ	52
4.1.	Прыкладныя пытанні да залікаў і экзаменаў	53
4.2.	Заданні для кантралюемай самастойнай работы	56
5.	ДАПАМОЖНЫ РАЗДЗЕЛ	59
5.1.	Вучэбная праграма па дысцыпліне ¹	60
5.2.	Літаратура	80

¹ У ВМК уключана вучэбная праграма установы вышэйшай адукацыі па вучэбнай дысцыпліне для спецыяльнасці СВЯТОЧНАЯ КУЛЬТУРА БЕЛАРУСІ для спецыяльнасці 1-17 01 05 Рэжысура свят (па напрамках); напрамку спецыяльнасці 1-17 01 05-02 Рэжысура свят (тэатралізаваныя).

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Вучэбна-метадычны комплекс (далей – ВМК) па дысцыпліне «Традыцыйная святочная культура беларусаў» ўкладзены ў адпаведнасці з метадычнымі ўказаннямі па складанні ВМК, распрацаванымі УА «Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў», і прызначаны для рэалізацыі патрабаванняў адукацыйнага стандарту для спецыяльнасці 1-17 01 05 Рэжысура свят (па напрамках); напрамку спецыяльнасці 1-17 01 05-01 Рэжысура свят (народныя).

ВМК па дысцыпліне «Традыцыйная святочная культура беларусаў» мае мэту эфектыўнага ўвядзення ў вучэбны працэс асноўных палажэнняў аб святочнай культуры беларусаў: яе светапоглядных асноў, мастацкай разнастайнасці, каштоўнасных арыентаў, спецыфічна этнічных характарыстык, адметных рыс і рэгіянальных асаблівасцей. Важнае значэнне надаецца раскрыццю шляхоў стварэння сучасных свят на аснове і з улікам пераемнасці культурна-гістарычных традыцый.

Для дасягнення гэтай мэты ВМК па дысцыпліне «Традыцыйная святочная культура беларусаў» сістэматызуе комплекс тэарэтычных і практычных ведаў у галіне беларускай фалькларыстыкі і этнаграфіі. Галоўным структурным прынцыпам, які вызначыў характар выкладання матэрыялу з’яўляецца жанрава-тэматычны, сцверджаны ў акадэмічных выданнях і вучэбна-метадычных дапаможніках па фальклору.

Выкладзены ў ВМК «Традыцыйная святочная культура беларусаў» матэрыял скіраваны на засваенне студэнтамі светапоглядных асноў і характару ўвасаблення народных абрадаў і свят каляндарнага і сямейнага цыклу, культуры сацыяльных эліт сярэднявечча і новага часу. Належная ўвага надаецца пытанням узаемадзеяння традыцый і навацый. Падыход, рэалізаваны ў ВМК, мае практычную неабходнасць, з’яўляецца актуальным і сацыяльна значным.

Змест ВМК уключае тлумачальную запіску, тэарэтычны раздзел (пералік асноўных вучэбных дапаможнікаў і даведчаных выданняў, канспект лекцый), практычны раздзел (тэматыка семінарскіх і практычных заняткаў, патрабаванні да напісання і прыкладная тэматыка курсавых работ), раздзел кантролю ведаў (прыкладныя пытанні да практычных, семінарскіх заняткаў, залікаў і экзаменаў, заданні для кантралюемай самастойнай работы), дапаможны раздзел (вучэбная праграма па дысцыпліне і літаратура).

ТЕАРЭТЫЧНЫ РАЗДЗЕЛ

РЕПОЗИТОРИЙ БГУКИ

Вучэбныя дапаможнікі і даведачныя выданні

1. Беларуская вуснапаэтычная творчасць: падруч. для студэнтаў філал. спец. ВНУ / К.П. Кабашнікаў [і інш.]. – 2-е выд., перапрац. – Мінск: Лексіс, 2000. – 512 с.
2. Беларускі фальклор: хрэстаматыя / склад. К.П. Кабашнікаў [і інш.]. – Мінск: Вышэйшая школа, 1985. – 749 с.
3. Беларускі фальклор: энцыклапедыя: у 2 т. / рэдкал.: Г.П.Пашкоў (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск: БелЭН, 2005–2006.
4. Беларусы: Т. 7: Вусная паэтычная творчасць / НАНБ; Г. А. Барташэвіч, [і інш.]; рэдкал.: В.М. Бялявіна [і інш.]. – 2004. – 586 с.
5. Казакова, І.В. Беларускі фальклор: вучэб. дапам. / І.В. Казакова. – Мінск: Выд. цэнтр БДУ, 2007. – 309 с.
6. Лобач, У.А. Этнаграфія Беларусі: Вучэбна-метадычны комплекс / У.А. Лобач. – Наваполацк: ПДУ, 2006. – 328 с.
7. Міфалогія беларусаў: энцыкл. слоўн. / склад. І. Клімковіч, В. Аўтушка; навук. рэд. Т. Валодзіна, С. Санько. Мінск: Беларусь, 2011. – 607 с.
8. Народная культура Беларусі: энцыкл. даведнік / рэд. В.С. Цітоў. – Мінск : БелЭН, 2002. – 431 с.
9. Нарысы гісторыі культуры Беларусі : у 4 т./ А. І. Лакотка [і інш.] ; – Мінск : Беларуская навука, 2013–.
10. Традыцыйная мастацкая культура беларусаў. У 6 т., 10 кн. / Рэдкал.: Т.Б. Варфаламеева [гал. рэд.] і інш.– Мінск : Вышэйшая школа. – 2008–2013.
11. Швед, І.А. Уводзіны ў фалькларыстыку: вучэб.-метадыч. дапаможнік. У 2 ч. / І.А. Швед. – Брэст: БрДУ. – 2009–2010.

КАНСПЕКТ ЛЕКЦЫЙ

РЕПОЗИТОРИЙ БГУКИ

УВОДЗІНЫ

Пытанні:

1. Асноўныя акадэмічныя даведачныя выданні па фальклору і этнаграфіі.
2. Значэнне шматтомных выданняў “БНТ”, “Беларусы”, “Традыцыйная мастацкая культура беларусаў”.
3. Публікацыя рэгіянальных фальклорных зборнікаў.
4. Вывучэнне функцыянальнай прыроды абрадаў і звычайў.

Літаратура:

1. Беларусы: Т. 3: Гісторыя этналагічнага вучэння / В. К. Бандарчык [і інш.]. – 1999. – 365 с.
2. Володина, Т.В. Успехи и болевые точки белорусской фольклористики последних лет / Т.В. Володина // Навстречу Третьему Всероссийскому конгрессу фольклористов. Сборник научных статей. – М.: Гос. республ. центр русского фольклора, 2013. – С. 79–98.
3. Швед, І.А. Фалькларыстыка: даследчыя прыярытэты і перспектывы развіцця / Іна Швед // Фальклор і сучасная культура : матэрыялы III Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі, 21–22 красавіка 2011 г., Мн. : у 2 ч. / [рэдкал.: І. С. Роўда і інш.]. – Ч. 1. – С. 4–6.

Паняцце *святочная культура* як комплекс нематэрыяльных і матэрыяльных праяўленняў духоўнай творчасці народа. Свята як універсальны феномен народнай традыцы, сакральны час проціпастаўлены штодзённасці. Усеагульнасць і масавасць як важнейшы прыныцып народнага свята. Сувязь вывучаемай дысцыпліны з фалькларыстыкай, этнаграфіяй і міфалогіяй.

Сучасныя фундаментальныя даследаванні ў галіне беларусазнаўства. Падручнікі для ВНУ: «Нарысы па беларускаму фальклору» К. Кабашнікава (1963), «Беларуская вусна-паэтычная творчасць» пад рэдакцыяй М. Ларчанкі (1966), «Беларускі фальклор: Хрэстаматыя» (1970, 4-е выд. 1996), «Беларуская народна-паэтычная творчасць» (1979) і інш. Пры тым, што некаторыя ацэнкі ў названых падручніках устарэлі, названыя выданні складаюць фундаментальную базу вывучэння фальклору.

Многія пытанні беларускай фалькларыстыкі разгледжаны ў “Энцыклапедыі літаратуры і мастацтва Беларусі” (У 5 т. 1984–1987). У ёй мы знаходзім літаратуразнаўчыя характарыстыкі жанраў беларускага фальклору (лірычныя песні, празаічныя жанры вялікіх і малых форм ды інш.). Энцыклапедыя змяшчае шмат фалькларыстычных, нарадазнаўчых паняццяў і тэрмінаў, аднак яна не з’яўляецца спецыяльнай / галіновай менавіта па фальклору.

З 1995 г. Інстытут мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору Нацыянальнай АН Беларусі пачаў фундаментальнае шматтомнае выданне “Беларусы”. Асобныя тамы прысвечаны прамысловым і рамесным заняткам, дойлідству, грамадскім традыцыям, гісторыі этналагічнага вывучэння. У плане вывучэння фальклору цікавасць уяўляе Т. 7 – “Вусная паэтычная творчасць”, Т. 9 – “Антрапалогія” (2006), Т. 10 – “Славянскія этнакультурныя традыцыі” (2007).

Фундаментальнае даследаванне ў 6 кнігах з серыі «Беларускі фальклор: Жанры, віды, паэтыка»: «Каляндарна-абрадавая паэзія», «Сямейна-абрадавая паэзія. Народны тэатр» (абедзве 2001), «Пазаабрадавая паэзія» (А.Гурскі, Г.Пятроўская, Л.Салавей), «Народная проза» (К. Кабашнікаў А.Фядосік, А.Цітавец, абедзве 2002), «Міфалогія. духоўныя вершы» (2003), «Малыя жанры. Дзіцячы фальклор» (2004).

Першым у гісторыі нацыянальнай культуры галіновым навукова-даведачным выданнем, якое шырока асвятляе пытанні духоўнай культуры нашага народу, з'явілася энцыклапедыя «Беларускі фальклор» (2005-2006). У стварэнні энцыклапедыі бралі ўдзел даследчыкі розных устаноў: Ін-та мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору Нацыянальнай АН Беларусі, Беларускай акадэміі музыкі, акадэміі мастацтваў, БДУ, БДПУ імя М. Танка, БДУКіМ і інш. Выданне, відаць, упершыню, багата ілюстравана.

Да сучасных фундаментальных даследаванняў у галіне славяназнаўства можна аднесці шматтомнае выданне Інстытута славяназнаўства і балканістыкі Расійскай Акадэміі навук «Славянский и балканский фальклор», якое выходзіць з 1971 г. Адзін з тамоў цалкам прысвечаны этналінгвістычнаму вывучэнню беларускага Палесся (1995). З 1995 г. Інстытут славяназнаўства і балканістыкі Расійскай Акадэміі навук выдае 5-томны этналінгвістычны слоўнік «Славянские древности» пад рэдакцыяй Талстога. Многія з'явы духоўнай і матэрыяльнай культуры ўсходніх славян у гэтым слоўніку таксама аналізуюцца на беларускім матэрыяле.

Значнай падзеяй у беларусазнаўстве стала выданне серыі «Традыцыйная мастацкая культура беларусаў» у 6 тамах (10 кнігах) (2008–2013). Апошнія тры тамы выйшлі з электроннымі праграмамі: запісамі аўтэнтычных песень, інструментальнай музыкі і народнай прозы ў выкананні яркіх спевакоў, інструменталістаў і апавадальнікаў. Аўтэнтычнасць тэкстаў, дакладная перадача дыялектных асаблівасцяў і індывідуальнай манеры гаворкі інфармантаў, увага да кантэксту і асабістых перажыванняў носбітаў традыцыі, шырокі рэгіянальны ахоп матэрыялаў стварае аб'ёмную панараму існавання беларускай традыцыйнай культуры на сучасным этапе.

Публікацыя рэгіянальных фальклорных зборнікаў. «Песні сямі вёсак: Традыцыйная народная лірыка Міншчыны» (укладальнік Н.Гілевіч), «Беларускі фальклор у сучасных запісах: Брэсцкая вобласць» (укладальнік В.Захарава, 1973), «Песні беларускага Паазер'я» (1981), «Песні Беларускага Палесся» (вып. 1–2, 1983–84), «Песні беларускага Падняпроўя» (1999; укладальнік усіх З.Мажэйка, апошні – з Т. Варфаламеевай), «Беларускі фальклор у сучасных запісах: Традыцыйныя жанры. Гомельская вобласць» (1989), «Беларускі фальклор у сучасных запісах: Мінская вобласць» (1995; укладальнікі В. Ліцьвінка, Г.Кутырова), «Песенны фальклор Палесся» (т. 1–3, 2001–2004; укладальнік У. Раговіч), «Традыцыйная мастацкая культура беларусаў: Магілёўскае Падняпроўе» (т. 1, 2001), «Вяселле на Гомельшчыне: Фальклорна-этнаграфічны зборнік», «Народная міфалогія Гомельшчыны» (2003, укладальнікі І. Штэйнер, В.Новак) і інш.

Вывучэнне функцыянальнай прыроды абрадаў і звычайў: Г. Таўлай («Беларускае Купалле: Абрад, песня», 1986), І Крук («Зімовыя святы», «Веснавыя святы», «Сімволіка беларускай народнай культуры», 2000), А. Лозка («Беларускі народны каляндар», 1993), У. Сысоў («Беларуская пахавальная абраднасць: Структура абраду, галашэнні, функцыі слова і дзеяння», 1995; «3 крыніц спрадвечных», 1997), Т. Валодзіна («Талака ў духоўнай культуры беларусаў», 1997) і інш. Распрацоўка праблем міфалогіі і сімволікі: І. Казакова («Сімволіка і семантыка славянскіх міфалагем: На матэрыялах беларускага фальклору», 1990), А. Ненадавец («Каму пакланяліся продкі», 1996; «За смугою міфа», 1999). Даследаванне культа продкаў, архаічных абрадаў і рытуалаў: В. Шарая («Каштоўнасна-нарматыўная прырода ўшанавання продкаў») і В. Новак («Абраднасць і паэзія «Пахавання стралы», 2002).

Вывучэнне славесна-музычнага фальклору (этнамузыкалогія). Працы Т. Варфаламеевай, З. Мажэйка, Л. Мухарынскай, Т. Якіменка, В. Ялатава і інш. Вывучэнне харэаграфічнага фальклору. Беларуская народная харэаграфія ў даследаванні Ю.М. Чурко («Беларускі народны танец», 1972), працах Л.К. Алексютовіч, М.А. Козенкі.

ТЭМА 1. АДЛЮСТРАВАННЕ АРХАІЧНЫХ КУЛЬТАЎ І ВЕРАВАННЯЎ У СВЯТОЧНАЙ КУЛЬТУРЫ

Пытанні:

1. Народная культура як сфера захавання элеменатаў архаічнай свядомасці.
2. Сучасныя даследаванні міфалогіі беларусаў.
3. Анімізм, фетышызм, татэмізм, культ продкаў у традыцыйнай культуры беларусаў.

Літаратура:

1. Міфалогія беларусаў: энцыкл. слоўн. / склад. І. Клімковіч, В. Аўтушка; навук. рэд. Т. Валодзіна, С. Санько. Мінск: Беларусь, 2011. – 607 с.
2. Беларускі фальклор: энцыклапедыя: у 2 т. / рэдкал.: Г.П.Пашкоў (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск: БелЭН, 2005–2006.

Архаічныя культы з'яўляліся формай і сродкам камунікацыі старажытнага чалавека з космасам і прыродай. Яны выяўляліся як ушанаванне стыхійных прыродных сіл і духаў памерлых продкаў. Пасутнасці архаічныя культы і ўяўленні чалавека пра сусвет выступалі фактарам культурнай сацыялізацыі і асваення чалавекам фізічна-матэрыяльнай прасторы. У беларускай традыцыйнай культуры да сённяшняга часу захаваліся рэшткі многіх культаў і архаічных вераванняў, што ўказвае на развіццё у нашых продкаў міфалагічнай свядомасці.

Як самастойны аб'ект навуковага даследавання міфалагічная свядомасць (міфалогія) упершыню стала разглядацца ў канцы 1960-х – пачатку 1970-х гг. у працах Маскоўска-Тартускай школы па другасных мадэлюючых сістэмах (культурных кодах). Іх вывучэнне было міждысцыплінарнай галіной, што ўключала ці не ў першую чаргу міфалогію і

фальклор, што з-за сваёй спецыфікі асабліва прыдатны для структурна-семіятычных даследаванняў. У пачатку 1980-х гг. балта-славянская духоўная культура становіцца аб'ектам вывучэння навукоўцаў Маскоўскага інстытута славяназнаўства АН СССР. Фундаментальныя працы Маскоўска-Тартускай семіятычнай школы (Ю. Лотман, У. Тапароў, Вяч. Іванаў і інш.), Маскоўскай этналінгвістычнай школы М. і С. Талстых (Т. Агапкіна, В. Бялова, А. Тапаркоў і інш.), створаныя ў 1960–1990-я гг., пазней стануць метадалагічным арыенцірам для беларускіх даследчыкаў архаічнай культуры.

У канцы 1980-х гг. сярод беларускіх даследчыкаў назіраецца рост цікавасці да міфапаэтычнай народнай спадчыны. У 1990-я – пачатку 2000-х гг. працы па міфалогіі пішуць У. Васілевіч, А. Ненадавец, І. Казакова, У. Конан, Т. Шамякіна. Сёння шырокі спектр праблем беларускай міфалогіі даследуецца Г. Барташэвіч, Т. Валодзінай, Л. Дучыц, Э. Зайкоўскім, У. Лобачам, А. Лозкам, В. Новак, А. Прохаравым, Л. Салавей, С. Санько, В. Шарай, І. Швед.

Тэзіс аб тым, што славянскія міфалагічныя вераванні ўзыходзяць да індаеўрапейскай мінуўшчыны (5-4 тыс. да н.э.) і таму характарызуецца значнай архаічнасцю, сёння не падвяргаецца сумненню. Славянская міфалогія – гэта сукупнасць міфалагічных уяўленняў старажытных славян (праславян) перыяду іх адзінства (да кан. 1-га тыс. н.э.). Па меры рассялення славян з праславянскай тэрыторыі (з вобласці Карпат па Цэнтральнай і Усходняй Еўропе да Дняпра і ад паўднёвых берагоў Балтыйскага мора да поўначы Балканскага паўвострава) адбывалася дыферэнцыяцыя славянскай міфалогіі і адасабленне лакальных варыянтаў, доўга захоўвалі асноўныя характарыстыкі агульнаславянскай міфалогіі.

Выразныя рысы мае міфалогія заходніх славян. Гэта лужычане/сербы, палякі, сілезцы, кашубы, славакі, чэхі. Агульная колькасць гэтых народаў – каля 80 млн. Унікальная міфалогія ўсходніх славян (беларусы, рускія, украінцы. Племянныя цэнтры – Кіеў і Ноўгарад). Відавочна, існавалі і іншыя варыянты міфалогіі (у прыватнасці, у паўднёвых славян на Балканах), але звесткі пра іх нязначныя.

Анімізм – удухаўленне аб'ектаў навакольнага свету. Анімістычная аснова *гукання вясны, прывітання нівы, абрадаў Куст, Пахаванне стралы, Дажынкi, абрадаў пераносу свячы ў Цэнтральнай Беларусі і на Падняпроўі і інш.* Народная дэманалогія мае надзвычай устойлівую захаванасць, шырокую геаграфію распаўсюджвання і багатую лакалізацыю. Да народнай дэманалогіі належаць розныя класы неіндывідуалізаваных (часта і неантрапаморфных) нячысцікаў, духаў, жывёл, звязаных з усім міфалагічным прасторай ад дома да лесу, балота (*Дамавік, Хлеўнік, Лазнік, Русалка* ды інш.). Прырода многіх міфалагічных персанажаў трактуецца ў сучаснай навуцы як амбівалентная (*Русалка, Вадзянік, Лесавік*), іх шкодныя дзеянні ў дачыненні да чалавека могуць быць нейтралізаваныя пры дапамозе замоў, ахвярапрынашэнняў, пэўных магічных прыёмаў і інш.

Рана-раносенька,
Русалкі сядзелі.

Русалкі сядзелі,
На дзевак глядзелі,
Ой, рана-рана,
На дзевак глядзелі.

— Дзевачкі-сястрыцы,
Падайце вадзіцы,
Ой, рана-рана,
Падайце вадзіцы.

Падайце вадзіцы
З халоднай крыніцы,
Ой, рана-рана,
З халоднай крыніцы.

З халоднай крыніцы
Ды з-пад той вярбіцы,
Ой, рана-рана,
Ды з-пад той вярбіцы.

Падайце вадзіцы
Душу прычасціці,
Ой, рана-рана,
Душу прычасціці.

Душа прычасціцца —
Жыццё вараціцца,
Ой, рана-рана,
Жыццё вараціцца.

Тады будзем з вамі
Краскі сабіраці,
Ой, рана-рана,
Краскі сабіраці.

Краскі сабіраці,
Песенькі пяці,
Ой, рана-рана,
Песенькі пяці.

*АІМЭФ, ф. 8, воп. 1, спр. 78, сш. 6, л. 12—13. Зап. В. Е. Бурносаў у 1963 г. у в. Балсуны
Буда-Кашалёўскага р. ад К. Я. Болсун, 1919 г. н.*

Вялікая варыятыўнасць назваў аднаго і таго ж персанажа і ў той жа час агульнасць рыс і функцыянальных характарыстых розных персанажаў ствараюць заканамерныя цяжкасці ў вывучэнні дэманалогіі беларусаў.

Фетышызм – вера ў звышнатуральныя якасці прадметаў прыроднага (камяні-валуны, «пяруновыя стрэлы», жытні сноп, яйка, вярба, траецкі «май», мак і інш.) ці культурнага паходжання (крыж, грошы, ручнікі, элементы адзення, ежы, вырабы з жалеза і інш.). Універсальным канцэптам, які сінтэзуе ўсе апісаныя вышэй адносіны, з’яўляецца ў славян (і ў многіх іншых народаў) сусветнае дрэва. У гэтай функцыі ў славянскіх фальклорных тэкстах звычайна выступаюць райскае дрэва, дуб, бяроза, явар, ліпа, хвоя, рабіна, яблыня. Да трох асноўных частак сусветнага дрэва прымеркаваны розныя жывёлы: да галін і вяршыні – птушкі (сокал, салавей, птушкі міфалагічнага характару і да т.п.), а таксама сонца і месяц; да ствала – пчолы, да каранёў – хтанічныя жывёлы (змеі, бабры і інш.). Усё дрэва ў цэлым можа супастаўляцца з чалавекам, асабліва з жанчынай, што відаць з вышыўкі (арнамент). З дапамогай сусветнага дрэва мадэлюецца трайная вертыкальная структура свету (тры царствы: неба, зямля і апраметная), чатырохбаковая гарызантальная структура (поўнач, захад, поўдзень, усход), жыццё і смерць (зялёнае, квітнеючае дрэва і сухое дрэва, дрэва ў каляндарных абрадах) і да т.п.

Татэмізм – сістэма рытуалаў і табу, звязаная з верай у роднасць, паходжанне групы людзей (роду, сям’і, клана) ад пэўнага віду жывых істот ці раслін. Вобразы татэмістычнага паходжання ў святочна-абрадавай культуры: мядзведзь, воўк, каза, бусел, вуж. Культ продкаў як комплекс міфалагічных уяўленняў пра пасмяротнае існаванне душ памерлых (дзядоў), ушанаванне іх на працягу гадовага цыкла. Семантыка кulta продкаў у кантэксце сямейных,

асобных каляндарных абрадаў. Сакральнае стаўленне да зямлі – адной са стыхій светаўтварэння (разам з вадой, паветрам і агнём). Праявы культа агню ў народнай культуры: купальскі, перуноў, агонь свечкі (*грамнічная, чацвярговая, велікодная, вячальная*), хатні агонь (*абрад «Жаніцьба коміна»*). Праявы культа вады ў народнай культуры: *пакланенне крыніцам, вада ў магічных, лекавых практыках, раса, абрад Вадохрышча*. Увасабленне культа зеляніны ў велікоднай, юраўскай, траецка-купальскай, вясельнай абраднасці.

Беларускія фальклорныя і этнаграфічныя матэрыялы (абрады, магічныя практыкі, замовы, легенды, міфалагічныя паданні, казкі, былічкі, арнамент і інш.), а таксама дадзеныя лінгвістыкі (тапаніміка, антрапаніміка, этымалогія слоў) даюць багацейшы матэрыял па славянскай міфалогіі.

ТЭМА 2. НАРОДНЫ КАЛЯНДАР ЯК КОМПЛЕКС ТРАДЫЦЫЙНЫХ ВЕРАВАННЯЎ І АБРАДАВЫХ ПРАКТЫК

Пытанні:

1. Народны каляндар: азначэнне, семантыка.
2. Святы праваслаўных беларусаў (дата правядзення па юліянскім календары).
3. Святы беларусаў-каталікоў (дата правядзення па грыгарыянскім календары).

Літаратура:

1. Васілевіч, У.А. Беларускі народны каляндар // Паэзія беларускага земляробчага календара. Склад. Ліс А.С. – Мінск : 1992. – С. 554–612 (серыя БНТ / Беларуская народная творчасць).
2. Лозка, А.Ю. Беларускі народны каляндар / А. Ю. Лозка. – 2-е выд., перапрац. і дап. – Мінск : Польша, 2002. – 240 с.
3. Земляробчы каляндар: Абрады, звычаі / Рэдкал.: А.С.Фядосік і інш. – Мінск : Навука і тэхніка, 2003. – 405 с. (серыя БНТ / Беларуская народная творчасць).
4. Крук, І.І. Следам за сонцам: беларускі народны каляндар / І. І. Крук. – Мінск: Ураджай, 1998. – 216 с.
5. Міфалогія беларусаў: энцыкл. слоўн. / склад. І. Клімковіч, В. Аўтушка; навук. рэд. Т. Валодзіна, С. Санько. Мінск : Беларусь, 2011. – 607 с.
6. Жывая спадчына Беларусі: <http://livingheritage.by/nks/>.

Адзін з самых вядомых даследчыкаў каляндарна-абрадавай творчасці беларусаў У.А. Васілевіч піша: “Беларускі народны каляндар, які ахоплівае дзень за днём усё гадавое кола, змяшчае ў сабе шматлікія абрады, звычаі, прыкметы, павер’і, прыказкі, праз якія глыбока раскрываецца ўнутраны свет працоўнага чалавека, яго штодзённыя клопаты і спробы разгадаць таямніцы навакольнай прыроды, жыцця і смерці. Шматвяковы вопыт, назапашаны многімі пакаленнямі папярэднікаў, з’яўляўся для земляроба азбукай і граматыкай усяго яго жыцця. Перададзеныя ў спадчыну народныя веды дапамагалі арыентавацца ў з’явах прыроды, ад якіх нярэдка залежаў ураджай – крыніца існавання селяніна, усёй яго сям’і. У працэсе гістарычнага развіцця, дзякуючы пільнаму ўгляданню ў навакольны свет і асэнсаванню

безлічных яго форм чалавецтва ў значнай меры навучылася разумець мову прыроды і кіравацца яе падказкамі ў сваіх будзённых справах”².

Канкрэтныя дні года і цэлыя перыяды ўспрымаліся селянінам як своеасаблівыя паказчыкі для прыняцця тых ці іншых мер у гаспадарчых справах. Многія з гэтых дзён акружаліся магічнай таямнічасцю, комплексам патрабаванняў, парушэнне якіх ва ўяўленні сялян магло прынесці шмат шкоды. Таму так трывала урасталі карэнні розных прыкмет, вераванняў і прымхаў у свядомасць людзей. Як ужо адзначалася, кожны дзень тыдня асэнсоўваўся адносна мэтазгоднасці пачынаць тую ці іншую сельскагаспадарчую або сямейную справу. Існавалі яшчэ жаночыя і мужчынскія, посныя і скаромныя дні. *Панядзелак* – няўдачлівы, нешчаслівы, цяжкі. Не трэба пачынаць нічога важнага, напрыклад сеяць, жаць, будаваць, выбірацца ў дарогу, выганяць першы раз кароў на пашу, сенавацькросны. Гэта мужчынскі дзень, “моцны”. Таму ў некаторых раёнах садзяць агуркі, гарбузы, фасолу, каб былі моцнымі. У панядзелак непадкладваюць яйкі пад курыцу, каб не выводзіліся пеўнікі. Квасяць капусту. *Аўторак* – мужчынскі, удачлівы дзень. Пачынаюць усякую работу. *Серада* – няцотны, жаночы, посны дзень. Садзяць агародніну, нарыхтоўваюць капусту. Добры дзень (“на маладзіку”) для закладкі печы, хаты. *Чацвер* – мужчынскі, спрыяльны для ўсіх работ, акрамя пасадкі агародніны, загатоўкі сала. Лічыцца “чарвівым” днём (па гукавой асацыяцыі: чацвер – чэрві). *Пятніца* – жаночы, няцотны, посны дзень. У розных раёнах успрымаецца па-свойму: якшчаслівы, так і нешчаслівы. Можна выконваць многія работы ў годзе, асабліва “запасаць тавар” (кароў), сеяць, будаваць, “насаджваць” курыцу і інш. Гукавая асацыяцыя “пятніца – п’яніца” дзесьці зрабіла дзень нешчаслівым. Існуюць забароны на ткацтва і прадзенне, звязаныя з персаніфікацыяй пятніцы ў вобразе святой Параскевы Пятніцы. *Субота* – жаночы, цотны, апошні дзень. Шмат забарон і абмежаванняў на работы, і найбольш у сувязі з тым, што “светасноўваўся ў суботу”. Можна сеяць лён і каноплі. *Нядзеля* – жаночы дзень. Нельга выконваць гаспадарчыя палявыя работы, але незабараняюцца хатнія.

Вядома, сёння звесткі, пачэрпнутыя з народнага календара, мала кім бяруцца на павер як непахісныя правілы, рэкамендцыі. Кожны дзень года ў хрысціянскіх календарых (праваслаўнымі каталіцкім) быў запоўнены імёнамі святых, прарокаў, апосталаў, пакутнікаў. Не ўсе яны, зразумела, адзначаліся ў будзённым жыцці роўнай увагаю. Адны даты праходзілі зусім непрыкметна; з другімі звязаны паасобныя павер’і, парады выконваць ці, наадварот, не выконваць тую ці іншую працу, трэцяя шанаваліся як вялікія святы і былі акружаны абавязковымі ўрачыстымі абрадамі.

² Васілевіч Ул. Беларускі народны каляндар//Паэзія беларускага земляробчага календара. Склад. А.С.Ліс. Мінск, 1992. С. 554-612.

Назва народнага свята	Назва свята ў праваслаўных беларусаў і дата правядзення па юліянскім календары	Назва свята ў беларусаў-каталікоў і дата правядзення па грыгарыянскім календары
Каляды – святочны перыяд ад Ражства да Вадохрышча	Ад Ражства Ісуса Хрыста – 7.01 да Святога Богаяўлення – Хрышчэння – 19.01	Ад Нараджэння Пана – 25.12 да нядзелі Хросту Пана – 6.01
Грамніцы, Стрэчанне	Стрэчанне Госпада нашага Ісуса Хрыста – 15.02	Ахвяраванне Пана – 02.02
Масленіца, Запусты	Сырны (масленічны) тыдзень – апошні тыдзень перад вялікім постам, за 7 тыдняў да Вялікадня	-
Саракі	Дзень святых сарака мучанікаў Севасцейскіх – 22.03	-
Дабравешчанне, Благавешчанне, Звеставанне	Благавешчанне Прасвятой Багародзіцы – 07.04	Звеставанне Пана – 25.03
Вербніца	Уваход Гасподні ў Іерусалім – рухомае свята за тыдзень да Вялікадня	Пальмавая нядзеля - рухомае свята за тыдзень да Вялікадня
Святы тыдзень, Перадвелікодны тыдзень	Тыдзень Пакут Гасподніх – апошні тыдзень Вялікага посту	Вялікі тыдзень– апошні тыдзень Вялікага посту
Вялікдзень, Вялічка, Паска, Пасха	Светлае Хрыстова Уваскрасенне (ад 04.04 да 08.05)	Змёртвыхпаўстанне Пана Езуса (ад 22.03 да 25.04)
Велікодны тыдзень	Светлы тыдзень – першы тыдзень пасля Вялікадня	Велікодны перыяд
Наўскі чацвер (памінанне продкаў)	Чацвер Светлага тыдня	-
Радаўніца	Радаўніца. Памінанне спачылых – аўторак другога пасля Вялікадня тыдня	-
Юр’е	Дзень святога велікамучаніка Георгія Пераможцы – 06.05	-
Ушэсце	Узнясенне Гасподняе, 40-вы дзень пасля Вялікадня	Унебаўшэсце Пана Езуса, 40-вы дзень пасля Вялікадня
Сёмуха, Тройца	Дзень Святой Тройцы. Пяцідзсятніца, 50-ы дзень пасля Вялікадня	Спасланне Духа Святога, 50-ы дзень пасля Вялікадня
Русальны тыдзень	Першы тыдзень пасля Пяцідзсятніцы	-
Пятроўка	Пятроў пост, з панядзелка пасля Пяцідзсятніцы да 12.07	-
Купалле	Ноч з 06.07 на 07.07	-
Іван, Ян	Нараджэнне Хрысціцеля Гасподняга Іаана – 07.07	Нараджэнне святога Яна Хрысціцеля – 24.06

Пятра і Паўла	Святых першавярхоўных апосталаў Пятра і Паўла – 12.07	Святых Апосталаў Пятра і Паўла – 29.07
Ілля	Прарока Іллі – 02.08	Святога Іллі – 20.07
Зажынкi і Дажынкi не маюць дакладнай даты. Прыкладна ў сярэдзіне-канцы жніўня		
Першы Спас, Макавей	Вынясенне пачэсных дрэў Жыватворнага Крыжа Гасподняга – 14.08	
Другі Спас, Яблычны	Праабражэнне Госпада Бога і Спасіцеля нашага Ісуса Хрыста – 19.08	Перамяненне Пана – 06.08
Першая Прачыстая, Успенне	Успенне Прасвятой Багародзіцы - 28.08	Унебаўзяцце Найсвяцейшай Панны Марыі – 15.08
Трэці Спас	Перанясенне з Эдэсы ў Канстанцінопаль Нерукатворнага Вобраза Госпада Ісуса Хрыста – 29.08	-
Багач, Другая Прачыстая	Нараджэнне Прасвятой Уладычыцы і Вечнадзевы Марыі – 21.09	Нараджэнне Найсвяцейшай Панны Марыі – 08.09
Уздзвіжанне	Уздзвіжанне Пачэснага і Жыватворнага Крыжа Гасподняга – 27.09	Узвышэнне Святога Крыжа – 14.09
Пакровы	Пакроў Прасвятой Багародзіцы – 14.10	-
Дзяды	Дзмітраўская памінальная субота (апошняя субота перад Днём велікамучаніка Дзмітрыя Салунскага – 08.11)	Успамін усіх памерлых (Задушны дзень) – 02.11
Піліпаўка, Адвэнт	Пост перад Ражством Хрыстовым – 3 28.11 па 06.01	Адвэнт – пост перад нараджэннем Пана: з нядзелі паміж 27.11 і 3.12 па 24.12

Дадзім некалькі прыкладаў паводле У.А. Васілевіча: “7/25. Верасня. Варфаламей, Ціт, Міна, Яўлогій. Імя святога Варфаламея (у народзе – Баўтрамея) рыфмавалася з адпаведнымі аграрнымі работамі: «Прыйшоў Баўтрамей – жыта на зіму сей». У гэты ж дзень прадугледжваўся адлёт у вырай буслоў, іх зварот праз дзевяць месяцаў падмацоўваў тлумачэнне, што дзяцей прыносяць менавіта гэтыя птушкі: «Святы Баўтрамей высылае буслоў на дзяцей». Па стану надвор’я на Варфаламея вызначалі характар усёй восені.

10/28 верасня. Майсей шанаваўся як збавіцель ад п’янства, асабліва запойнага. Таму жанчыны, што пакутавалі ад мужоў-п’яніц, звярталіся менавіта да Майсея за дапамогай.

11/29 верасня. Дзень адсячэння галавы Іаана Прадцечы меў у народзе назвы: Іван Галавасек (Галаварэз, Сценцель), або Іван Калінавік (Каліннік). Адзначаўся праваслаўнай царквою строгім постам. Разнастайныя формы жалобы бытавалі і сярод простага люду, кожная парада ці забарона па-свойму лагічна выцякала з характару дня. На Галавасека нельга было есці круглых пладоў, каб не спадобіцца Ірадыдзе, якая забяўлялася галавою Іаана Хрысціцеля, як яблыкам, і каб не садзілася ў бліжэйшы год на целе скулле. Баяліся варыць чырвонае бацвінне, бо ў доме на працягу года пральецца чыя-небудзь кроў. Забаранялася рэзаць нажамі і сячы сякерамі ўсё, што мела круглыя абрысы, нават хлеб кролілі загадзя ці ламалі яго рукамі. Пад пагрозаю пажару рупіліся выпаліць напярэдадні ў печы і ўсяляк пазбягалі звозіць сена ў хлявы. Ужо сама назва свята падказвала паклапаціцца і пра ўласную галаву. А каб яна не балела, ламалі на Галавасека каліну, што якраз паспявала, і варылі з яе кісель ці кашу з аржаной мукой і цукрам. Пра дзень Галавасека ў песнях спявалі, што ён «руняй сцеліць» і «бульбу з поля збіраець»³.

Беларускі народны каляндар раскрывае перад намі складаны светапогляд беларускага селяніна, яго глыбокае веданне прыроды і любоў да яе, характар працоўнай дзейнасці, дэманструе багатыя творчыя здольнасці, яго невычэрпную фантазію і палёт дапытлівай думкі.

ТЭМА 3. РУХОМЫЯ І НЕРУХОМЫЯ СВЯТЫ. ПРЫСВЯТКІ⁴

Пытанні:

1. Паняцце календара і стыляў летазлічэння.
2. Рухомыя святы: характар адліку.
3. Нерухомыя святы і прысвяткі.

Літаратура:

1. Беларускі фальклор: Энцыклапедыя: У 2 т. – Мінск : Беларуская энцыклапедыя. 2005-2006.
2. Земляробчы каляндар: Абрады, звычаі / Рэдкал.: А.С.Фядосік і інш. – Мінск : Навука і тэхніка, 2003. – 405 с. (серыя БНТ / Беларуская народная творчасць).
3. Лозка, А.Ю. Беларускі народны каляндар / А. Ю. Лозка. – 2-е выд., перапрац. і дап. – Мінск : Палымя, 2002. – 240 с.
4. Васілевіч, У. Беларускі народны каляндар//Паэзія беларускага земляробчага календара. –Склад. А.С.Ліс. – Мінск, 1992. – С. 554–612.

Слова “каляндар” паходзіць ад старажытнарымскага “календы” (“calendae”), што азначала: першыя чыслы кожнага месяца (днімаладзіка). Найменне адпавядае і слову “каляндарыум” – кніга, кудызапісваліся даўгі, працэнты па якіх патрэбна было плаціць, імаладзіковыя дні. Месяцавыя (“лунныя”) меры часу – найстаражытнейшыя. Лікчасу толькі па звароту Месяца, што існаваў у першабытным грамадстве,

³ Васілевіч, У. Беларускі народны каляндар // Паэзія беларускага земляробчага календара. –Склад. А.С.Ліс. – Мінск, 1992. – С. 554–612.

⁴Па матэрыялах: Васілевіч, У. Беларускі народны каляндар // Паэзія беларускага земляробчага календара. – Склад. А.С.Ліс. – Мінск, 1992. – С. 554–612; Лозка, А.Ю. Беларускі народны каляндар / А. Ю. Лозка. – 2-е выд., перапрац. і дап. – Мінск : Палымя, 2002. – 240 с.

назваўся месяцавым календаром. Дагэтуль захавалася ўпобыце сялян завядзёнка пачатак розных работ суадносіць з пэўнымі квадрамі Месяца: маладзік, веташок, падпоўня, поўня, зыход і г.д. Развіццё земляробства, жывёлагадоўлі прывяло першабытнага чалавека да карыстання і большымі храналагічнымі мерамі: сезонамі, гадамі. Так з'явіліся ў старажытным свеце сонечны і сонечна-месяцавы календары. Апошні ўжо змяшчаў некалькі месяцавых параў (прыблізна 12,4). Праз шэраг гадоў давалі цэлую месяцавую пару, каб прыблізіць месяцавы год да сонечнага. Чалавецтва на працягу свайго існавання ўдасканальвала меры часу, каб каляндар лепш адпавядаў астранамічнаму году. У 46 годзеда н. э. у Старажытным Рыме, дзе дзейнічаў складаны і нязручны сонечна-месяцавы каляндар, праслаўлены палкаводзец і ўладар Юлій Цэзар здзейсніў рэформу ў леталічэнні. Згодна новаўвядзенню, Новы год пачалі святкаваць з 1 студзеня, а працягласць года стала раўняцца 365,25 сутак. Эра вызначалася “ад стварэння свету” – у 5508 г. да н. э. Так, напрыклад, 1993 год неабходна лічыць 7501 годам “ад стварэння свету” (5508+1993). У VIII стагоддзі была прынята новая эра – ад дня Нараджэння Ісуса Хрыста, 7 студзеня (25 снежня па старым стылі) 0-га года. Гэтую дату ўстанавіў, зрабіўшы складаныя разлікі, рымскі манах, папскі архіварыус Дзіянісій у VI стагоддзі. Юліянскі каляндар адставаў ад астранамічнага года. За 128 гадоў набірліся цэлыя суткі. Таму ў 1582 г. рымскі папа Грыгорый XII, асноўваючыся на праекце італьянскага ўрача, матэматыка і астранома Ліліё, правёў рэформу: 4 кастрычніка быў аб'яўлены 15-ым і ўпарадкаваны высакосныя гады. Грыгарыянскі каляндар стаў больш дакладным і разыходзіўся ў адны суткі з астранамічным часам не за 128 гадоў, а за 3323. Цяпер усе краіны ў міжнародных адносінах карыстаюцца агульнапрынятым сонечным грыгарыянскім календаром. Аднак ва ўнутраным ірэлігійным жыцці некаторыя ўжываюць месяцавы і сонечна-месяцавы.

Да рухомах свят народнага календара беларусаў належаць урачыстасці, непасрэдна залежныя ад рухомага дня Вялікадня (ён можа святкавацца ў перыяд між 4 красавіка і 8 мая, заўсёды ў нядзелю). Кожнае са свят гэтага цыкла знаходзіцца на пэўнай часовай адлегласці ад Вялікадня (ці перад ім, ці пасля яго), і штогод усе яны сінхронна перамяшчаюцца адпаведна з часам правядзення свайго кульмінацыйнага свята.

За 10 тыдняў перад Вялікаднем з панядзелка пачынаецца тыдзень мытара і фарысея, які зваўся ў народзе Усяядным, Усярадным, Сплашным. Звычайна гэтая сядміца суправаджалася снежнымі завірухамі. На дзевятым перадвёлікодным тыдні, у суботу, напярэдадні мясапуснага тыдня, калі, згодна з праваслаўным календаром, адбываюцца памінкі па ўсіх памёршых продках, на Беларусі адзначалі Масленыя (зімовыя, Стрэчаньскія) Дзяды. Як і ва ўсе іншыя сезонныя Дзяды (на Радаўніцу, напярэдадні Сёмухі, увосень перад Змітравым днём). Наступны, восьмы тыдзень перад Вялікаднем зваўся мясапусным, або сырнай сядміцай (Масленіцай). Наступны тыдзень пасля Масленіцы ў народзе называўся Ізбор (Узбор). Першая серада Вялікага посту – уступная серада. Сярэдзіна Вялікага посту звалася ў народзе Серадапосце,

Хрэсцы, Прапалоўны дзень. Па розных кутках Беларусі на гэты дзень гаспадыні выпякалі з цеста крыжы («храсты»), «хрэшчыкі») і іншыя фігуры, часцей за ўсё ў выглядзе разнастайных прылад працы. «Хрэшчыкі» хавалі за абразамі, дзе яны ляжалі на працягу года і выкарыстоўваліся членамі сям'і пры розных выпадках: на пачатку гаспадарчых работ (напрыклад, пры заворванні, сяўбе, зажынках – каб быў добры ўраджай) і інш.

Апошняя нядзеля перад Вялікаднем называецца Вербніцай (Вербнай нядзелай). Паўсюдна па цэрквах асвятчалі галінкі вярбы, імі сцябалі адзін аднаго. Следам за Вербніцай пачынаецца перадвёлікодны тыдзень (страстная седмица). У некаторых раёнах Усходняга Палесся пад вечар Чыстага чацвярга гатавалася вялікая вячэра з 12 постных страў, на якой паміналі родных памёршых. У Вялікодную ноч пачыналася самае значнае свята праваслаўнай царквы – Уваскрасенне Хрыстова Вялікодзень (Вялікадне, Вялічка). Свята прыходзіла пасля доўгага 7-тыднёвага Вялікага посту. Другі пасля Вялікадня тыдзень пачынаецца з Фаміной (Хамовай, Праваднай) нядзелі.

У аўторак паслявёлікоднага тыдня на большай частцы тэрыторыі Беларусі адзначаецца адзін з найбольш вядомых памінальных дзён — Радаўніца (Радуніцкія Дзяды). У народзе казалі: «На Радаўніцу да абеду пашуць, па абедзе плачуць, а ўвечары скачуць». У залежнасці ад мясцовых традыцый памінальны абрад на могілках мог адбывацца таксама на першыя пасля Вялікадня дні.

Царкоўнае свята Узнясенне, альбо па-народнаму Ушэсце (г. зн. ушэсце Божае на неба), адбывалася заўсёды на шостым тыдні пасля Вялікадня, у чацвер. У суботу напярэдадні свята Сёмухі адзначаўся чарговы памінальны дзень – летнія (Траецкія, Сёмушныя, Стаўроўскія) Дзяды, асабліва пашыраныя ў паўночнай і ўсходняй частцы Беларусі. У радзе раёнаў яны фактычна замяняюць Радаўніцу. Сёмуха (Тройца) – нядзеля, якую завяршаецца сёмы тыдзень пасля Вялікадня. Сярод каталіцкага насельніцтва часта яе называлі Зялёныя святкі, ці Зелянец. Нягледзячы на пераважна летнія тэрміны яе святкавання, Сёмуха знаменавала сабою развітанне з вясною: «На Зелянец вясны канец». Гэтым фактычна заканчваліся рухомыя святы народнага календара.

Да асноўных нерухомах свят і прысвяткаў належаць *Каляды Грамніцы*, (*Стрэчанне*), *Саракі*, *Благавешчанне* (*Дабравешчанне*, *Звеставанне*), *Юр'е*, *Мікола*, *Купалле*, *Пятра і Паўла*, *Ілля*, *Першы Спас* (*Макавей*), *Другі Спас* (*Яблычны*), *Першая Прачыстая* (*Успленне*), *Трэці Спас*, *Багач* (*Другая Прачыстая*), *Уздзвіжанне*, *Пакровы*. Даты іх выкладзеныя ў матэрыяле да тэмы 2.

Многія з дзён народнага календара мелі адметнае гаспадарча-практычнае або метэаралагічнае, радзей – сямейна-бытавое нападзенне. Да іх не прымеркаваны спецыяльныя абрады. Такія дні называюцца *прысвяткамі*. Практычна не існавала забарона працаваць у прысвяткі. Як правіла, прысвяткі маркіраваліся спецыяльнымі ўстойлівымі выразамі (парэміямі),

якія выражалі характар жыццядзейнасці ў дадзены перыяд. Прысвятакі адыгрывалі пэўную ролю ў імянарачэнні дзіцяці. Некаторыя з іх:

25/12 кастрычніка. Прысвятак Марціна з праваслаўнага календара меў сваю прыказку: «Марцін святы — губіцель гагаты» (патлусцелых за лета гусей смажылі ці везлі прадаваць).

11/29 лістапада. Ушаноўваецца Настасся, Аўрам, Марыя, Клаўдзія, Ганна. На прысьвятках Настусі пачыналі стрыгчы авечак. Дзень Марціна, які ў каталіцкім календары супадаў з гэтым днём, прызнаваўся ў народзе прысьвяткам млынароў, таму што пасля яго на млынах спынялася работа. Гаварылі, што на Марціна мядзведзь кладзецца ў бярлогу і пачынае смактаць лапу, на Стрэчанне пераварочваецца і смокча другую лапу, а на Благавешчанне выходзіць з бярлогі.

22/9 снежня. Ушаноўваецца Ганна. Гэты прысвятак узаконьваў пераход на зімовы транспарт: “На Ганкі сядайце на санкі”. Ад Ганны, прыкідвалі, пачынаецца паступовы паварот на лета, насуперак якому будучь меншаць сілы ў чалавека, калі ён не паспеў назапасіць іх. Па дню Ганны вызначалі надвор’е, якое будзе роўна праз паўгода, кіруючыся прыказкай “па зіме і лета”.

У беларускім народазнаўстве існуе значная навуковая і навукова-папулярная літаратура па народных святах і прысьвятках. (Гл. рэкамендаваны спіс).

ТЭМА 4. НАРОДНАЯ БІБЛІЯ ЯК ФЕНОМЕН ТРАДЫЦЫЙНАЙ КУЛЬТУРЫ

Пытанні:

1. Навуковая трактоўка паняцця народная Біблія.
2. Народнабіблейскія тлумачэнні народнага календара.
3. Народнабіблейскія сюжэты легенд.

Літаратура:

1. Беларускі фальклор: Энцыклапедыя: У 2 т. – Мінск : Беларуская энцыклапедыя. 2005-2006.
2. Беларуская “Народная Біблія” ў сучасных запісах. Уступны артыкул, укладанне і каментарыі А. М. Боганевай. – Мінск : БДУКМ, 2010. – 164 с.
3. Антропаў М., Боганева А, Валодзіна Т. Этнаканфесійныя стэрэатыпы ў сучаснай беларускай вёсцы. Даступна на: <http://www.belhistory.eu/mikalaj-antropaў-alena-boganeva-taccyana-valodzina-etnakanfesijnyya-stereatypy-ў-suchasnaj-belaruskaj-vuoscы/>
4. Міфалогія беларусаў: энцыкл. слоўн. / склад. І. Клімковіч, В. Аўтушка; навук. рэд. Т. Валодзіна, С. Санько. Мінск : Беларусь, 2011. – 607 с.

Народная Біблія ў сучаснай навуцы трактуецца як комплекс сюжэтаў, які спалучае ў сабе элементы хрысціянскай кананічнай, апакрыфічнай і фальклорнай традыцыі. Народна-хрысціянскія паняцці і ўяўленні цесна звязаны з гаспадарчай дзейнасцю чалавека (земляробствам і жывёлагадоўляй) і выражаюцца ў народным календары, народнай

дэманалогіі, медыцыне, метэаралогіі і інш. Трансфармацыі вобразаў хрысціянскіх святых у народнай культуры: *Мікалай Цудатворца, Ілля-прарок, Георгій Пераможца, Улас, Касьян, Параскева-Пятніца, Пётр і Павел*. Інтэрпрэтацыя хрысціянскіх рытуалаў: народнае святкаванне *Ражства, Пасхі*. Народная этымалогія назваў свят: *Стрэчанне, Благавешчанне, Саракі, Юр'я, Ілля, Спас, Узвіжанне, Пакровы* і інш. Традыцыі фэстаў (храмавых свят).

Народная Біблія – феномен народнай культуры, уласцівы не толькі ўсходнім славянам, гэта ўніверсальная з'ява. Некананічныя апаведы “дапаўняюць” сюжэты Святога Пісання падрабязнасцямі, тлумачаць першапрычыны прыродных з'яў, абапіраючыся на персанажаў і матывы Старога і Новага Запаветаў. Народная Біблія – вельмі самабытная частка фальклору, у яе аповядках элементы розных эпічных жанраў, рэшткі міфалагічных уяўленняў цесна спляліся з сюжэтамі Святога Пісання, пераасэнсаваліся і трансфармаваліся. Напрыклад, фрагмент з кнігі У.А. Васілевічапра народны каляндар: “22/9 сакавіка. Сорак пакутнікаў, або панароднаму Саракі (Соракі). Лічба, што ўваходзіла ў назву свята, шырока абыгрывалася ў павер'ях і абрадавых дзеяннях, якія бытавалі ў гэты дзень. Калі на Саракі здараўся мароз, то меркавалі, што пасля яго адбудзецца яшчэ 40 маразоў. Раніцай перад усходам сонца хлопчыкі стараліся перакінуць цераз страху 40 трэсак – калі гэта ўдасца, то ўлетку добра будуць ім знаходзіцца птушыныя гнёзды. Свае звычаі былі і ў дзяўчат: яны пераломвалі 40 дошчачак і перарывалі 40 вярочачак і шнуркоў. «На Саракі дрэвы адпушчаюцца», «На Саракі прыляцелі з-за мора птакі» – сведчылі народныя назіранні. «Саракі – не суйся блізка да ракі», г.зн. была пара разводдзя»⁵.

Народная Біблія можа ўспрымацца як частка міфалогіі, але ў большасці выпадкаў гэтыя паданні выдаюцца і вывучаюцца асобна, між тым як літаратура па міфалогіі часцей за ўсё змяшчае толькі ўласна язычніцкія, дахрысціянскія міфалагічныя звесткі.

А. Боганева піша: “Значная частка легенд аб паходжанні звязана з народнай інтэрпрэтацыяй Свяшчэннай гісторыі (народна-апакрыфічныя). Яныскладаюць па зместу як бы другую, паралельную кананічнай свяшчэнную гісторыю, якая напоўнена казачна-міфалагічнымі вобразамі. Увесь адухоўлены свет тут удзельнічае ў Евангельскіх (або Ветхазапаветных) падзеях, і, у залежнасці ад абставін у час гэтых падзей, або асабістых паводзін, расліны, рыбы, птушкі, жывёлы назаўсёды набываюць асаблівае сваёй канстытуцыі і знешняга выгляду. Пэўныя адносіны да іх людзей устанаўліваюцца з гэтага ж самага часу. Цікава, што гэтыя апакрыфічныя легенды не супярэчаць, з пункту гледжання саміх носбітаў, іх хрысціянскаму светапогляду. Нярэдка выказваюцца меркаванні, што гісторыі

⁵ Васілевіч Ул. Беларускі народны каляндар//Паэзія беларускага земляробчага календара. Склад. А.С.Ліс. Мінск, 1992. С. 554-612.

пра павука, асіну, вераб'ёў, ластавак апісаны ў Бібліі або ў «святых кніжках»⁶.

ТЭМА 5. ПЕСНІ КАЛЯНДАРНЫХ АБРАДАЎ

Пытанні:

1. Песні каляндарных абрадаў: семантыка, класіфікацыя.
2. Песні чатырох каляндарных цыклаў.
3. Унікальныя з'явы беларускай песеннай каляндарнай творчасці.

Літаратура:

1. Беларускі фальклор: жанры, віды, паэтыка: у 6 кн. / рэдкал.: А.С.Фядосік (гал. рэд.) [і інш.], АН Беларусі, Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору. – Мінск: Беларус. навука, 2001–2006. – Кн. 1: Каляндарна-абрадавая паэзія / А. С. Ліс [і інш.]. – 2001. – 515 с.
2. Валачобныя песні / АН БССР, Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору; склад.: Г. А. Барташэвіч [і інш.]; рэдкал.: В. К. Бандарчык [і інш.]. – Мінск: Навука і тэхніка, 1980. – 549 с. – (Беларуская народная творчасць).
3. Веснавыя песні / АН БССР, Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору; склад.: Г. А. Барташэвіч, Л. М. Салавей; рэд. К. П. Кабашнікаў. – Мінск: Навука і тэхніка, 1979. – 596 с. – (Беларуская народная творчасць).
4. Жніўныя песні / АН БССР, Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору; рэд.: А. С. Фядосік [і інш.]. – Мінск: Навука і тэхніка, 1974. – 814 с. – (Беларуская народная творчасць).
5. Зімовыя песні: калядкі і шчадроўкі / уступ. арт. А. Гурскага; пад рэд. М. Я. Грынבלата. – Мінск: Навука і тэхніка, 1975. – 736 с.
6. Купальскія і пятроўскія песні / АН БССР, Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору імя К. Крапівы. – Мінск: Навука і тэхніка, 1985. – 662 с. – (Беларуская народная творчасць).
7. Івахненка, Т. А. Паэтыка беларускіх абрадавых песень перыядаў каляндарных пераходаў: семантыка, вобразны лад, кампазіцыя / Т.А.Івахненка. – Мінск:РІВШ, 2002. – 155 с.

Каляндарна-абрадавая песня, надзвычай архаічная і цікавая частка фальклору, суправаджала аграрныя святы і працу земляроба на працягу гаспадарчага года. У самым старажытным пласце каляндарных абрадаў, павер'яў, песень праяўляецца саялярны культ. Невыпадкова, найбольшыя земляробчыя ўрачыстасці і святкаванні (*Каляды, Купалле*) прыпадалі на зімовае і летняе сонцастаянне. Назіранні старажытнага чалавека за кругазваротам сонца, зменамі ў прыродзе, біялагічнымі цыкламі раслінаў і жывёлаў склаліся ў сістэму поглядаў, якія выразіліся ў аграрнамагічных абрадах, павер'ях, каляндарных прыметах, прыказках, песнях. З развіццём грамадства каляндарна-абрадавая паэзія шырока адлюстроўвала працоўную дзейнасць земляроба, светапоглядныя і маральна-этычныя ўяўленні народа.

Песні каляндарных абрадаў – з'ява адметнаясваёй лексічна-вобразнай структурай, жанравай і ладава-інтанацыйнай спецыфікай. Яна склалася не

⁶Беларуская “Народная Біблія” ў сучасных запісах. Уступны артыкул, укладанне і каментарыі А. М. Боганевай. – Мінск : БДУКМ, 2010. – 164 с.

пазней за XIV–XVI стст. Песні гэтай групы падзяляюцца на 20 жанравых і групавых песенных разнавіднасцяў і складаюць феномен беларускай нацыянальнай паэтычна-песеннай культуры. Вылучаюцца 4 вялікія цыклы песень каляндарных абрадаў: веснавы, летні, восеньскі і зімовы. Кожная пара года, кожны сезонна-вытворчы перыяд у сялянскім календары мелі адпаведныя ім абрады, звычаі, павер’і, песеннае суправаджэнне. Агульнае ў іх – *шырокая аграрная аснова*, мэтавая ўстаноўка, асобныя матывы, што вынікалі з яе. Пры пераемнасці некаторых абрадавых элементаў, пераклічцы асобных матываў кожны песенна-каляндарны цыкл вызначаецца разнастайнасцю і своеасаблівай непаўторнасцю.

Зімовы перыяд у сялянскім календары меў падрыхтоўчы характар. Абрады і песні зімовага цыкла былі накіраваныя на тое, каб загадзя паўплываць на будучы ўраджай, захаваць азімы пасеў, руць на палях. У зімовым перыядзе паэтычнага календара насычанасцю абрадамі, песнямі вылучаліся святкаванне Калядаў. Шмат увагі аддавалася аграрнай і любоўнай варажбе, розным гаспадарчым павер’ям і прыкметам. Паэтычнае ядро складалі *калядкі* і *шчадроўкі*, песні, што вызначаюцца метафарычнасцю вобразаў і яркай аргарна-магічнай скіраванасцю.

За сяньюмі, сяньюмі там за новымі,
Шчодры вечар, добры вечар!*

Стаіць святліца нова зрублёна.

У той святліцы чатыры акенцы:
У першым акенцы — да яснае сонца,
У другім акенцы — да ясны месяц,
У трэцім акенцы — да дробныя звёзды,
У чацвёртым акенцы — да цёмная хмарка.

Яснае сонца — то жонка яго,

РФВ, т. 13, № 1—2, с. 266. Зап. Я. Ф. Карскі ў в. Бярозаўка Навагрудскага п. Мінскай губ.

Ясны месяц — то сам гаспадар,
Што дробныя звёзды — то дзеткі яго,
Што цёмная хмарка — то жыта яго,
А з карэньчыка — караністае,
А з саломінкі — сцяблістае,
А з каласочка — каласістае.
А дай жа, божа, пану гаспадару,
Ой, жыці-быці, піва варыці,
Піва варыці — сыны жаніці,
Гарэлку гнаці — дочкі замуж даваці.
Шчодры вечар, добры вечар!

На мяжы зімовага і веснавага цыклаўразвіліся *масленічныя*, або *запусныя*, песні. Масленічныя абрады мелі прызначэнне наблізіць вясну, перадавалі гуллівы настрой удзельнікаў святкавання.

Мы на горушцы пабывалі, пабывалі,
Ай, люлі, пабывалі!
Масленку сустракалі, сустракалі,
Ай, люлі, сустракалі!
Сырам гару набівалі, набівалі,
Маслам гару палівалі, палівалі.
Наша горушка катліва, ай, катліва,
Свякровушка варкатліва, варкатліва:
Яна на нас варчала, ай, варчала,
На горушку не пушчала, не пушчала!
А нам дамоў не хаціцца, не хаціцца,
А хаціцца пракаціцца, пракаціцца!

Мы думалі — Масленкі сем нядзелек, сем нядзелек,
Ажно Масленкі сем дзянёчкаў, сем дзянёчкаў!
Нас Масленка абманіла, абманіла:
На сем нядзель паста пасадзіла, пасадзіла:
На белу капусту, капусту,
На горкую рэдзьку, на рэдзьку,
Ай, люлі, на рэдзьку.

Веснавыя абрады і песні былі закліканыя асвятляць асабліва адказны перыяд у жыцці земляроба – пачатак палявых працаў, час веснавых усходаў і інш. Гуканне вясны, *песні-вясянкі*, абрад валачобніцтва і *валачобныя песні*, пачатак ваджэння карагодаў, абрадавы выган статка на юр’еву расу і *юраўскія песні*, ушанаванне памяці продкаў на радаўніцу, сёмуха з культам расліннасці, русальны тыдзень, абрад куста, песні *траецкія*, *русальныя*, *куставыя* складалі змест веснавога каляндарна-абрадавага цыкла.

Унікальную з’яву беларускай веснавой абрадавай традыцыі складаюць валачобныя песні-календары:

Гаспадар, добры пану,
Хрыстос, сын божа, васкрэс!
Няхай так будзіць!
А ці спіш, ляжыш, спачываеш,
Ці з жаною маладою,
Ці з дзеткамі маленькімі?
Устань рана, мыйся бела,
Мыйся бела, як папера,
Глянй у ваконца на ўсход сонца,
Што дзеецца, лялеецца:
У тваім дварку, як у вянку,
Сады цвіцяць, пчолкі звіняць.
А ў полі стаіць явар,
Явар шырок, лістамі зелен.
Пад яварам прыстол стаіць,
За прыстолам крэсла стаіць,
На тым крэсле сам бог сядзіць,
Каля яго служкі яго

Лісты пішуць, рассылаюць,
Катораму ўпярод стаці.
Перша свята – божа лета,
Святы Ізбор – вадзіцу з гор,
А Казімір дровы сячэць,
Дровы сячэць, клады кладзець.
Благавешчань зямлю сушыць,
Зямлю сушыць, жыта рушыць.
Чысты чацвер сошку правіць,
Сошку правіць, каня гладзіць.
Каня гладзіць, заворываіць,
Свята Пасха яйкі красіць,
Яйкі красіць, разгаўляіць.
– Святы Юры – боскі ключнік
Вазьмі ключы залатыя,
Пусці расу на ўсю вясну.

АІМЭФ, ф. 8, воп. 2, спр. 50, сш. 3, л. 32–40. Зап. М. Грынблат у 1972 г. у в. Дворышча Біручкае Міёрскага р. ад Казіміра Даргеля, 84 г.

Летнія абрады і песні павінны былі зберагчы збажыну ў пару даспявання, паспрыяць паспяховаму збору ўраджаю. Абрады, звычаі, павер’і, легенды купалля нясуць на сабе адбітак глыбокай даўніны, маляўнічыя паводле зместу і формы. *Купальскія* і *пятроўскія* песні пранікнёна паэтызуюць характава прыроды ў час яе найбольшага росквіту, ствараюць вобразы яднання чалавека з прыродай і сусветам.

Узыдзі, ўзыдзі, месячык,
Узыдзі, ўзыдзі раненька,
Разлажы купаллейка:
Дзевачкам спяваннейка,
Малайцам гуляннейка.
-А мне, узышоўшы, многа трэба:
Я з вечара неба абайду,
А з поўначы зоркі палічу,
Тады я к вам, дзевачкі, прыйду,
Тады на Купалле к вам прыйду,
Тады вам Купалле разлажу.

Гілевіч, 1974, с. 134. Зап. у в. Раманы Маладзечанскага р. ад М. Русак, 77 г.

Невялікую групу ў летнім цыкле складаюць песні *касецкія* або *сенакосныя*. Паводле народнай традыцыі летнімлічацца *жніўныя* песні з іх разнавіднасцямі – *зажынкавымі* і *дажынкавымі*. Жніўныя песні непасрэдна перадаюць атмасферу самай гарачай пары года ў жыцці сялянскай сям’і – жніва, цяжкайпаднявольнай працы.

Да ўжо сонійка за лес коціцца,
Мне, малодзенькай, дамоў хочацца:
Да ўжо ручанькі нарабіліся,
Да ўжо ножанькі нахадзіліся,
Да ўжо вочанькі наглядзеліся,
Ужо прыставанька настаяўся,
Да на жнеек налаяўся.
Я прыставаньку да ружжом прайму,
Сама, малада, дамоў пайду.

Карскі // РФВ, т. 21, с. 255. Зап. Я. Карскі ў 80-я гады XIX ст. у в. Навасёлкі-Затрокскія Віленска-Трокскага п.

Восеньскі перыяд земляробчага календара звязаны з уборкай ураджаю, рваннем і апрацоўкаю ільну, сяўбою азімых – заканчэннем палявых прац. Сярод восеньскіх святаў вылучаліся пакровы, багач (суправаджаўся аграрным абрадам) і асабліва змітраўскія дзяды – асяніны. Падчас трох сезонна-вытворчых перыядаў – веснавога, летняга і восеньскага – бытавалі *талочныя* песні. Разам з валачобнымі і восеньскімі яны складаюць нацыянальную спецыфіку паэзіі беларускага земляробчага календара.

Каляндарна-абрадавая творчасць многажанравая. Яна ўключае *заклінальныя, велічальныя, баладныя, лірычныя і жартоўныя* песні, а таксама рацэі-прыгаворы, прыказкі, прымаўкі, легенды. Старажытны пласт каляндарнай песні вылучаецца *сцісласцю формы, эканомнасцю слова і яго выяўленчай выразнасцю*. Уплыў хрысціянства закрануў песні гэтай групы толькі вонкава. Народная стыхія толькі часткова ўспрыняла асобныя элементы хрысціянскай міфалогіі, перапрацаваўшы іх адпаведна стыхійна-матэрыялістычнаму бачанню свету.

Арэал пашырэння беларускай каляндарна-абрадавай паэзіі ў асноўным супадае з беларускім этнічным абшарам. Аднак не ўсе каляндарныя жанры раўнамерна пашыраныя. Рэгіёнам інтэнсіўнага бытавання каляндарна-абрадавай паэзіі з’яўляецца Паўночная і Цэнтральная Беларусь. Калядкі і шчадроўкі сканцэнтраваныя пераважна на Палессі, вяснянкі – на Паўднёва-Усходняй Беларусі.

Тэма 6. ПЕСНІ СЯМЕЙНЫХ АБРАДАЎ

Пытанні:

1. Жанравае багацце песень радзіннага і вясельнага абрадаў.
2. Радзінна-хрэсьбінная песня як унікальная з’ява беларускага фальклору.
3. Песні беларускага вяселля.

Літаратура:

1. Беларусы: Т. 7: Вусная паэтычная творчасць / НАНБ; Г. А. Барташэвіч, Т. В. Валодзіна, А. І. Гурскі [і інш.]; рэдкал.: В. М. Бялявіна, М. Ф. Піліпенка, У. І. Чаквін [і інш.]. – 2004. – 586 с.
2. Вяселле: песні: у 6 кн. / АН БССР, Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору; склад. Л. А. Малаш. – Кн. 1–6. – Мінск, 1980–1988. – (Беларуская народная творчасць).
3. Радзіны: Абрад. Песні / Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору імя К. Крапівы; склад.: Г. А. Пятроўская [і інш.]; рэд. А. С. Фядосік. – Мінск: Беларус. навука, 1998. – 635 с. – (Беларуская народная творчасць).

Сям'я – аснова кожнага этнасу, у складванні якога не апошнюю ролю адыгрывалі сямейна-абрадавыя традыцыі, звязаныя з важнейшымі вехамі жыццёвага шляху чалавека: нараджэннем, шлюбом і смерцю. Ва ўсіх народаў радзінны абрад, у тым ліку і яго неад'емная вербальная частка, мае свае традыцыйныя адметнасці, якія, аднак, неаднолькава захаваліся ў розных народаў. Менавітарадзінна-хрэсьбінная песенная творчасць складае спецыфіку беларускага фальклору. У параўнанні з песеннай творчасцю іншых славянскіх народаў радзінная песня беларусаў мела вельмі шырокае распаўсюджанне па ўсёй тэрыторыі Беларусі.

Сямейна-абрадавая песенная творчасць беларусаў вылучаецца з песеннай творчасці славян надзвычайным багаццем зместу і характам паэтычнай формы. Радзінныя абрады і асабліва хрэсьбічныя песні складаюць нацыянальную адметнасць вусна-паэтычнай творчасці беларусаў, арэал распаўсюджвання іх ахоплівае амаль усю нашу этнічную тэрыторыю, у той час як у рускіх і ўкраінцаў гэтыя абрады і песні зафіксаваны галоўным чынам у сумежных з Беларуссю раёнах.

Сямейныя абрады як складаны сакральна-магічны комплекс, у склад якога ўваходзяць песенныя, славесныя, гульнявыя і харэаграфічныя жанры. Жанравае багацце песень радзіннага і вясельнага абрадаў. Радзінныя і вясельныя песні паводле жанравай прыроды: *заклінальныя, цырыманіяльна-рытуальныя, велічальныя, лірычныя, гумарыстычныя, прыпеўкі*.

Знадзвычай багатай радзіннай (хрэсьбічнай) песні вылучаюцца хрэсьбічныя лірычныя песні, у якіх эмацыянальна адлюстроўваюцца светлыя пачуцці, задушэўнасць адносінаў мужы і жонкі. Песні хрэсьбічнага абраду (заклінальныя і цырыманіяльна-рытуальныя), як правіла, невялікія па аб'ёму і суправаджаюць пэўныя абрадавыя дзеянні. Прыезд кумоў у хату дзіцяці, вынас бабінай кашы і інш. У велічальных песнях ушаноўваліся маці і бацька дзіцяці, бабка-павітуха, кумы.

Найбольшай папулярнасцю карысталіся на хрэсьбінах жартоўныя песні. Удзельнікі застолля добразычліва кпілі з бацькі – віноўніка падзеі, кумоў, бабкі, прысутных гасцей. Сярод гэтых песень нямала твораў эратычнага зместу, асабліва прысвечаных узаемаадносінам кума і кумы. Раскаванасць, якая праяўляецца ў эратычных хрэсьбічных песнях, – рыса, блізкая да карнавальнай, нічым не абмежаваная ў словах і дзеяннях, вольнасць, абумоўленая верай у магічную сілу таго смеху, які У. Проп

назваў рытуальным. Паводле У. Пропа, смех павінен быў магчна садзейнічаць нараджэнню, росту, аздараўленню чалавека. Таму ў радзіннай абраднасці не апошнюю, а галоўную ролю адыгрывалі песні, прыгаворкі, зычэнні, тэатралізаваныя гумарыстычныя сцэнікі.

Большай устойлівасцю і тэматычнай разнастайнасцю, а таксама паэтычнай дасканаласцю характарызуюцца творы беларускага вяселля. Даследчыкі называюць беларускае вяселле тэатралізаваным народным прадстаўленнем. Сапраўды, яно з'яўляецца самым цікавым і складаным з усіх традыцыйных абрадаў. Асноўныя этапы вяселля мелі назвы: *сваты* або *агледзіны*, *малая гарэлка*, *барыш*; *заручыны* або *змовіны* ці *вялікая гарэлка*; *пячэнне караваю*; *зборная субота* або *дзявочы вечар*, *паненскі вечар*, *вечарынка*, *вянок*; *шлюбавіны* або *вянец з застоллем у доме бацькоў нявесты*; *пераезд маладой у дом маладога*, дзе таксама адбываўся вясельны баанкет; *пярэзвы* або *перазовы*, якія і заключалі вяселле. Адназначна функцыянальнай прыкмеце песні падзяляюцца на:

1. Заручынныя. Малады збіраецца і едзе да маладой.
2. Каравайныя. Зборнай суботы. Пасадныя.
3. Сірочыя. Малады прыяджае да маладой. Шлюбныя.
4. Пасля шлюбу ў маладой.
5. Пасля шлюбу ў маладога.
6. Велічальныя.
7. Жартоўна-сатырычныя. Прыпеўкі. Прыгаворы, рацэі, пажаданні.

Можна акрэсліць і наступныя тэматычныя групы:

1. Апаведальныя песні. Асноўнае іх прызначэнне апісанне і тлумачэнне ўсіх дзеянняў, якія адбываюцца ў час вяселля. Галоўная ўвага ў іх удзяляецца не таму, што думаюць, адчуваюць вясельныя персанажы, а што яны згодна з абрадам выконваюць.

2. Імператывныя песні – гэта творы закліку, загаду, наказу, парады, просьбы. Яны напамінаюць пра існуючы этыкет, устаноўлены звычаямі вясельнага абраду. Сюжэт гэтых песень разгортваецца ў канкрэтнай і выразнай форме.

3. Заклінальныя песні з'яўляюцца рытуалізаванымі заклікамі, скіраванымі да звышнатуральных магчных сіл (святой нядзелькі, добрай гадзіны, язычніцкіх божастваў і інш.). Гэтыя песні маюць магчны характар і выступаюць у выглядзе формул. У беларускім вяселлі заклінальнымі песнямі пачынаюцца ўсе яго важнейшыя этапы.

4. Велічальныя песні ўшаноўваюць асноўных удзельнікаў вяселля, асабліва маладую і маладога і іх блізкіх. Па свайму паходжанню яны магчнага характару і выконваліся ва ўсталяваныя традыцыйны моманты (калі маладых апраналі, пасля зводзін, пасля клеці, у гонар цнатлівасці маладой і інш.). Гэтыя песні дапускаюць імправізацыю.

5. Жартоўна-сатырычныя песні. Па сваёй функцыі яны супрацьлеглыя велічальным песням, бо кпяць са свата, сваці, дружак, а часам і маладых.

6. Элегічныя песні выяўляюць пачуцці маладых, асабліва нявесты, яе бацькоў і блізкіх.

7. Прыпеўкі да танцаў і ў час застолля маюць самы разнастайны змест. У час спеваў танцуючыя мдуць паасобку, не ў парах, ідуць дробнымі крочкамі, перад музыкантамі, паварочваючыся на ўсе бакі. У канцы вяселля яго ўдзельнікі перапрапаюцца ў цыганой, дзядоў, салдатаў, яўрэя, ксяндза, ходзяць па хатах, скачуць і спяваюць.

Прыгаворы, рацэі, зычанні – гэта прамовы праявінага або рыфмаванага характару, з якімі сват звяртаецца да прысутных на вяселлі з просьбай рабіць розныя дзеянні: пяхчы каравай, рыхтавацца да благаславення і г.д. Зычанні маюць кароткую зашыфраваную форму і выконваюцца ў час адорвання маладых.

У сямейна-абрадавых песнях адлюстраваны важнейшыя этапы жыцця кожнага чалавека – нараджэнне і ўступленне ў шлюб. Веданне сюжэту сямейных песень дапамагае рэжысёру больш глыбока раскрыць у сцэнічных умовах сэнс абрадавых дзей, паказаць глядачу незвычайную прыгажосць гэтых песень з пункту гледжання іх мелодыкі, гармоніі і рытму. Выкарыстанне гэтых песень у сцэнарыі надае яму жыццёвую пераканаўчасць, глыбіню раскрыцця сюжэтнай лініі, далучае ўсіх да эстэтычнай прыгажосці народнай песні.

Тэма 7. ПАЗААБРАДАВЫЯ ПЕСНІ: ЖАРТОЎНЫЯ, ПРЫПЕЎКІ, ПЕСНІ ПРА КАХАННЕ, БАЛАДЫ, ЖОРСТКІ РАМАНС

Пытанні:

1. Песня – універсальны лірычны жанр фальклору.
2. Жартоўная песня: адлюстраванне рэчаіснасці ў мастацкіх гумарыстычных вобразах.
3. Прыпеўка як разнавіднасць пазаабрадавай песні.
4. Песні пра каханне – самабытная частка пазаабрадавай лірыкі.
5. Балада – ліраэпічная песня сямейна-бытавога характару.
6. Жорсткі раманс – лірыка-драматычная песня.

Літаратура:

1. Беларускі фальклор: жанры, віды, паэтыка: у 6 кн. / рэдкал.: А.С.Фя-досік (гал. рэд.) [і інш.], АН Беларусі, Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору. – Мінск: Беларус. навука, 2001–2006. – Кн. 3: Пазаабрадавая паэзія / А. І. Гурскі, Г. А. Пятроўская, Л. М. Салавей. – 2002. – 563 с.
2. *Беларускі фальклор: Энцыклапедыя* : У 2 т. – Т.1. – Мінск : БелЭн, 2005. – 768 с. – Т.2. – 2006. – 832 с.
3. *Гілевіч, Н. С.* Паэтыка беларускай народнай лірыкі / Н. С. Гілевіч. – Мінск: Выд-ва БДУ, 1975. – 287 с. *Прыпеўкі* / уклад. тэкстаў, уступ. арт. і камент. І.К.Цішчанкі. – Мінск: Навука і тэхніка, 1989. – 451 с. – (Беларуская народная творчасць).
4. *Жорсткі раманс: фальклорныя песні* (укладальнік, аўтар уступнага артыкула А. Кукрэш, Мінск : Кнігазбор, 2010.– 435 с.
5. *Песні пра каханне* / [Склад., сістэматызацыя тэкстаў, уступ. артыкул і камент. І. К. Цішчанкі; Муз. частка і ўступ. артыкул да яе С. Г. Нісневіч; Рэд. тома А. С. Фядосік, Г. І. Цітовіч]. – Мінск : Навука і тэхніка, 1978. – 616 с. (Беларус. нар. творчасць/АН БССР, Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору).

6. Салавей, Л.М. Беларуская народная балада / Л.М.Салавей. – Мінск: Навука і тэхніка, 1978. – 183 с.

Песня ў народным свяце. Песня – універсальны лірычны жанр фальклору. Класіфікацыя пазаабрадавых песень.

Доўгі час даследчыкі народнай культуры, у тым ліку святочнай, абыходзілі ўвагай пазаабрадавыя песні. На тое былі свае прычыны: у канцы XIX – пачатку XX ст. у навуцы адбывалася назапашванне ведаў, вучоныя-збіральнікі засяроджвалі сваю ўвагу пераважна на апісанні абрадаў каляндаранага і сямейнага цыклаў. Акрамя таго, у навуцы бытаваў міф, што песнятворчасць беларусаў выключна тужлівая і сацыяльна абумоўленая. Час паказаў, што гэта памылковая ацэнка. У савецкай навуцы жартоўная песнябеларусаў інтэпрэтавалася ў кантэксце барацьбы з перажыткамі, класавай няроўнасці, сацыяльнай несправядлівасці і паказу цяжкой долі народа. Сёння мы адышлі ад вульгарна-сацыялагічных ацэнак народнай гумарыстыкі, народнай песні і ставім іншыя акцэнты. У савецкі час вялікі ўклад у збіранне, даследаванне, публікацыю і папулярызацыю беларускай народнай жартоўнай песні і танца унеслі беларускія кампазітары М. Чуркін, Р. Шырма, Г. Цітовіч і іншыя. Яны падрыхтавалі глебу для будучых даследчыкаў-этнамузыкалагаў. Разуменне каштоўнасці захавання і трансляцыі фальклорнага твора ў аўтэнтычнай форме будзе сфарміравана ў навуцы практыцы пазней.

Жартоўная песня – песенны твор, які адлюстроўвае рэчаіснасць у мастацкіх гумарыстычных вобразах, выконвае найперш забаўляльную, рэкрэацыйную, эстэтычную, а таксама, часткова, выхаваўчую функцыю. Жартоўная песня мае вялізны патэнцыял эмацыйнага ўздзеяння на слухача, вялікія магчымасці для тэатралізацыі, драматызацыі. Яна выдатна і вельмі лёгка засвойваецца, запамінаецца, яе лёгка спяваць, ёй уласцівы гуманізм і жыццясцвярджальны пафас. Гэта выдатны сродак стварэння атмасферы свята, толькі карыстацца ім трэба густоўна.

Жартоўныя песні – адзін з пазаабрадавых песенных жанраў беларускага фальклору, генетычна звязаны з абрадавай культурай. Гэта даказваецца вялікай колькасцю жартоўных элементаў, у тым ліку песень, у абрадах (радзіны, вяселле, Каляды, Купалле і інш.). Аднак, нягледзячы на паходжанне, пераважная большасць жартоўных песень з'яўляюцца пазаабрадавымі, познетрадыцыйнымі. Канфлікт носіць сямейна-бытавы характар, вобразы жартоўнай песні – полава-узроставыя групы сялянства, тыпы беларускай вёскі: Дзед, Баба, Жонка, Мужык, Дзяўчына, Хлопец, Кум, Кума (асобную групу складаюць песні пра жывёл, птушак і насякомых Камар з Мушкай Зелянушкай, Цяцеркі, Перапёлкі, Галкі, Мядзведзь, Заяц і інш.).

Тэматычная класіфікацыя жартоўнай песні па галоўных героях. (У савецкі час менавіта выхаваўчая функцыя ставілася на першае месца). Мастацкія прыёмы стварэння камічнага: гратэск, кантраст, паўторы, пералічэнні, выклічнікі.

Прыпеўка (у залежнасці ад рэгіёна –*частушка, прыпеў, папеўка, падпявалка, скакуха, плясуха, круцёлка, дрындушка, таптушка* і інш.) – невялікі песенна-лірычны твор гумарыстычна-сатырычнага, сацыяльнага, любоўнага, бытавога зместу. Як разнавіднасць пазаабрадавага песеннага фальклору прыпеўкі маюць выразны жартоўны характар, сувязь з музыкай і танцам. Нечаканасць камічнай развязкі трактуецца як асноўны кампазіцыйны прыём. Тэкст прыпеўкі аднастрофны, складаецца з 4–брадкоў, спяваецца на пэўную мелодыю, часта выконваецца як прыпеў да танца («Лявоніха», «Базар», «Шастак», «Кракавяк» і інш.). Прыпеўкі могуць спявацца сола, дуэтам, хорам, салістам і хорам. Падзяляюцца на «мужчынскія», «жаночыя», а таксама тыя, што могуць выконвацца абодвума бакамі. Па тэматычнай дамінанце прыпеўкі падзяляюцца на *сацыяльныя, гумарыстычныя, сямейныя, любоўныя, любоўна-эратычныя, да танцаў*. Пры гэтым цалкам магчыма накладанне дзвюх і болей тэм у адным творы. Хоць прыпеўкі адносяцца да пазаабрадавай творчасці, яны маглі выконвацца і падчас некаторых абрадаў, напрыклад, вяселля або хрэсьбін. Прыпеўкі – самы прадуктыўны песенны жанр. У адрозненне ад іншых разнавіднасцей песеннага фальклору прыпеўкі вызначаюцца вялікай варыятыўнасцю і бытавым (познетрадыцыйным) характарам зместу.

Песні пра каханне – надзвычай прыгожая частка пазаабрадавай лірыкі, прысвечаная тэме кахання шчаслівага, нешчаслівага, ідэальнага і г.д. Гэта познетрадыцыйны фальклор, пры гэтым Н.С.Гілевіч назваў лірыку кахання ў фальклоры адной “з самых прыгожых, самых светлых і самых пяшчотных старонак”. І адной “з самых жыццяздольных”. У цэнтры твораў – лірычныя героі (дзяўчына ці хлопец), іх эмацыянальна афарбаваныя роздумы, пачуцці і перажыванні. Пры тым, што песні гэтай групы выконваліся ў розных полава-ўзроставых групах, звяртаецца ўвага на тое, што менавіта любоўныя эмоцыі дашлюбнай пары служаць галоўнай тэмай. Гэта абумоўлена тым, што ў традыцыйным грамадстве публічнае выяўленне падобных адносін было санкцыянаванае толькі для маладых і нежанатых. У сям’і, як правіла, эмоцыі кахання былі закрыты для соцыума. Вобраз дзяўчыны больш дэталізаваны за вобраз хлопца. Гэта абумоўлена больш развітай эмацыянальна-пачуццёвай сферай жанчыны ў традыцыйным грамадстве ў параўнанні са сферай эмоцый мсужчын.

Формай перадачы эмоцый кахання ў песні гэтай групы часцей за ўсё з’яўляюцца маналагічныя споведзі-прызнанні, споведзі-скаргі, дыялогі. Важны момант у перадачы псіхалагічнай карціны любоўнага перажывання належыць пейзажным замалёўкам. Як ужо адзначалася, песням уласцівы лірызм, ідэалізацыя вобразаў, паэтызацыя пачуцця.

Балада – песенны жанр фальклору, ліраэпічная песня сямейна-бытавога характару. Тэрмін паходзіць ад слова *ballad*, англа-шатландскіх народных песень на тэмы сярэднявечнай гісторыі. Першапачаткова тэрмін прымяняўся да літаратурных рамантычных вершаваных твораў. Для абазначэння пэўнага фальклорнага жанру быў прапанаваны П. Кірэеўскім у сярэдзіне 19 ст. У 20 ст. укараніўся ў фалькларыстыцы. Заўважым, што ў

народзе гэта слова не ўжывалася, выканаўцы называлі гэтыя творы *доўгімі песнямі, сумнымі песнямі*. У цэнтры балады знаходзяцца маральныя праблемы: любоў і нянавісьць, вернасць і здрада, злачынства і пакаранне. Мастацкім адкрыццём балады з’яўляецца катарсіс (з грэч. – ачышчэнне). Звычайна характэрныя элементы цудоўнага трагізму сюжэта. Купальскія балады.

Карагодна-гульнівыя балады – старажытны пласт жанру. Асаблівасці кампазіцыі. *Рытуальна-міфалагічныя* балады, іх сувязь з вясенне-летнімі святочнымі абрадамі. Героі, сюжэты, функцыі. Матыў адгадвання загадак і яго гістарычныя вытокі. Балады з *міфалагічнымі, казачнымі і легендарнымі матывамі*. Гістарычныя элементы ў баладных песнях. Тэматыка *навелістычных* балад. Драматычныя і трагічныя калізій. Тыпалогія персанажаў: забойца і ахвяра, злодзей і пакутнік. Тыпалогія характараў. Адметныя псіхатыпы. Гендэрныя стасункі. Мадэлі паводзінаў. Формы псіхалагізму адлюстравання. Сацыяльна-гістарычныя прычыны дэфармацыі характараў у адлюстраванні баладных песень.

У баладах гісторычнага і легендарнага зместу ідзе мастацкая адсылка да часоў паняволення славян татарамі, які атаясамліваюцца з туркамі. Гэта адбылося ў выніку храналагічнага змяшчэння розных эпох, што характэрна для фальклору. Сюжэты або асобныя матывы клаліся ў аснову новых балад аб барацьбе з туркамі. (Татары і туркі ўпамінаюцца разам як адна разбойная згряя чужакоў-захопнікаў). Балады колькасна пераважаюць над іншымі. Яркім узорам беларускай ліра-эпічнай паэзіі з’яўляецца вядомая ў многіх варыянтах балада пра Бандароўну (пашыраны і ва ўкраінскім фальклору). Вельмі папулярнымі ў Беларусі былі балады пра смерць дзяўчыны ад рук казакоў: казакі ўгаворваюць дзяўчыну паехаць з імі, а ў цёмным лесе прывязваюць да дрэва і “запалілі сосну зверху да карэння”. Сустрэкаюцца ў баладах і адносна рэдкія сюжэты інцэстуальных адносінаў: разлучаныя ў маленстве брат і сястра сустракаюцца выпадкова і, не ведаючы пра сябе нічога, збіраюцца пажаніцца. Таксама пашыраныя сюжэты пра дзяўчыну-дзетазабойцу, што раскайваецца на судзе ў сваім злачынстве і інш.

Жорсткі раманс – гэта лірычна-драматычная песня аб падзеях, найчасцей звязаных з неразделеным каханнем, здрадай і інш. Вырашэнне канфлікту ў ім меладраматычнае: трагічная, часам недарэчная смерць гераіні (героя). Жорсткі раманс з’яўляецца адной з форм раманса як музычна-паэтычнага твора (нагадаем, што раманс у паэзіі – невялікі напеўны лірычны верш, пераважна пра каханне).

Жорсткі раманс на пачатку ХХ ст. прыходзіць на змену старой, класічнай баладзе, дадаючы ёй псіхалагічную матывацыю падзей і характараў. На думку даследчыкаў, жорсткі раманс з’яўляецца трансфармацыяй той жа балады. Па сваёй сюжэтыцы і тэматыцы жорсткі раманс падобны да баладных песень пра нешчаслівае каханне, драматычныя ці трагічныя выпадкі ва ўзаемаадносінах паміж дзяўчынай і хлопцам. У большасці і лексічна, і вобразна-інтанацыйна жорсткія рамансы, пашыраныя ў Беларусі, суадносяцца з рускімі жорсткімі рамансамі («Маруся

отравилась», «Как на кладбище Митрофаньевском», «Кирпичики»). Ём уласцівы таксама займальны змест, драматызм падзей, вастрыня інтымнай праблематыкі: каханне і рэўнасць, каханне і здрада, каханне і паклёп, каханне і трагічная смерць. Але заўсёды ў якасці першачынніку тут выступае матыў кахання. Без яго няма сюжэту, няма паўнацэннай мастацкай рэальнасці. Афектацыя, экзальтацыя ўчынкаў і пачуццяў герояў – характэрная якасць жорсткіх рамансаў.

ТЭМА 8. СЛАВЕСНЫЯ ЖАНРЫ: КАЗКІ, ЛЕГЕНДЫ, ПАДАННІ, БЫЛІЧКІ

Пытанні:

1. Казка як праявіны жанр фальклору: спецыфіка.
2. Чарадзейная казка: сувязь з міфам, паэтыка.
3. Казка пра жывёл: паходжанне, міфасемантыка.
4. Сацыяльна-бытавая казка: сістэма вобразаў і спецыфіка канфліктаў.
5. Легенды і паданні як самабытная частка беларускага народнага эпасу.
6. Былічка – фантастычнае апавяданне з устаноўкай на сапраўднасць.

Літаратура:

1. Беларускі фальклор: энцыклапедыя: у 2 т. / рэдкал.: Г.П.Пашкоў (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск: БелЭН, 2005–2006.
2. Казкі пра жывёл і чарадзейныя казкі / АН БССР, ІМЭФ імя К. Крапівы; склад. К. П. Кабашнікаў; рэдкал.: В. К. Бандарчык [і інш.]. – Мінск: Навука і тэхніка, 1971. – 528 с. – (Беларуская народная творчасць).
3. Міфалогія беларусаў: энцыкл. слоўн. / склад. І. Клімковіч, В. Аўтушка; навук. рэд. Т. Валодзіна, С. Санько. Мінск: Беларусь, 2011. – 607 с.
4. Сацыяльна-бытавыя казкі: зборнік / Акадэмія навук Беларускай ССР, ІМЭФ імя К. Крапівы; склад. А. С. Фядосік; рэдкал.: В.К. Бандарчык [і інш.]. – Мінск: Навука і тэхніка, 1976. – 515 с. – (Беларуская народная творчасць).

Казка – буйны праявіны жанр фальклору, вуснае апавяданне фантастычнага, бытавога або авантурнага зместу, якое адлюстроўвае рэчаіснасць пры дапамозе мастацкага вымыслу і нясе павучальны сэнс. Казка мае выразныя жанравыя асаблівасці. *Казачны вымысел, фантастыка*. Рэчаіснасць казкі ўмоўная, фантастычная, яна парушае нашыя звыклыя ўяўленні аб свеце. У казцы спецыфічная прырода, спецыфічныя ўмовы і законы існавання (існуюць чарадзейныя персанажы, рэчы, расліны і аб'екты жывой прыроды могуць размаўляць, людзі могуць прымаць аблічча жывёлаў і птушак ды інш). *Алегарычнасць*. Закладзена ў самой прыродзе і стварае павучальны падтэкст, сэнс казкі. Героі казак пра жывёл і сацыяльна-бытавых казак – гэта алегарычныя ўвасабленні чалавечых тыпаў, характараў, пэўных сацыяльных груп. *Сюжэтнасць*. Сюжэт – сукупнасць падзей і ўчынкаў герояў, якія складаюць аснову твора. Казачны сюжэт часта ўзбагачаецца дыялогамі, традыцыйнымі апісаннямі, трохразовымі паўтарамі, пералічэннямі. У казцы заўжды лёгка вылучаюцца асноўныя кампазіцыйныя элементы: уступ, завязка, кульмінацыя, развязка і заключэнне. Для казкі ўласціва многаэпізоднасць і акцэнт на адным з герояў. *Выхаваўчая функцыя казкі* – таксама істотная жанравая асаблівасць. Павучанне ў казцы дасягае

вялікага эфекту дзякуючы рэзкаму супроцьпастаўленню станоўчага і адмоўнага, бескампраміснасці добра і адназначнасці маральных ацэнак.

Чарадзейныя казкі захавалі вобразы міфічных герояў, іх рысы ўвасобіліся ў асілках і волатах: *Каваль-Вярнідуб, Гарыня, Ламікамень, Вярнігара, Дубін-багатыр, Івашка-Мядзвежае вушка*. Стыхіі зла персаніфікуюцца ў вобразах: *Кашча, Кашчэй* (ад асновы костка/смерць/парэшткі чалавека), *Ідалішча пагане, баба Яга, Карга, Каргота*. У чарадзейных казках увасоблены рысы казачнай паэтыкі. Многія творы маюць разгорнутыя рыфмаваныя зачыны, а агульныя месцы (тоесныя апісанні багатырскага каня, поля бою, выпрабавання булавы, паэтычныя апісанні незвычай знешнасці герояў). Уласцівы таксама рыфмаваныя заключныя формулы. Найважнейшы кампазіцыйны прыём чарадзейнай казкі – кантамінацыя. Гэта спалучэнне, аб’яднанне ў адным творы 2 ці больш самастойных твораў ці асобных частак. Н-д, кантамінацыя казачных сюжэтаў: “Жонка-птушка” + “Мужык шукае зніклую ці скрадзеную жонку” + “Удзячныя жывёлы” + “Смерць злога чараўніка”. Даследчыкі гавораць пра міфалагічныя матывы ў сюжэтах чарадзейнай казкі: матыў змеяборства (“асноўны міф”); матыў смерці старога бацькі – адлюстраванне культуры продкаў; матыў выгнаных у лес дзяцей – адлюстраванне абрадаў ініцыяцыі; матыў выкрадання жонкі, перадшлюбныя выпрабаванні /загадкі – архаічныя формы шлюбу; матыў мора – міфалагічная прастора /першаматэрыя/хаос з якога ўсё паходзіць; матыў шлюбу з мядзведзем – адлюстраванне характэрнага для першабытных славян культуры мядзведзя; жонкі-жабы, жонкі-рыбы, жонкі-птушкі – адлюстраванне татэмістычных уяўленняў і інш.

Казкі пра жывёл – адзін з самых старажытных жанраў беларускага фальклору. Вытокі адносяцца да часу, калі першабытны чалавек яшчэ не вылучаў сябе з навакольнага свету. Этыялагічныя міфы сталі старажытнай асновай, на якой пачалі фарміравацца сюжэты жывёльнага эпасу. У паўсядзённай працы паляўнічы, жывёлавод непасрэдна судакраналіся з жывёльным светам, і з цягам часу ў іх свядомасці склалася цэласная сістэма ўяўленняў пра дзікіх і хатніх жывёл: іх характары, звычкі, паводзіны, і рухі. Пазней у аснове ўзаемаадносін паміж чалавекам і жывёлай былі не толькі эканамічныя, але і ідэалагічныя падставы. Шматлікія прадстаўнікі жывёльнага свету былі ўзведзены ў ранг татэма, які лічыўся свяшчэнным родапачынальнікам.

Кола асноўных персанажаў жывёльнага эпасу нароўні з ушанаваннем абрадавых персанажаў дазваляе даведацца пра жывёл, якіх найбольш шанавалі продкі, напрыклад, у казачных сюжэтах “Мядзведзь на ліпавай назе”, “Кот, певень і ліса”. Старажытныя светапоглядныя ўяўленні, у аснове якіх ляжалі антрапаморфныя, анімістычныя і татэмістычныя вераванні, непасрэдна паўплывалі на фарміраванне сюжэтных цыклаў і сістэмы вобразаў жывёльнага эпасу (“Мужык, мядзведзь і ліса”, “Стары хлеб-соль забываецца”). На больш позніх этапах казкі пра жывёл перажылі працэс дэсакралізацыі і паступова станавіліся мастацка-паэтычнымі творамі сатырычнай накіраванасці, у аснове канфлікту якіх ляжалі сацыяльна-

класавыя адносіны сярэдневяковага грамадства (“Воўк са званком станавога”). Сістэма персанажаў жывёльнага эпасу адлюстравала практычна ўсе этапы грамадскай эвалюцыі. У большасці казачных сюжэтаў галоўныя персанажы – прадстаўнікі дзікага жывёльнага свету: *мядзведзь, воўк, ліса, вяпрук, заяц, вожык, леў, цецярук, журавель, чапля, верабей* і інш. (“Звяры паядаюць адзін аднаго”, “Ліса і журавель”). На больш позніх этапах распрацавана лінія паводзін свойскіх жывёл, сярод якіх вылучаюцца сюжэты пра сабаку, ката, пеўня, свінню, казу, каня (“Зімовішча звяроў”, “Сабака бярэ прыклад з мядзведзя”, “Воўк і казляняты”). Адначасова з імі ў казках з’яўляецца постаць чалавека (“Воўк вучыцца граць на скрыпцы”, “Мужык, мядзведзь і ліса”). Галоўнай асаблівасцю фарміравання сістэмы вобразаў класічнага і жывёльнага эпасу стала надзяленне персанажа пэўнай рысай характару і адпаведнымі паводзінамі. Казачныя сюжэты пастаянна вар’іруюць разнастайныя калізій, але практычна ніколі не выходзяць за межы тыпалогіі характараў.

Сацыяльна-бытавыя казкі ўзніклі значна пазней за папярэднія, у класавым грамадстве, калі пад уплывам працоўнай практыкі і новых сацыяльных адносінаў чалавек усё больш вызваляўся ад першабытных міфалагічных поглядаў на свет. Змены ў свядомасці, у сацыяльна-эстэтычных поглядах адбіліся на асаблівасцях казачнай прозы. Дзеянне ў казках гэтай групы максімальна набліжанае да рэальнага жыцця: мы пазнаем просты люд нашага краю, іншыя сацыяльныя групы, адносіны паміж імі, этнаграфію і прыроду Беларусі. Адзнакай таго, што жанр не такі старажытны, як казкі пра жывёл і чарадзейныя, з’яўляецца гумар, камічнае і сатырычнае ў іх (некаторыя збліжаюцца з анекдотам). Казкі гэтай групы можна падзяліць на ўласна бытавыя і казкі выразнай сацыяльнай скіраванасці, у якіх асуджаецца сацыяльная няроўнасць, несправядлівасць, прыгнёт. “Пану навука”, “Як мужык хітра гуся падзяліў”, “Асцярожны пасланец”, “Не любя – не слухай”. Сацыяльна-бытавыя казкі вельмі блізкія да анекдотаў і не заўсёды яны размяжоўваюцца. Ад чарадзейных казак яны адрозніваюцца характарам фантастыкі, сістэмай вобразаў, спецыфікай канфліктаў.

Легенды і паданні складаюць важную адметную рысу беларускага народнага эпасу. Яны, як і казкі, сталі прадметам даследавання многіх вучоных, натхнілі сваім мастацка-паэтычным зместам літаратараў. Легенда – (лац. *Legenda* – тэкст для чытання і запамінання) тэрмін першапачаткова абазначаў жыццё святога, напісанае для чытання ў дзень яго памяці. Пазней стаў абазначаць народныя вусныя праявіны творы, звязаныя з хрысціянскай пісьменнасцю. Яшчэ пазней набыў пашыранае значэнне: тэрмінам ‘легенда’ сталі называць фантастычныя творы, якія на падставе пашыраных у народным асяродку рэлігійных, сацыяльна-утапічных і этычных поглядаў, асэнсоўваюць з’яўленне і функцыянальнасць вышшнаруральных істот, людзей, аб’ектаў флоры і фауны.

Легенды ў своеасаблівай фантастычнай форме неслі людзям веды аб гісторыі, навакольным свеце, сцвярджалі пэўныя маральна-этычныя каштоўнасці. Асноўныя іхнія функцыі – тлумачальная і павучальная. З’ва ў

легендзе апісваецца не як вымысел, а як праўда, быль. Легенда выдае фантастычнае за рэальнае, яна нібы адказвае на пытанні: адкуль пайшло, як утварылася, чаму такі, а не іншы. Н-д: “Адкуль у чалавека пазногці”. Калі ў легендзе значнае месца займае мастацкі вымысел, то яна збліжаецца з казкай: “Чаму сава і куніца варагуюць паміж сабой”. Класіфікацыя легенд па прынцыпу тэматычнаму:этыялагічныя (касмаганічныя, этнаганічныя, антрапагенічныя, зааганічныя);апакрыфічныя (рэлігійныя);гісторыка-культурныя.

Этыялагічныя легенды – своеасаблівыя апавяданні пра ўтварэнне нябесных свяціл, прыроднага асяродку, чалавека, разнастайных біялагічных відаў. У народным тлумачэнні ўзнікнення ўсяго існага праяўляецца міфалагізм мыслення нашага продка: “Адкуль мядзведзі”, “Чаму ў рака вочы ў тыле”, “Пра зязюлю”, “Пра пчалу”. *Апакрыфічныя легенды* маюць значную сувязь з біблейскімі крыніцамі і з кніжнасцю наогул. Сюды адносяцца творы пераважна пра вандраванне бога, святых, апосталаў па зямлі, кантактаванне іх з людзьмі і ацэнка імі маральных якасцей людзей. Бедны, але ветлівы, спагадлівы гасцінны ўзнагароджваецца. Караюцца сквапныя, зайздросныя, тыя, што не трымаюцца хрысціянскага посту. *Гісторыка-культурныя легенды* аб’ядноўваюць вусныя апавяданні пра паходжанне пэўных культурных і сацыяльных з’яў: “Адкуль паны” “Адкуль грошы”, “З чаго пайшлі прозвішчы шляхты”, “Як чалавек здабыў агонь”, “Колькі жыць чалавеку”, “Чаму не аднолькава работы ва ўсіх”, “Адкуль гарэлка”. Да гэтай групы прымыкае шырокае кола дэманалагічных легенд (былічкі / страхі). Хвалюючыя апавяданні пра нібыта сустрэчы чалавека з нячыстай сілай, пра яе злоснае свавольства. Вельмі цікавая з’ява ў фальклору, якая толькі нядаўна пачала прыцягваць увагу даследчыкаў.

Паданне – празаічны жанр фальклору, апавяданне аб рэальных падзеях ці асобах мінулага або рэальна магчымых. У паданні меншая доля фантастычнага вымыслу, чым у легендах, прычынай узнікнення тых ці іншых з’яў у паданні з’яўляецца чалавечая воля, чалавечыя ўчынкi. Час у паданні не “першы”, міфалагічны, а новы, гістарычны. Першыя паданні зафіксаваны ў старажытных летапісах (пра Рагнеду, Ксяслава Чарадзея), у хроніках 16 ст. Напрыклад, у хроніцы Быхаўца (пра паход кн. Гедыміна на Украіну, і паход кн. Альгерда на Маскву, пра заснаванне Вільні). Шырока вядомы сюжэты паданняў пра вайну са шведамі 1700-1721⁷, кароль Карл XII (Шведская гара, Шведскі вал, Шведскі акуп / магiлы / капцы / брод – Аршанскі, Свіслацкі, Талачынскі р-ны), бітву пад Лясной⁸, вайну 1812 г. Вылучым паданні *тапанімічныя* і *гістарычныя*. Тапанімічных паданняў вялікае багацце: аб паходжанні розных геаграфічных аб’ектаў і іх назваў (гарадоў, вёсак, рэк,

⁷Вялікая Паўночная вайна.

⁸Бітва пад Лясной – адна з самых значных і вырашальных падзеяў у гісторыі Вялікай Паўночнай вайны (1700—1721). Бітва адбылася 28 верасня 1708 году непадалёк ад беларускай вёскі Лясная. Расейскае войска было пад камандаваннем цара Пятра I і фэльдмаршала Аляксандра Меншыкава. Швэдзкай арміяй камандаваў генэрал Адам Людвіг Левэнгаўпт.

азер, балот). Спецыфіка бытавання гэтых фальклорных твораў у тым, што яны былі распаўсюджаныя ў пэўным рэгіёне, г.зн. мелі абмежаваны характар бытавання. Нярэдка назвы тапанімічных аб'ектаў тлумачацца па сугучнасці, зыходзячы з найўнай этымалогіі: “Пра Гомель”, “Пра Бялынічы”⁹. Паданні нельга лічыць гістарычнай інфармацыяй, нярэдка гукавое супадзенне з’яўляецца павярхоўным, неглыбокім: пра заснаванне Нясвіжа, адкуль назва горада Ліда. Многія тапонімы тлумачацца імёнамі заснавальнікаў, першапаясенцаў або людзей, чымсьці прыкметных: пра *Менск, Давыд-гарадок, Барысаў, Заслаўль, Мар’іна Горка, Клімавічы, Лагішын*. Паводле іменаў тлумачацца назвы возера Нарач ды інш. Насамрэч, у тапонімах вельмі часта адлюстроўваюцца назвы рэк (гідронімы) і дахрысціянскія вераванні.

Былічка –празаічны жанр фальклору, кароткае аднаэпізоднае апавяданне пра кантакт чалавека з нячыстай сілай, якое мае ўстаноўку на сапраўднасць. Менавіта ўстаноўка на сапраўднасць абумоўлівае апісанне ў былічках рэальнай штодзённасці, бытавых дэталей, канкрэтнага месца дзеяння, імён людзей. Па форме былічкі нагадваюць паказанні сведкаў. Прычым сведка, як правіла, з’яўляецца пасіўным назіральнікам таго, што адбываецца, а актыўным героем выступае якраз нячыстая сіла. Для былічкі характэрны элемент нечаканасці сітуацыі, страх чалавека перад праяўленнем звышнатуральнага.

Набор міфалагічных персанажаў, якія кантактуюць з чалавекам, ва ўсходнеславянскім фальклоры разнастайны. *Хадзячыя нябожчыкі, русалкі*¹⁰, *чорт, лесавік, вадзянік, палявік, палудніца, дамавік, лазнік, ведзьма* і інш. Аблічча дэманаў антрапаморфнае ці зааморфнае, часам – змешанае. Напрыклад, русалкі амаль заўсёды антрапаморфныя. Духі лесу, вады і сядзібы з’яўляюцца не толькі ў выглядзе старых ці маленькіх чалавечкаў, але і ў вобразе сабакі, кошкі, свінні, пацука. Для ведзьмы характэрны пераважна зааморфныя ўвасабленні. Некаторыя даследчыкі суадносяць былічкі з чарадзейнымі казкамі. Сюжэты ўсходнеславянскіх былічак увасоблены ў цыкле апавяданняў М. Гоголя “Вечары на хутары бліз Дзіканькі” (1829-1832), аповесці “Вій” (зборнік «Міргарад», 1835). Для фалькларыстаў былічкі служаць асноўнай крыніцай вывучэння славянскай народнай дэманалогіі і міфалогіі.

ТЭМА 9. МАЛЫЯ СЛАВЕСНЫЯ ЖАНРЫ: ПРЫКАЗКІ, ПРЫМАЎКІ, ЗАМОВЫ, ЗАГАДКІ

Пытанні:

1. Прыказкі: паходжанне, класіфікацыя, тэматычнае багацце.
2. Прымаўкі: суаднесенасць з пэўнымі часцінамі мовы.
3. Замовы як унікальная з’ява традыцыйнай культуры.

⁹ Бельнічы вядомыя з сярэдзіны XVI в. як деревня в Оршанском уезде Витебского воеводства Великого княжества Литовского. На рацэ Друць – правы прыток Дняпра.

¹⁰ У славян вядомы таксама назвы: *багінка, самадзіва, віла, палудніца, плачка, мара, німка, казытка, ляскатуха, жытняя дзева / баба.*

4. Загадкі: паходжанне, класіфікацыя, тэматычнае багацце.

Літаратура:

1. Загадкі / Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору імя К.Крапівы. – 2-е выд. дапрац. – Мінск: Беларус. навука, 2004. – 362 с. – (Беларуская народная творчасць).
2. Замовы / [Уклад., сістэматызацыя тэкстаў, уступ. арт. і камент. Г.А.Барташэвіч. – 2-е выд. – Мн. : Бел. навука, 2000. – 595 с. – (Беларуская народная творчасць).
3. Барташэвіч Г.А. Магічнае слова: Вопыт даследавання светапогляднай і мастацкай асновы замоў. – Мінск: Навука і тэхніка, 1990. –128 с.
4. Прыказкі і прымаўкі. У 2 кн. / АН БССР, Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору. Склад. М.Я. Грынблат. – Кн.1-2. – Мінск: Бел. навука, 1976. (Беларуская народная творчасць).
5. Беларускія прыказкі, прымаўкі, фразеалагізмы : Зборнік / Склаў Ф.Янкоўскі. – Мінск: Беларус. навука, 2004. – 493 с.
6. Аксамітаў А. С. Прыказкі і прымаўкі: Тлумачальны слоўнік прыказак і прымавак з архіваў, кафедральных збораў, рэдкіх выданняў XIX і XX стст. – Мінск: Беларуская навука, 2002. – 319 с.

Прыказкі і прымаўкі – найбольш кароткія, так званыя малыя жанры фальклору. Яны ж з’яўляюцца і найбольш пашыранымі творамі. Прыказкі і прымаўкі – канцэнтраванае выражэнне народнай мудрасці, маралі і педагогікі, гумару. Ні ў адным з жанраў народнай творчасці з такой сілай не праяўляюцца ментальныя рысы народа, яго сацыяльны вопыт.

Гэтыя ўстойлівыя славесныя формы ўзніклі ў глыбокай старажытнасці і развіваліся разам з жыццёвай практыкай, мовай, міфалогіяй і звычайным правам. Першапачаткова яны служылі для перадачы жыццёвага вопыту ад старэйшых пакаленняў маладзейшым –пазнаваўчая функцыя. Гэта найбольш ярка праяўляецца ў прыказках земляробчага календара, якія падсумоўваюць шматвяковыя назіранні і вопыт нашага продка-працаўніка і складаюць своеасаблівую сістэму народнай аграноміі і метэралогіі:*вясновы дзень год корміць; сухі марац, мокры май – будзе жыта як гайі* і інш. Паступова ў прыказках пачаў развівацца і ацэначны, маральна-этычны змест –выхаваўчая функцыя. Сапраўды, многія п. не проста канстатуюць з’яву ці ўчынак чалавека, яны даюць ім ясныя, недвухсэнсоўныя (станоўчыя ці адмоўныя) характарыстыкі, ткім чынам прывіваюць пэўныя погляды:*бог не цяля, бачыць круцця; пазычай – злы абычай; не зыч ліха другому, каб не давалося самому.* Сёння дамінуе функцыя эстэтычная (упрыгожанне маўлення):*гадавала маці дзеці і няма на што глядзеці; бог не адну пару лапцей стаптаў, пакуль гэту пару дабраў; век жыві, век вучыся, і дурнем памрэш* і інш.

Асобную праблему складае ўжыванне малых жанраў у мастацкай літаратуры, праблемы іх літаратурнага перакладу: *утро вечера мудренее / пераначуем, болей пачуем; без труда не вытащишь и рыбку из пруда / каб рыбу есі, трэба ў ваду лезці; трэба нахіліцца, каб з ручая напіцца; до свадьбы заживет / пакуль жаніцца – загаіцца; пакуль шлюб браць, нічога не знаць.* Можна гаварыць і аб сінанімічнасці прыказак: *хто карчму мінае, той*

шчасце знае; у кабаку смаляныя лаўкі; у цэркву слізка, а ў карчму блізка; ад гарэлкі розум мелкі; п'яніца за гарэлку чорту душу аддасць і інш.

Прыказкам уласціва: алегарычнасць, трапнасць, змястоўнасць, павучальнасць, устойліvasць, нязменнасць, узнаўляльнасць.

Класіфікаваць прыказкі можна па тэмах:

1. Чалавек (маральныя якасці): *жыві ціха, не сутрэнеш ліха; хто маўчыць, той двух можа навучыць; хто цярплівы, той шчаслівы; што дурны сапсуе, тое і разумны не напавіць; скупому два разы баліць.*

2. Гаспадарчая дзейнасць і матэрыяльны быт: *мужык жонку хваліць, як хораша есці варыць; сей асёс у гразь, будзеш князь; у добрай гаспадыні і певень нясецца; дзе пьюць, там і льюць.*

3. Грамадскае жыццё, сацыяльныя адносіны: *не дай, Божа, у прымах жыць і на чужыне загінуць; у родным краі, як у раі; багатаму і чорт дзяцей калыша; дома і салома ядома; што край, то абычай, што старана, то навіна; адна бяда ў пана, што жонка гладкая; прасіў пан на талаку – як не пойдзеш, то завалаку; няма горшага пана, чым з мужыкоў пан; у суд нагой, а ў кішэню рукой; закон што дышла, куды павярнуў, туды і выйшла; радзіся, хрысціся, памірай – за ўсё грошы дай.*

Прымаўка – малы фальклорны жанр, устойлівае выслоўе, якое вобразна характарызуе, трапна абмялёўвае пэўную падзею, учынак, асобу, ці рысу характару без абагульненняў і вывадаў. Прымаўкам у большай ступені, чым прыказкам уласцівы гумар: *сядзець як мыла з'еўшы; як дурань у ягадах; як дурань з дзвярыма, як босаму разуцца; голаму за пазуху; сабакам сена касіць.*

Суаднесенасць з пэўнымі часцінамі мовы. Дзеясловы – *змяніць быка на індыка; пагрэць рукі; рэбры перабраць, пайсці ў скокі, весці рэй, зірнуць у бутэльку, парваць бакі; строіць кепікі; і дзесятаму загадаць; язык прышчаміць, мераць на свой капыл, дацца ў знакі, галавой налажыць, з ветру вяроўкі віць, адвесці душу.* Прыметнікі – *трасца рабая, скура гарыць, чысты дурань, ні качка, ні швачка; біты воўк; не ў гуморы, спрытны на язык, вецер у галаве; чорт кабылу ставіў ды розуму не ўставіў.* Прыслоўі – *як у мосце дзірка, як камень у ваду, язык на плячо, на свінныя галасы; як чорт з бубнам; трапіў у нерат – ні ўзад, ні ўперад.* Прымаўкам як і прыказкам уласцівая сінанімія і антанімія.

Унікальнасць і архаічнасць жанру замоў. Анімістычная аснова і утылітарна-магічная прырода замоў. Носьбіты замоў і асаблівасці бытавання. Знахарства і чарадзеяства. Хрысціянская сімволіка ў замовах.

Замовы (*загаворы, нагаворы, словы, шэпты*) – старажытная з'ява традыцыйнай культуры. Гэта сакралізаваныя слоўныя формулы, якім носьбіты культуры надавалі здольнасць магічнага ўздзеяння на рэчаіснасць. (На думку Б. Рыбакова, замовы ўзніклі ў час палеаліту, 20–40 тыс. гадоў таму назад). Замовы імкнуліся ўплываць на розныя стыхійныя сілы прыроды, узаемаадносіны ў грамадстве. Замовы як жанр валодаюць вялікай сілай вобразнай экспрэсіі, у іх мноства паўтораў, асобных рытарычных фігураў.

Можна вылучыць некалькі вялікіх груп, у якія ўключаюцца творы, блізкія па сваёй агульнай накіраванасці, але размеркаваныя па асобных

падроздзелах у залежнасці ад канкрэтнай прызначанасці. Гэта замовы, звязаныя з гаспадарчай дзейнасцю (*пры паляванні, лоўлі рыбы, пры развядзенні пчолі інш.*). Сюды ж уваходзяць і ахоўныя (*ад злых духаў і шкодных істот, прыродных з'яў: ад перуна, ад дамавога, хлеўніка, лесавіка, ведзьмы, чараўнікоў, ад залому, нячыстай сілы, ад русалкі, ад порчы і пры першым выгане скаціны, а таксама ахоўныя ад звароў: ад гадзюкі, ваўкоў, оабак, ад шалу*). Другая вялікая група замоў уключае ўсе творы лекавага характару ад розных хвароб. Напрыклад, замова ад звіху: *Первым разам, божым часам. Госпаду Богу памалюсь і матар Божую напрашу. Матар Божая, царыца нябесная, прыступіся раба божлага звіху гаварыці, прыдуманага, прыгаворнага, уцешнага, пасмешнага. Чараз сіня мора ехаў святы Ягоры на сівом каню, у залатом сядле. І мост праламіўся, і конь спатыкнуўся, а рабу божаму сустаў з суставам саткнуўся, залатымі замкамі замкнуўся*. Напрыклад: *На шчырых барах, на цёмных лясах, на махах, на балотах, на гнілых калодах стаіць хатка, у тэй хатцы ляжыць там раб божы (гаворыцца імя апошняга з пахава-ных на могільніку людзей). Раб божы мярцвец! ці баляць у цябе зубы ці не? – Не. – Ну, няхай жа не баляць і мне.*

Трэцяя група – замовы, звязаныя з сямейным і грамадскім бытам (любоўныя, вясельныя, салдацкія, напоспех у судзе).

Тэрмін *загадка* паходзіць ад старажытнаславянскага *гадати, варажыць*, і абазначае адзін з найстаражытнейшых жанраў славянскага фальклору. Загадкі захоўваюць значны пласт агульнай праславянскай (і індаеўрапейскай) спадчыны, што даказваецца агульнасцю семантыкі і вобразнай структуры загадак у вусна-паэтычнай творчасці многіх народаў. Прыкладам загадкі агульнаславянскага распаўсюджвання можа служыць загадка пра зоры і месяц: (укр.: *Одын чабан тысячы овец пасэ; рус.: поле не меряно, овцы не считаны и пастух рогат; балг.: Овчар по сини ливади ходи и безброй овци води; польск. Поле невымежонэ, быдво незличонэ, паробэк рогаты, а господаж богаты*). Другім не менш важным аргументам, які пацвярджае тэзіс аб старажытнасці загадак, з'яўляецца іх улучанасць у структуру розных іншых фальклорных жанраў (песень, казак, легенд). Загадкі ўваходзяць у многія абрадавыя (вясельныя) і пазаабрадавыя песні.

Рытуальныя вытокі загадак прасочваюцца ў захаваных да нашых дзён рэгламентацыях і забаронах адносна часу і ўмоў загадвання, якое ў старажытных славянаў строга рэгламентавалася: у час посту, – строга забаранялася, а ўвосень і ў Калядны мясаед – дазвалялася.

Большасць беларускіх загадак будуюцца на метафарычным апісанні прадмета: *махнула птушка пярком, захінула ўвесь свет крылом (Ноч)*. Аднак ёсць загадкі, у якіх метафарычнае апісанне адсутнічае: *Чаго за хвост не падымеш (Клубок), што ў агні мокне, а ў вадзе сохне (Воск, волава)*.

Загадка – малы празаічны жанр фальклору, мастацкае апісанне прадмета ці з'явы, якое падаецца як пытанне і патрабуе адказу. Утоены прадмет распазнаецца па сходных другарадных прыкметах. Дзвюхчасткавыя тэксты загадкі адпавядае дыялагічнасці моўнага акту.

Тэматыка загадак адлюстроўвае практычны вопыт чалавека, яго штодзённую бытавую і гаспадарчую дзейнасць, яго веды аб навакльным свеце. Звычайна загадкі класіфікуюць па тэматычнаму прынцыпу.

1. Прырода. Жывёльны і раслінны свет. Самыя старажытныя загадкі гэтай групы пра сонца, неба, зоркі, месяц, зямлю, ваду. Сонца, як крыніца цеплыні і святла, абмялёўваецца толькі найпрыгажэйшымі эпітэтамі, якія пацвярджаюць існаваўшы раней салярны культ: *з вакна ў вакно залатое верацяно (Сонца), усе яго любяць, чакаюць, убачаць – адразу заплачуць (Сонца); чаго багацей няма? (Зямля); вечарам нараджаецца, ноч жыве, а раніцай памірае (Раса)*. Загадкі пра свойскіх жывёл, птушак і інш.: *не араты, не каваль, не плотнік, а першы ў вёсцы работнік (Конь), нічога не згубіла, а ўсё шукае, нічога не баліць, а ўсё крэхча (Свіння), на полі і ў лузе заўсёды ў кажусе (Авечка)*. Прыродна-геаграфічныя ўмовы Беларусі вызначылі з'яўленне значнай групы загадак, аб'ектам якіх стала лясная флора: *усе паны паскідалі кафтаны, а трое паноў не скідалі кафтаноў (Елка, сасна, ядловец), што за дзерава ўзімку зелена (Хвоя)*.

2. Сялянскі побыт, працоўныя працэсы, прылады. Асноўнае тэматычнае кола. Багацце загадак гэтай групы даносіць да нас інфармацыю аб жытле, гаспадарчых пабудовах, унутраным убранстве хаты, цэлым шэрагу працоўных працэсаў (ворыва, сяўба, касьба, жніво, малацьба) і прыладаў працы (да земляробства, жывёлагадоўлі, ткацтва, кавальства, ганчарства, гатавання ежы). Невыпадкова многія з гэтых твораў маюць адценне гістарызму або этнаграфізму. Н-д, загадкі пра *печ, палаці, кросны, калаўрот, цапы, ток, пра прадзенне, абмалот збожжжа* ды інш. Яны ўжо незразумелыя нам без гісторыка-этнаграфічнага кантэксту. Папулярныя былі загадкі пра с/г культуры, іх апрацоўку: *У гэтай красы даўжэй за пана вусы (Ячмень), на кургане стаіць курачка з сяргамі (Авёс), загадаю загадку, закіну за градку, няхай мая загадка да лета ляжыць (Яравое жыта)*. Вялікая колькасць загадак пра агароднія культуры, якія спрадвечу вырошчваліся на гародах беларускіх сялян: *цыбулю, капусту, буракі, гарбузы, моркву, рэпу, мак*.

3. Чалавек і грамадства. Загадкі пра чалавека метафарычна паказваюць выгляд і будову яго цела. Параўнальна невялікая колькасць загадак пра грамадскія інстытуты (царкву), грошы, багацце і беднасць, паноў і службаў культу.

4. Загадкі пра абстрактныя паняцці: структуру году, адрэзкі часу (месяцы, тыдні, суткі). Такія творы выяўляюць народныя веды ў галіне календара. Таксама метафарычнае асэнсаванне такіх паняццяў як час, жыццё, смерць: *таго хочаш, а не купіш, таго не хочаш, але не прадасі (Маладосць і старасць)*. Свяцкія адносіны: *бацька пяць разоў гарэў, адзін раз будаваўся (выдаваў 5 дачок і жаніў 1 сына), два арлы арлююць, чужое яйка балуюць (Кум з кумой); дзве дачкі, дзве маці і бабулька з унучкай, колькі ўсяго? (Тры), два браты, і адзін з іх мой дзядзька, хто другі? (Бацька), мы не брат з сястрою, і не муж з жаною, а мая маці яе матцы свякроўка была (Бацька з дачкой)*.

Вырашэнне задач патрабавала ад слухачоў часам вялікай кемлівасці: *ляцелі галкі, селі на палкі: сядуць на адной – галка лішняя, сядуць на дзве – палка лішняя. Колькі галак і колькі палак?(3 палкі і 4 галкі), ляцела 2 статкі гусей: адны кажучь, дайце нам адну гусь, тады нас будзе пароўну, другое кажа, дайце вы нам адну гусь, тады нас будзе ў 2 разы болей. Колькі гусей у кожным статку? (5 і 7) 20 без 15, 3 не далажыўшы, 2 не далічыўшы (Нічога), сядзяць на кутах 4 кошки, а насупраць кожнай яшчэ па 3 кошки, колькі ўсяго? (4).*

З аднаго боку загадкі, як і прыказкі і прымаўкі, адлюстроўваюць багаты жыццёвы і гаспадарчы вопыт народы, з другога боку ў гэтых малых жанрах знайшлі выражэнне паэтычныя здольнасці, фантазія, кемлівасць і дасціпны гумар народа.

ТЭМА 11. ДРАМАТУРГІЯ НАРОДНАГА МАСТАЦТВА

Пытанні:

1. Драматургія фальклорна-этнаграфічных комплексаў, карагодных гульніяў.
2. Тэатральна-драматычныя прадстаўленні падчас кірмашоў і свят.
3. Культурныя вытокі беларускай батлейкі і яе нацыянальная самабытнасць.
4. Народная драма («Цар Ірад», «Цар Максімілян»).

Літаратура:

1. Барышаў, Г.І. Батлейка. – Мінск : БДУКМ, 2000. – 267с.
2. Беларускі фальклор: Энцыклапедыя: У 2 т. – Мінск : Беларуская энцыклапедыя. 2005-2006.
3. Народны тэатр / Уклад. і камент. Каладзінскага М.А.; Рэд. выд.: Фядосік А.С., Сабалеўскі А.В.; Уступ. арт. Фядосіка А.С. – 2-е выд., выпр. і дапрац.
4. Мінск : Беларуская навука, 2004. – 552 с. (Беларуская народная творчасць / БНТ)
5. Нарысы гісторыі культуры Беларусі : у 4 т. / А. І. Лакотка [і інш.]; – Мінск : Беларуская навука, 2013–.

Драматургія *фальклорна-этнаграфічных комплексаў*. Прастора і час. Традыцыйныя ролі. Выканаўцы. Касцюмы і маскі. Рэгламентацыя паводзінаў. Абавязковыя і імправізаваныя дыялогі.

Беларускае народнае вяселле з'яўляецца надзвычай цікавым аб'ектам даследавання ў гэтым кантэксце. Яно складвалася на аснове агульнаславянскіх звычаяў і абрадаў. Разам з тым у беларускім вяселлі нямала асаблівасцей, якія ўзніклі на розных этапах яго гісторыі. Усе ўдзельнікі вяселля з'яўляюцца адначасова і героямі, персанажамі гэтага своеасаблівага народнага мастацкага твора. Вяселле нагадвае выдатна пастаўленую драму (народны мюзікл) па добра прадуманаму сцэнарыю. У ім развітыя ўсе кампаненты сюжэта мастацкага твора (экспазіцыя, завязка, кульмінацыя і інш.). Цэнтральныя асобы вяселля – жаніх і нявеста. Тым не менш яны выконваюць найбольш пасіўную ролю, з'яўляючыся аб'ектам ушанавання, узвелічэння. Найбольш дзейсная і відная роля свата. Свае ролі выконваюць і іншыя вясельныя чыны – стараста дружыны маладой, дружкі

(шаферкі), дружкі (шаферы), свацці, надкоснікі, прыданкі і інш.Проціборства і прымірэнне двух бакоў (нявесты і жаніха) як аснова вясельнай драматургіі.

Паўтаральнасць дзеянняў у *карагодных гульнях*. Семантыка фіналаў. Драматургія маладзёжных і дзіцячых гульняў.Элементы тэатралізацыі пры выкананні *казак*. Напрыклад, славыты збіральнік А. Сержпутоўскі ў сваім зборніку «Казкі і апавяданні беларусаў з Слуцкага павета» (1926) апісвае многіх таленавітых апавядальнікаў з народа, сваіх інфарматараў з вёсак Чудзін і Вялікі Рожын, ад якіх ён рабіў запісы. За гэтымі людзьмі ў фалькларыстыцы замацуецца назва «казачнікі Сержпутоўскага». Гэта – дзяды *Рэдкі, Сасноўскі, Болбат, Савіцкі*, дзядзькі *Даніла Кулеш, Лявон Лябедзік, Азёмша*, апавядалі Сержпутоўскаму і жанчыны – *старая Бохмачыха* і шляхцянка *Умінская* ды інш.

Тэатральна-драматычныя прадстаўленні падчас *кірмашоў* і *святаў*. Творчасць *скамарохаў*.

Культурныя вытокі беларускай *батлейкі* і яе нацыянальная самабытнасць. Віды батлейкі (лялечная пантаміма з хорам, лялечная батлейка з агучваннем роляў, «жывая» батлейка, камбінаваны від). Носьбіты традыцыі. Тэатральны рэквізіт. Рэлігійная частка батлейкі.Батлейкавая камедыя дала многа выдатных прыкладаў вострай сатыры і вясёлага гумару, вывела на сваю сцэну шэраг цікавых характараў і сацыяльных тыпаў, падаравала шматлікія ўзоры народнай фантазіі і дасціпнасці. Разам з тым батлейка не ведае выпадку кампазіцыйнага выдзялення якога-небудзь аднаго драматургічнага жанру.Камедыйнае сцэна змяняецца песняй, песня – сатырычным маналагам, маналог – танцам і г.д. Перад глядачамі праходзіў не проста калейдаскоп яркіх, выхапленых з самага жыцця вобразаў, характараў, сацыяльных тыпаў, а пэўным чынам арганізаванае прадстаўленне, дзе свядома пазбягалася суседства ідэнтычных ці аднолькавых мастацкіх прыёмаў, характарыстык, выяўленчых сродкаў.

Містэрыяльная драма «Цар Ірад». Драматургія асноўнага сюжэта. Сюжэты і героі свецкай часткі батлейкавага прадстаўлення. Узвышаная стылістыка рэлігійнай часткі і зніжаная свецкай.Батлеечнік як не толькі адзіным выканаўца, але і драматург, мастак, рэжысёр, музыкант. Звычайна батлеечнікі з'яўляліся таленавітымі і самабытнымі акцёрамі-самародкамі. Спектаклі ў выкананні акцёраў сялян карысталіся нязменным поспехам. Рэпертуар тэатра жывога акцёра пашыраўся.

Інтэрмедыі ў складзе школьнай біблейска-евангельскай драмы. Антытэза рытарычнага і камічнага. Аўтары драм і інтэрмедый. Фалькларызм інтэрмедый. Вобраз селяніна.

Народная драма «Цар Максімілян». Вытокі драмы. Духоўная аснова канфлікту. Склад дзеючых асоб. Касцюмы і бутафорыя. Спалучэнне гераічнай, трагічнай і камедыйнай ліній. Тып коміка-рэзанёра. Рэалістычныя і фантастычныя элементы. Асаблівасці мовы дзеючых асоб.

Народна-драматычнае мастацтва з часоў яго ўзнікнення і на працягу развіцця і існавання стварыла вялікі уплыў на фарміраванне нацыянальнага лялечнага тэатра, а таксама наогул на беларускую драматургію і культуру.

Традыцыі батлечнага тэатра ўвасобіліся ў прафесійным сцэнічным і дэкаратыўна-прыкладным мастацтве: ў пастаноўках ляльных спектакляў, афармленні саломкай ці вышыўкай, а таксама ў аднаўленні прадстаўленняў батлейкі, якая набывае ўсё большую папулярнасць.

РЕПОЗИТОРИЙ БГУКИ

ПРАКТЫЧНЫ РАЗДЗЕЛ

РЕПОЗИТОРІЙ БГУКІ

Тэматыка семінарскіх, практычных заняткаў

1. Культ продкаў у СКБ: абрады, вераванні, магічныя практыкі.
2. Аграрны культ маці-зямлі/урадлівасці у СКБ: абрады, вераванні, магічныя практыкі.
3. Культ зеляніны ў СКБ: абрады, абрадавыя гульні, магічныя практыкі.
4. Абрады, магічныя практыкі жывёлагадоўчага значэння ў ТСКБ.
5. Абрады, абрадавыя дзеянні, абрадавыя гульні ў СКБ, скіраваныя на ідэю шлюбу, сям'і, працягу роду.
6. Адлюстраванне архаічных ініцыяльных практык у СКБ.
7. Адлюстраванне татэмістычных вераванняў у СКБ.
8. Міфапаэтычныя ўяўленні пра дзікіх жывёл (*воўк, мядзведзь, ліса, дзік, лось, заяц, бабёр, куніца, ласка* ды інш.).
9. Міфапаэтычныя ўяўленні пра свойскіх жывёл (*конь, карова, казёл, сабака, кот* ды інш.).
10. Гады, грызуны і земнаводныя ў сістэме міфапаэтычных уяўленняў беларусаў (*вуж, гадзюка, мыш, пацук, чарапах, жаба* ды інш.).
11. Птушкі ў сістэме міфапаэтычных уяўленняў беларусаў (*жаваронак, салавей, бусел, варона, сарока, зяюля, сава, верабей, ластаўка* і інш.).
12. Раслінны свет: міфапаэтыка і семантыка (*дуб, бяроза, ліпа, яблыня, папараць-кветка, явар, асіна, елка, ружа/шыпына, трыпутнік, браткі, крапіва, часнык, цыбуля, дзядоўнік* ды інш.).
13. Семантыка колераў у традыцыйнай культуры.
14. Народнае хрысціянства як феномен традыцыйнай культуры беларусаў.
15. Адлюстраванне народнага хрысціянства ў святых народнага календара.
16. Адлюстраванне матываў народнага хрысціянства ў легендах.
17. Элементы хрысціянскай сімволікі ў магічных практыках і тэкстах замоў.
18. Абрадавая ежа ў СКБ: *хлеб, каравай, куцця*.
19. Каляды ў традыцыях беларусаў-каталікоў і беларусаў-праваслаўных: даты і асноўны змест этапаў свята.
20. Жартоўны характар каляднай песні як страта яе заклінальна-абрадавай функцыі.
21. Песні, якія суправаджаюць абрад ваджэння казы: гульневы характар, дынамізм, гумар.
22. Велічальна-віншавальныя калядныя і шчадроўскія песні: заклінальны характар, сімволіка шчасця/долі.
23. Калядкі-просьбы, калядкі-дражнілкі, калядкі-пацешкі.
24. Гульнёвыя і карагодныя песні каляднага цыкла.
25. Грамніцы / Стрэчанне: дата святкаванняў, традыцыйна-народнае і хрысціянскае значэнне назваў.
26. Масленіца / Запусты: час адзначэння і значэнне назваў.
27. Саракі / Дзень святых сарака мучанікаў Севасцейскіх: дата і паходжанне назваў свята. Прыкметы.
28. Спецыфіка выканання песень-вяснянак, адлюстраванне яе ў тэкстах.

29. Матывы “блаславення” і “закрывання/адкрыцця” ў песнях-вяснянках.
30. Птушыныя матывы і вобразы жывёльнага свету ў песнях-вяснянках.
31. Гаспадарчыя і сямейныя матывы ў песнях-вяснянках.
32. Песні-вяснянкі ў сучасных фалькларыстычных даследаваннях.
33. Звеставанне Пана / Дабравешчанне / Благавешчанне: даты, паходжанне назвы. Прыкметы.
34. Вербная / Пальмавая няздзя / Уваход Гасподні ў Іерусалім: час адзначэння, паходжанне назваў.
35. Вялікдзень / Пасха: тэрмін адзначэння свята, традыцыйна-народнае і хрысціянскае значэнне назваў.
36. Аграрна-магічная прырода валачобнай песні.
37. Інфарматыўнасць валачобных песень-календароў.
38. Велічальныя валачобныя песні, адрасаваныя гаспадарам і моладзі.
39. Радаўніца: час святкавання, паходжанне назвы.
40. Юр’е / Дзень Святога велікамучаніка Георгія Пераможцы: дата, традыцыйна-народнае і хрысціянскае значэнне назваў.
41. Міфалагічная прырода вобраза Юр’я (Юрая).
42. Адлюстраванне ў тэкстах юраўскай песні абрадавых дзеянняў.
43. Матывы “ключоў”, “расы”, “закрывання/адкрыцця” ў юраўскай песні.
44. Дыялагічныя формы, трохразовыя запытанні як кампазіцыйная адметнасць юраўскай песні.
45. Сёмуха / Тройца / Зелянец / Духаў дзень: дата, значэнне назваў свята.
46. Праяўленне архаічнага кulta зеляніны ў траецкіх песнях.
47. Галоўныя сюжэты матывы русальнай песні.
48. Матывы “завівання/развівання вяскоў”, ахвярапрынашэння зеляніне ў траецкіх песнях.
49. Міфалагічныя вобразы русалак у траецкай песні.
50. Унікальнасць абходнага абраду “Куста” і куставых песень.
51. Купалле / Яна / Іванаў дзень: даты па грыгарыянскаму і юліянскаму стылю.
52. Каляндарная прымеркаванасць купальскай песні. Адлюстраванне ў ёй усіх этапаў купальскага свята.
53. Купальскія балады: асноўныя сюжэты.
54. Жартоўныя “купалкі”, песні да карагодаў і гульніў.
55. Ілля / Дзень Прарока Іллі: дата, традыцыйна-народнае і хрысціянскае значэнне назваў.
56. Жніўны абрад: атрыбутыка, этапы, міфасемантыка.
57. Адлюстраванне ў песнях этапаў жніўнага абраду.
58. Вобраз жніў-пастаянкі. Сямейна-бытавыя матывы ў жніўных песнях.
59. Антыпрыгонніцкія матывы ў жніўных песнях.
60. Талочныя, спарышовыя і бяседныя жніўныя песні.
61. Багач / Другая Прачыстая: дата, традыцыйна-народнае і хрысціянскае значэнне назваў.
62. Уздзвіжанне: дата, традыцыйна-народнае і хрысціянскае значэнне назваў. Прыкметы і павер’і звязаныя са змеямі.

63. Дзяды / Дзмітраўская памінальная субота / Успамін усіх памерлых: даты адзначэння ў традыцыях беларусаў-каталікоў і беларусаў-праваслаўных.
64. Рушнік, намітка як атрыбуты СКБ: абрад Юр'е, абыдзённікі/аброчныя рушнікі, абрад «Насіць намётку» в. Папшычы Глыбоцкага р-на Віцебскай вобл. і інш.
65. Свечка як атрыбут СКБ: Грамніцы, абрад Варварынская свяча в. Басценавічы Мсціслаўскага р-на Магілёўскай вобл., абрад Мікольская свяча в. Чарапы Шклоўскага р-на Магілёўскай вобл. ды інш.
66. Вянок як атрыбут СКБ: вяселле, Купалле і інш.
67. Сноп як атрыбут СКБ: жніўны абрад.
68. Маска як атрыбут СКБ: калядны абрад Цары в. Семежава Капыльскі р-на Мінскай вобл., калядны абрад Шчадрэц в. Рог Салігорскага р-на Мінскай вобл. і інш.
69. Прыказкі да народных свят і прысвяткаў: хрысціянская вобразнасць.
70. Прыказкі да народных свят і прысвяткаў: этнаграфічны аспект.
71. Земляробчы і жывёлагадоўчы вопыт у прыказках народнага календара.
72. Метэралагічныя назіранні народа, увасобленыя ў прыказках і прыкметах народнага календара.
73. Захаванасць прыказак народнага календара ў сучаснай культурнай традыцыі.
74. Радзінна-хрэсьбінны абрад: асноўныя этапы, удзельнікі, атрыбуты.
75. Велічальна-віншавальны характар песень пра маці і дзіця.
76. Гумарыстычнае адлюстраванне вобразаў бацькі і бабкі-павітухі ў радзінна-хрэсьбіннай песні.
77. Багацце жартоўных песень пра кума і куму.
78. Вясельны абрад беларусаў: асноўныя этапы.
79. Песні вяселля: сватнія, заручынныя. Матывы, вобразы.
80. Песні вяселля: песні зборнай суботы, каравайныя. Матывы, вобразы.
81. Жартоўныя песні і прыпеўкі пра ўдзельнікаў вяселля.
82. Выслоўі, звязаныя з уступленнем у шлюб, сямейнымі адносінамі.
83. Замовы як адна з найбольш архаічных з'яў беларускай традыцыйнай культуры.
84. Асаблівасці бытавання і носьбіты замоў.
85. Элементы хрысціянскай сімволікі ў замовах.
86. Замовы гаспадарча-ахоўныя і лекавыя.
87. Замовы, звязаныя з сямейным і прыватным бытам
88. Магічныя практыкі ў традыцыйнай культуры: варожбы, засцерагальныя абрады, выраб абыдзённіка.
89. Азначэнне балады як ліра-эпічнага жанру фальклору. Паходжанне тэрміна.
90. Жанравыя асаблівасці балады (элементы цудоўнага, выразны павучальны сэнс і трагічная развязка).
91. Сямейна-бытавы і маральна-этычны канфлікт у баладах.
92. Міфалагічныя матывы ў баладах.
93. Лірызм і тэматычнае багацце беларускіх народных песень пра каханне.

94. Вобразы хлопца і дзяўчыны ў любоўнай песні. Ідэалізацыя і тыпізацыя.
95. Народная мараль і этыка ў песнях пра каханне.
96. Тэматычнае багацце беларускіх жартоўных песень.
97. Галоўныя героі жартоўнай песні. Сямейна-бытавы характар канфлікту.
98. Жыццясцвярджальны пафас і народная мараль жартоўных песень.
99. Стыхія камічнага ў жартоўных песнях: гратэск, сатыра, гумар, іронія (аўтаіронія).
100. Асноўныя кампазіцыйныя прыёмы ў народнай жартоўнай песні: пералічэнне, дыялог, паўтор, кантамінацыя.
101. Азначэнне і жанравыя асаблівасці прыпеўкі.
102. Тэматыка прыпевак. Гумар і сатыра ў іх.
103. Кампазіцыйныя прыёмы ў прыпеўцы: паралелізм, паўторы, звароты. Нечаканасць развязкі як асноўны сюжэтна-кампазіцыйны прыём.
104. Азначэнне і асаблівасці жанру загадак.
105. Загадкі ў сістэме іншых фальклорных жанраў.
106. Загадкі аб прыродным асяроддзі, жывёльным і раслінным свеце.
107. Загадкі пра побыт, жыллё, гаспадарчыя прылады і працоўныя працэсы.
108. Загадкі-задачы, загадкі-жарты.
109. Жанравыя адрозненні прыказак і прымавак.
110. Народная мудрасць у прыказках: сацыяльныя і сямейна-бытавыя адносіны.
111. Казкі пра жывёл: генезіс, персанажы, канфлікт.
112. Чарадзейныя казкі: персанажы, структура, міфалагічная аснова.
113. Бытавыя казкі: канфлікт, персанажы.
114. Сацыяльныя адносіны, сялянскі побыт і народная мараль у бытавых казках.
115. Уплыў хрысціянства на сюжэты легенд і паданняў.
116. Легенды этыялагічныя, духоўна-этычныя, гісторыка-культурныя, дэманалагічныя.
117. Светапоглядны дуалізм легенд.
118. Паданні гістарычныя, тапанімічныя.
119. Беларускія легенды і паданні ў мастацкай літаратуры і краязнаўстве.
120. Былічкі: жанравая характарыстыка, тэматыка.
121. Звычай як сацыяльная з'ява традыцыйнай культуры. Звычайнае права.
122. Сям'я як сацыяльная катэгорыя. Беларуская сялянская сям'я ў XIX ст.
123. Народныя формы ўзаемадапамогі і дабрачыннасці.
124. Народныя формы баўлення часу: паказы скамарохаў, батлейкі, фэсты.
125. Сацыяльна-культурная характарыстыка беларускага горада XIV-XVII стст.).

Патрабаванні да напісання курсавых работ.
Прыкладная тэматыка курсавых работ

Мэта курсавой работы па вучэбнай дысцыпліне «Традыцыйная святочная культура беларусаў» – удасканаленне ведаў і навыкаў, атрыманых студэнтамі падчас аўдыторных заняткаў і кіруемай самастойнай работы. Пры выкананні курсавой работы ад студэнта патрабуецца ўменне знаходзіць і апрацоўваць актуальную навуковую інфармацыю, дэманстраваць творчы падыход да вырашэння праблемы, самастойнасць і арыгінальнасць мыслення. Тэматыка курсавых работ фарміруецца ў праблемным полі вучэбнай дысцыпліны «Традыцыйная святочная культура беларусаў».

Курсавая работа па вучэбнай дысцыпліне «Традыцыйная святочная культура беларусаў» садзейнічае развіццю і фарміраванню наступных акадэмічных і прафесійных кампетэнцый:

- валодаць сістэмным і параўнальным аналізам;
- умець працаваць самастойна;
- быць здольным параджаць новыя ідэі (валодаць крэатыўнасцю);
- валодаць міждысцыплінарным падыходам пры рашэнні праблем;
- мець навыкі, звязаныя з выкарыстаннем тэхнічных устройстваў, валоданнем інфармацыяй і работай з камп'ютарам;
- карыстацца сучаснымі сродкамі тэлекамунікацый і глабальнымі інфармацыйнымі рэсурсамі;
- карыстацца інфармацыйнымі рэсурсамі па ўдакладненню сучасных умоў, зместу і сацыяльнай запатрабаванасці выканальніцкай і рэжысёрскай дзейнасці;
- аналізаваць гістарычныя аспекты, перспектывы і напрамкі захавання і развіцця народнай творчасці, святочнай культуры;
- вызначаць актуальныя праблемы ў галіне рэжысуры свят і прапаноўваць шляхі іх вырашэння;

Структура курсавой работы па вучэбнай дысцыпліне «Святочная культура Беларусі» павінна ўключаць:

- тытульны ліст;
- змест;
- уводзіны;
- асноўная частка, якая ўключае главы, параграфы;
- заключэнне;
- бібліяграфічны спіс;
- дадаткі (пры неабходнасці).

Аб'ём курсавой работы па вучэбнай дысцыпліне «Традыцыйная святочная культура беларусаў» без бібліяграфічнага спіса і дадаткаў павінен складаць не менш за 20 старонак камп'ютарнага тэксту. Тэкст друкуецца на адным баку аркуша белай паперы фармата А4 (210x297 мм) з выкарыстаннем тэкставага рэдактара Word, шрыфт Times New Roman памерам 14 пунктаў, міжрадкавы інтэрвал – 18 пунктаў, выраўноўванне тэксту па шырыне

аркуша. Палі: левае – 3 см, правае – 1 см, верхняе і ніжняе – 2 см. Бібліяграфічны спіс павінен уключаць не менш за 20 адзінак, сярод якіх навуковая, навукова-папулярная, вучэбная літаратура, матэрыялы СМІ, Інтэрнэт-крыніцы, уласныя матэрыялы студэнта. Афармленне бібліяграфічнага спісу робіцца ў адпаведнасці з «Метадычнымі рэкамендацыямі па выкананні дыпломных работ для студэнтаў факультэта традыцыйнай беларускай культуры і сучаснага мастацтва» (БДУКМ, 2015).

Тэматыка курсавых работ фарміруецца ў праблемным полі вучэбнай дысцыпліны «Традыцыйная святочная культура беларусаў».

1. Праблемы захавання нематэрыяльнай культурнай спадчыны Беларусі
2. Спіс аб'ектаў нематэрыяльнай культурнай спадчыны Беларусі
3. Увасабленне народнай маралі і этыкі ў святочнай культуры беларусаў
4. Адлюстраванне архаічных культаў і вераванняў у святочнай культуры
5. Магічныя практыкі ў святочнай культуры беларусаў
6. Атрыбутыка святочнай культуры беларусаў
7. Народнае хрысціянства як феномен традыцыйнай народнай культуры
8. Гендарная праблематыка ў традыцыйнай народнай культуры
9. Славесныя і гульнёвыя жанры ў кантэксце святочнай культуры
10. Песенныя жанры ў кантэксце святочнай культуры беларусаў
11. Народная музыка і выканальніцкае майстэрства ў кантэксце святочнай культуры беларусаў
12. Батлейка, народная драма: вытокі, рэпертуар, бытаванне
13. Народны каляндар як комплекс традыцыйных вераванняў і абрадавых практык
14. Абыходныя і праведныя абрады ў святочнай культуры беларусаў
15. Крэатыўнасць у мастацкай задуме і рэжысёрскім увасабленні (аналіз праектаў/свят/мерапрыемстваў – на выбар).
16. Формы трансляцыі абрадавых практык (па матэрыялах сучасных даследаванняў).
17. Прынцыпы адаптацыі каляндарнага абраду да ўмоў сучаснага горада.
18. Рэканструкцыя традыцыйнага абраду: крыніцы інфармацыі (гістарыяграфічнае даследаванне).
19. Абрадавае свята ва ўмовах сучаснага этнаграфічнага музея (на выбар: Беларускі дзяржаўны музей народнай архітэктуры і побыту (в. Азярцо)/Музейны комплекс старадаўніх народных рамёстваў і тэхналогій “Дудуткі”/Турысцка-забаўляльны комплекс “Беларуская этнаграфічная вёска XIX стагоддзя”).
20. Рэспубліканскі фестываль-кірмаш працаўнікоў вёскі “Дажынкi” (1996-2014): аналіз і ацэнка традыцый.
21. Аб'екты нематэрыяльнай культурнай спадчыны Беларусі: абрады, абрадавыя практыкі і гульні.
22. Беларускае вяселле ва ўмовах аграсядзібы: рэжысёрская распрацоўка.

23. Фальклорнае свята на базе (ЦДАДМ, СДК, раённага аддзела культуры, абласнога метадычнага цэнтра народнай творчасці – на выбар): рэжысёрская распрацоўка.

РЕПОЗИТОРИЙ БГУКИ

РАЗДЕЛ КАНТРОЛЮ ВЕДАЎ

РЕПОЗИТОРІЙ БГУКІ

Прыкладныя пытанні да экзаменаў і залікаў

1. Святочная культура як частка традыцыйнай народнай культуры.
2. Сям'я як сацыяльная катэгорыя. Беларуска-сялянская сям'я ў XIX ст.
3. Звычай як сацыяльная з'ява традыцыйнай культуры. Звычайнае права.
4. Формы старажытных вераванняў: анімізм, фетышызм, татэмізм.
5. Формы старажытных вераванняў: культ продкаў.
6. Формы старажытных вераванняў: магія.
7. Класіфікацыяміфаў.
8. Міфапаэтычная мадэль свету.
9. Міфапаэтычныя ўяўленні пра жывёл і птушак.
10. Семантыка колераў у традыцыйнай культуры.
11. Раслінны свет: міфапаэтыка і семантыка
12. Народны каляндар як самабытная з'ява народнай культуры.
13. Рухомыя і нерухомыя святы беларускага календара.
14. Каляды ў традыцыях беларусаў-праваслаўных і беларусаў-каталікоў.
15. Грамніцы / Стрэчанне: традыцыйна-народнае і хрысціянскае значэнне назваў.
16. Масленіца: семантыка, абрадавыя дзеянні.
17. Саракі: паходжанне назвы, прыкметы.
18. Благавешчанне: семантыка, павер'і.
19. Гуканне вясны: семантыка, абрадавыя дзеянні.
20. Вербная нядзеля: абрадавыя дзеянні і атрыбуты.
21. Вялікдзень / Пасха: традыцыйна-народнае і хрысціянскае значэнне назваў.
22. Асноўныя этапы велікоднай абраднасці.
23. Абрад валачобніцтва. Песні-календары.
24. Радаўніца: міфасемантыка, абрадавыя дзеянні.
25. Юр'е: абрадавыя дзеянні і атрыбуты.
26. Тройца (Сёмуха): міфасемантыка, абрадавыя дзеянні і павер'і.
27. Купалле: міфасемантыка, легенды і павер'і.
28. Купалле: асноўныя этапы і іх значэнне.
29. Свята Пятра і Паўла: вобразы святых у легендах. Метэаралагічныя прыкметы.
30. Свята Іллі: павер'і і прыкметы.
31. Жніўны абрад: асноўныя этапы і іх значэнне.
32. "Завіванне барады" ў кантэксце жніўнай абраднасці: міфасемантыка.
33. Уздзвіжанне: семантыка і павер'і.
34. Пакровы: семантыка і павер'і.
35. Восеньскія дзяды: семантыка, асноўныя этапы абраду.
36. Дні памінання продкаў у народным календары.
37. Павер'і і прыкметы народнага календара.

38. Абрадавая ежа ў СКБ.
39. Грамадскі і сямейны побыт беларускіх сялян.
40. Асэнсаванне таінстваў хрысціянскай царквы ў народнай традыцыі.
41. Народнае хрысціянства як феномен традыцыйнай культуры беларусаў.
42. Адлюстраванне народнага хрысціянства ў святах народнага календара.
43. Адлюстраванне матываў народнага хрысціянства ў легендах.
44. Радзінна-хрэсьбінны абрад: асноўныя этапы, удзельнікі, атрыбуты.
45. Радзінныя песні як адметная з'ява беларускай абрадавай песнятворчасці.
46. Павер'і і прыкметы, звязаныя з дзетанараджэннем і гадаваннем дзіцяці. Традыцыі імянарачэння ў беларусаў. Імёны, імёны па бацьку, прозвішчы.
47. Гістарычныя формы шлюбу. Вясельны абрад беларусаў: асноўныя этапы.
48. Песні вясельнага абраду.
49. Выслоўі, звязаныя з уступленнем у шлюб, сямейнымі адносінамі.
50. Традыцыі ўшанавання памерлых.
51. Захаванасць сямейнай абраднасці ў сучасным жыцці.
52. Жанравая класіфікацыя беларускага фальклору.
53. Казкі пра жывёл: генезіс, персанажы, канфлікт.
54. Чарадзейныя казкі: персанажы, структура, міфалагічная аснова.
55. Бытавыя казкі: канфлікт, персанажы.
56. Сацыяльныя адносіны, сялянскі побыт і народная мараль у бытавых казках.
57. Уплыў хрысціянства на сюжэты легенд і паданняў.
58. Легенды этыялагічныя, духоўна-этычныя, гісторыка-культурныя, дэманалагічныя.
59. Светапоглядны дуалізм легенд.
60. Паданні гістарычныя, тапанімічныя.
61. Беларускія легенды і паданні ў мастацкай літаратуры і краязнаўстве.
62. Былічкі: жанравая характарыстыка, тэматыка.
63. Малыя фальклорныя жанры: прыказкі і прымаўкі.
64. Малыя фальклорныя жанры: загадкі.
65. Малыя фальклорныя жанры: замовы.
66. Пазаабрадавая лірыка: жартоўныя песні
67. Пазаабрадавая лірыка: песні пра каханне
68. Маральна-этычныя імператывы народнай культуры ў песнях пра каханне
69. Пазаабрадавая лірыка: балоды
70. Пазаабрадавая лірыка: прыпеўкі, песні да танцаў і гульняў.
71. Гуманізм народнай гумарыстыкі.
72. Свята вёскі. Выкарыстанне мясцовага фальклорна-этнаграфічнага матэрыялу і творчых калектываў.

73. Традыцыі народнага мастацтва ў кантэксце сучаснай святочнай культуры
74. Спецыфіка стылізацыі абрадавых форм святочнай культуры
75. Выкарыстанне ў свяце сімволікі народнай культуры.
76. Выкарыстанне ў свяце гістарычных фактаў і легенд.
77. Уключэнне гістарычнага асяроддзя ў вобразную тканіну свята.

РЕПОЗИТОРИЙ БГУКИ

Заданні для кантралюемай самастойнай работы

Даследуйце праблемнае поле названай тэмы і падрыхтуйцеся да формы кантролю, вызначанай ў адпаведнасці з патрабаваннямі выкладцыка.

ТЭМА 10. ГУЛЬНЁВА-ХАРЭАГРАФІЧНЫЯ ЖАНРЫ

Тэрміналагічнае размежаванне паняццяў *гульні, забавы і ігрышчы*. Ігрышча «*Жаніцьба Цярэшкі*» Лепельскага раёна Віцебскай вобласці. Масленічная абрадавая гульня *Калодка*. Гульня «*Пахаванне Дзеда*» Гарадоцкага раёна Віцебскай вобласці. Велікодныя гульні: *качанне яек, у біткі, Крумкач*. Масавыя гулянні на Юр'я, Тройцу і Купалле. Восеньскае ігрышча *Ката пячы*. Універсальныя каляндарныя гульні *Явар, Юрачка, Падушачка, Цяцэрка*. Гульні ў кантэксце хрэсьбінаў і вяселля.

Тэрэтычныя аспекты беларускай народнай харэаграфіі. Дзейнасць навуковых устаноў і ўстаноў культуры Рэспублікі Беларусь у галіне вывучэння традыцыйнай харэаграфіі. Тыпалагічная сістэма танца: *функцыя, жанр, стыль, выканаўца*. Раннетрадыцыйны пласт народнага танца: *танцы абрадаў народнага календара і сямейна-абрадавага цыклу*.

Формы бытавання харэаграфічнай традыцыі ў сучаснай беларускай вёсцы (актыўная і пасіўная). Узаемасувязь падсістэм: *карагод, танец, скокі*. Карагодны комплекс танцавальнага фальклору. Функцыі карагодаў (*абрадавыя, прымеркаваныя да абрадаў ці пэўнага часу, пазаабрадавыя*). Жанравая спецыфіка карагодаў (*песенныя, гульнявыя, танцавальныя*). Характарыстыка стылю карагодаў.

Група познатрадыцыйных танцаў: *традыцыйныя і асіміляваныя танцы*. Групы пазаабрадавых танцаў: *арнаментальныя, імправізаваныя, танцы-гульні*. Танцы *гуртавыя, парныя, сольныя*. Сродкі мастацкай выразнасці танца – *лексіка, кампазіцыя, структура*. Формы музычнага суправаджэння танца.

Літаратура:

1. Алексютович, Л.К. Белорусские народные танцы, хороводы, игры /Л.К. Алексютович. – Минск : Вышэйшая школа, 1978. – 528 с.
2. Беларуская народная інструментальная музыка. Склад., рэд. і сістэм. І.Д. Назінай. – Минск : Навука і тэхніка, 1989. – 341 с.
3. Козенка, М.А. Танцавальны фальклор / М.А. Козенка // Традыцыйная мастацкая культура беларусаў. У 6 т. Т. 1. Магілёўскае Падняпроўе. – Минск : Беларускае навука, 2001. – С. 471–628.
4. Козенка, М.А. Танцавальны фальклор / М.А. Козенка // Традыцыйная мастацкая культура беларусаў. У 6 т. Т. 2. Віцебскае Падзвінне. – Минск : Беларуская навука, 2004. – С. 521–662.
5. Козенка, М.А. Танцавальны фальклор / М.А. Козенка // Традыцыйная мастацкая культура беларусаў. У 6 т. Т. 3. Гродзенскае Панямонне. У 2 кн. Кн. 2. – Минск : Вышэйшая школа, 2006. – С. 5–272.
6. Козенка, М.А. Танцавальны фальклор / М.А. Козенка // Традыцыйная

- мастацкая культура беларусаў. У 6 т. Т. 4. Брэсцкае Палессе. У 2 кн. Кн. 2. – Мінск : Вышэйшая школа, 2009. – С. 5–304.
7. Козенка, М.А. Танцавальны фальклор / М.А. Козенка // Традыцыйная мастацкая культура беларусаў. У 6 т. Т. 5. Цэнтральная Беларусь. У 2 кн. Кн. 2. – Мінск : Вышэйшая школа, 2011. – С. 5–298.
 8. Чурко, Ю.М. Беларускі хореаграфічны фальклор. – Мінск : Вышэйшая школа, 1990. – 415 с.
 9. Чурко, Ю.М. Вянок беларускіх танцаў – Мінск : Беларусь, 1994. – 88 с.

ТЭМА 12. ПРЫГАТАВАННЕ І ЎЖЫВАННЕ АБРАДАВАЙ ЕЖЫ

Абрадавая ежа як складовая частка сямейных, каляндарных, гаспадарчых і аказіянальных абрадаў, прыгатаванне і ўжыванне якой рэгламентуецца сацыяльнымі нормамі і традыцыйнымі звычаямі. Сакральны характар абрадавай ежы: *куцця, пасха, яйкі, каравай, бабіна каша*. Рытуалізацыя прыгатавання абрадавай ежы: *каравайны абрад*. Вясельная каравайная традыцыя в. Моталь Іванаўскага раёна Брэсцкай вобласці. Рытуалізацыя спажывання абрадавай ежы: *вызначальная роля гаспадара хаты і гаспадыні, мыццё рук, малітва, славесныя формулы, пакіданне абрадавай ежы на стале, скармліванне жывёле, захоўванне*.

Традыцыйныя народныя стравы: назвы, рэцэптура.

Літаратура:

1. Зайкоўскі, Э. М. Старадаўняя беларуская кухня / Э.М. Зайкоўскі. – Мінск : Ураджай, 1995. – 286 с.
2. Наваградскі, Т.А. Эвалюцыя традыцый харчавання беларусаў у XIX –XX стст. / Т.А. Наваградскі. – Мінск : БДУ, 2015. – 243 с.
3. Наваградскі, Т.А. Традыцыйная культура харчавання беларусаў : Вучэб.дапам. / Т.А. Наваградскі. – Мінск : БДУ, 2001. – 61 с.
4. Цітоў, В.С. Этнаграфічная спадчына: Беларусь: Традыцыйна-бытавая культура / В.С.Цітоў. – Мінск : Беларусь, 2001. – 207с.

ТЭМА 13. ПЕРААПРАНАННЕ І МАСКАВАННЕ Ў СВЯТОЧНАЙ КУЛЬТУРЫ

Пераапрапананне і маскаванне – складовая частка сямейных і каляндарных абрадаў. Міфалагічная семантыка маскі як сувязь чалавека з іншасветам у рытуальных засцерагальных і прадудцыравальных дзеяннях. Генезіс *маскі* адлюстроўвае розныя этапы дынамікі светапогляднай сістэмы грамадства. Найбольш старажытныя *маскі* тыя, што прадстаўляюць жывёл. Сувязь персанажаў-масак з татэмізмам, фетышызмам і культам продкаў. Тыпы масак і віды маскавання. *Аўтаномная* маска, якая існавала асобна(маска з бяросты каляднага «дзёда», маскі мядзьевадзя, лісы). Найбольш старажытная форма змянення твару – яго *расфарбоўка* часта ў спалучэнні са штучнымі элементамі (барадой). Асобна вылучаюцца *сінтэтычныя маскаваныя персанажы* («каза», «жораў»). Тыпалагічна

роднаснае маскаванню прыкрыванне твару разнастайнымі рэчамі. Напрыклад, зелянінай (ваджэнне «куста», «Яшчур») ці рознакаляровымі стужкамі («Шчодра»). Хаванне твару тут з'яўляецца часткай суцэльнага маскіравання фігуры, што набліжае гэтых персанажаў да лялек, якіх спальвалі, тапілі на Каляды, Купалле ці насілі па хатах на шчодры вечар.

Літаратура:

1. Беларускі фальклор: энцыклапедыя: у 2 т. / рэдкал.: Г.П. Пашкоў (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск: БелЭН, 2005–2006.
2. Міфалогія беларусаў: энцыкл. слоўн. / склад. І. Клімковіч, В. Аўтушка; навук. рэд. Т. Валодзіна, С. Санько. Мінск: Беларусь, 2011. – 607 с.
3. Кухаронак, Т.І. Маскі ў каляндарнай абраднасці беларусаў / Т.І. Кухаронак. – Мінск : Ураджай, 2001. – 237 с.
4. Дрэва Сусвету [Электронны рэсурс]. Даступна на: <https://drevasusvetu.wordpress.com/>.

РЕПОЗИТОРИЙ БГУКИ

ДАПАМОЖНЫ РАЗДЗЕЛ

РЕПОЗИТОРІЙ БГУКІ

Установа адукацыі
«Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў»

ЗАЦВЯРДЖАЮ

Першы прарэктар БДУКМ

_____ Корбут А.А.

_____ 2017 г.

Рэгістрацыйны № ВД-_____/вуч.

СВЯТОЧНАЯ КУЛЬТУРА БЕЛАРУСІ

**Вучэбная праграма установы вышэйшай адукацыі па вучэбнай
дысцыпліне для спецыяльнасці**

1-17 01 05 Рэжысура свят (па напрамках);
напрамку спецыяльнасці 1-17 01 05-02 Рэжысура свят (тэатралізаваня)

2017 г.

Вучэбная праграма складзена на аснове адукацыйнага стандарта вышэйшай адукацыі ОСВО 1-17 01 15-2013 па спецыяльнасці 1-17 01 05 Рэжысура свят (па напрамках), вучэбнага плана ўстанова вышэйшай адукацыі па напрамку спецыяльнасці 1-17 01 05-02 Рэжысура свят (тэатралізаванья), рэгістрацыйны № С 17-1-53/15 вуч. 22.06.2015

СКЛАДАЛЬНІКІ:

А.А. Гулак, дацэнт кафедры рэжысуры абрадаў і свят установа адукацыі «Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў», кандыдат філалагічных навук;

А.Я. Камінскі, дацэнт кафедры рэжысуры абрадаў і свят установа адукацыі «Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў»;

А.Г.Фядотаў, дацэнт кафедры рэжысуры абрадаў і свят установа адукацыі «Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў»

РЭЦЭНЗЕНТЫ:

Т.В. Валодзіна, загадчык аддзела фалькларыстыкі і культуры славянскіх народаў дзяржаўнай навуковай установа «Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі»філіяла «Інстытут мастацтвазнаўства, этналогіі і фальклору імя Кандрата Крапівы», доктар філалагічных навук;

А.М. Нароўская, дацэнт кафедры гісторыі Беларусі і музеязнаўства ўстанова адукацыі«Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў», кандыдат гістарычных навук, дацэнт

РЭКАМЕНДАВАНА ДА ЗАЦВЯРДЖЭННЯ:

кафедрай рэжысуры абрадаў і свят установа адукацыі «Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў»

(пракакол № 5 ад 22.05.2016 г.);

Навукова-метадычным саветам _____

(пракакол № ____ ад _____)

Адказы за рэдакцыю: _____

Адказы за выпуск: _____

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Вучэбная дысцыпліна «Святочная культура Беларусі» – адна з асноўных у праграме падрыхтоўкі рэжысёра свят. Вывучэнне народных абрадаў і свят каляндарнага і сямейнага цыклу, традыцыйнай і сучаснай святочнай культуры Беларусі, узаемадзеяння традыцый і навацый мае практычную неабходнасць, з’яўляецца актуальным і сацыяльна значным.

Вучэбная дысцыпліна «Святочная культура Беларусі» ставіць мэту ўсебаковага вывучэння традыцыйнай культуры нашага народа, яе светапоглядных асноў, каштоўнасных арыентаў, спецыфічна-этнічных характарыстык, адметных рыс і рэгіянальных асаблівасцей. Важнае значэнне надаецца раскрыццю шляхоў стварэння сучасных свят на аснове і з улікам пераемнасці культурна-гістарычных традыцый.

Задачы вучэбнай дысцыпліны:

- вывучэнне сістэмы свят і абрадаў як неад’емнай часткі традыцыйнай народнай культуры;
- раскрыццё генетычнай асновы і тэндэнцый развіцця традыцыйных і сучасных свят;
- выяўленне працэсаў пераемнасці, зменлівасці і ўстойлівасці абраднасці беларусаў;
- фарміраванне ўсвядомленай мастацка-рэжысёрскай культуры спецыяліста ў галіне рэжысуры свят.

У сістэме падрыхтоўкі спецыяліста з вышэйшай адукацыяй вучэбная дысцыпліна «Святочная культура беларусаў» звязана з іншымі вучэбнымі дысцыплінамі: «Этнаграфія, міфалогія і фальклор беларусаў», «Музычна-шумавое вырашэнне свят», «Пластыка-харэаграфічнае вырашэнне свят», «Моўнае дзеянне ў свяце», «Рэжысура свят».

Праграма вучэбнай дысцыпліны «Святочная культура Беларусі» прадугледжвае фарміраванне ў будучага спецыяліста ў галіне святочнай культуры акадэмічных, сацыяльна-асобасных і прафесійных кампетэнцый.

Да акадэмічных кампетэнцый належаць:

- умець выкарыстоўваць базавыя навукова-тэарэтычныя веды для вырашэння тэарэтычных і практычных задач;
- умець працаваць самастойна;
- быць здольным параджаць новыя ідэі (валодаць крэатыўнасцю);
- умець вучыцца, самастойна павышаць сваю кваліфікацыю на працягу ўсяго жыцця.

Да сацыяльна-асобасных кампетэнцый належаць:

- валодаць здольнасцю да міжасобасных камунікацый;
- умець працаваць у камандзе;
- быць здольным асэнсавана ўспрымаць і беражліва адносіцца да гістарычнай, культурнай спадчыны Беларусі і сусвету, культурных традыцый і рэлігійных поглядаў.

Да прафесійных кампетэнцый належаць:

- ажыццяўляць работу пастановачных груп па арганізацыі і правядзенню розных форм святочнай культуры;
- арганізоўваць работу творчых калектываў падчас правядзення свят для дасягнення пастаўленых мэт і задач;
- рэалізоўваць агульнадзяржаўныя, рэгіянальныя і ведамасныя праграмы і праекты ў галіне культуры;
- выкарыстоўваць нарматыўна-прававую базу галіны культуры;
- праводзіць культурна-асветніцкія мерапрыемствы для выхавання мастацка-эстэтычнага густу ўсіх катэгорый насельніцтва ва ўстановах культуры, спорту і адукацыі і іншых установах;
- кансультаваць кіраўнікоў і ўдзельнікаў творчых, спартыўных, ваенных і іншых калектываў падчас падрыхтоўкі творчых праектаў;
- праводзіць адбор рэпертуару мастацкіх твораў з мэтай захавання і трансляцыі народнай творчасці;
- распрацоўваць і ўвасабляць праекты розных святочных форм;
- выкарыстоўваць новыя накірункі ў сучасных рэжысёрскіх тэхналогіях;
- ладзіць арганізацыю і правядзенне маштабных фестываляў на адкрытай пляцоўцы, прысвечаных актуальным пытанням сучаснага грамадства;
- ажыццяўляць навукова-эксперыментальную работу ў галіне рэжысуры свят.

Колькасць аўдыторных гадзін на вывучэнне дысцыпліны «Святочная культура Беларусі» складае 132, з іх лекцый – 94, практычных – 14, семінарскіх – 20, індывідуальных – 4 гадзіны. Форма бягучай атэстацыі па вучэбнай дысцыпліне – залікі і экзамены.

ЗМЕСТ ВУЧЭБНАГА МАТЭРЫЯЛУ

УВОДЗІНЫ

Паняцце *святочная культура*. Свята як універсальны феномен народнай традыцыі. Свята – сакральны час проціпастаўлены штодзённасці. Усеагульнасць і масавасць як важнейшы прынцып народнага свята.

Сучасныя фундаментальныя даследаванні ў галіне беларусазнаўства. Шматтомнае выданне «Беларусы». У плане вывучэння святочнай культуры актуальныя Т. 7 – «Вусная паэтычная творчасць», Т. 9 – «Антрапалогія» (2006), Т. 10 – «Славянскія этнакультурныя традыцыі» (2007). Акадэмічнае даследаванне ў 6 кнігах з серыі «Беларускі фальклор: Жанры, віды, паэтыка»: «Каляндарна-абрадавая паэзія», «Сямейна-абрадавая паэзія. Народны тэатр» (абедзве 2001), «Пазаабрадавая паэзія» (А.Гурскі, Г.Пятроўская, Л.Салавей), «Народная проза» (К. Кабашнікаў А.Фядосік, А.Цітавец, абедзве 2002), «Міфалогія. Духоўныя вершы» (2003), «Малыя жанры. Дзіцячы фальклор» (2004). Энцыклапедыя «Беларускі фальклор» (2005–2006). Серыя «Традыцыйная мастацкая культура беларусаў» у 6 тамах (10 кнігах) (2008–2013). Аўтэнтычнасць тэкстаў, дакладная перадача дыялектных асаблівасцяў і індывідуальнай манеры гаворкі інфармантаў, увага да кантэксту і асабістых перажыванняў носбітаў традыцыі, шырокі рэгіянальны ахоп матэрыялаў стварае аб’ёмную панараму існавання беларускай традыцыйнай культуры на сучасным этапе. Публікацыя рэгіянальных фальклорных зборнікаў. Падручнікі для ВНУ.

ТЭМА 1. АДЛЮСТРАВАННЕ АРХАІЧНЫХ КУЛЬТАЎ І ВЕРАВАННЯЎ У СВЯТОЧНАЙ КУЛЬТУРЫ

Анімізм – удухаўленне аб’ектаў навакольнага свету. Анімістычная аснова *гукання вясны, прывітання нівы, абрадаў Куст, Пахаванне стралы, Дажынкі, абрадаў пераносу свячы ў Цэнтральнай Беларусі і на Падняпроўі і інш. Народная дэманалогія. Фетышызм – вера ў звышнатуральныя якасці прадметаў прыроднага (камяні-валуны, «пяруновыя стрэлы», жытні сноп, яйка, вярба, траецкі «май», мак і інш.) ці культурнага паходжання (крыж, грошы, ручнікі, элементы адзення, ежы, вырабы з жалеза і інш.). Татэмізм – сістэма рытуалаў і табу, звязаная з верай у роднасць, паходжанне групы людзей (роду, сям’і, клана) ад пэўнага віду жывых істот ці раслін. Вобразы татэмістычнага паходжання ў святочна-абрадавай культуры: *мядзведзь, воўк, каза, бусел, вуж*.*

Культ продкаў як комплекс міфалагічных уяўленняў пра пасмяротнае існаванне душ памерлых (дзядоў), ушанаванне іх на працягу гадавога цыкла. Семантыка кulta продкаў у кантэксце сямейных, асобных каляндарных абрадаў. Сакральнае стаўленне да зямлі – адной са стыхій светаўтварэння (разам з вадой, паветрам і агнём). Праявы кulta агню ў народнай культуры: купальскі, перуноў, агонь свечкі (*грамнічная, чацвярговая, велікодная,*

вянчальная), хатні агонь (абрад «Жаніцьба коміна»). Праявы культы вады ў народнай культуры: *пакланенне крыніцам, вада ў магічных, лекавых практыках, раса, абрад Вадохрышча*. Увасабленне культы зеляніны ў велікоднай, юраўскай, траецка-купальскай, вясельнай абраднасці.

ТЭМА 2. НАРОДНЫ КАЛЯНДАР ЯК КОМПЛЕКС ТРАДЫЦЫЙНЫХ ВЕРАВАННЯЎ І АБРАДАВЫХ ПРАКТЫК

Народны каляндар як сінтэз адносна аўтаномных мадэляў: распарадку хрысціянскіх свят, пастоў, мясаедаў; календароў сонечнага, месяцовага і вегетатыўнага; земляробчага, жывёлагадоўчага, прадзільна-ткацкага, пчаларскага і інш.; шлюбнага і памінальнага; дэманалагічнага (сезоннасць з'яўлення міфалагічных персанажаў) і фальклорнага (календарныя рэгламентацыі спеваў, загадвання загадак і інш.). Каляндарныя абрады як сакральна-магічны комплекс, у склад якога ўваходзяць славесныя, песенныя, гульнявыя, драматычныя і харэаграфічныя жанры.

Прыказкі і прыкметы народнага календара.

ТЭМА 3. РУХОМЫЯ І НЕРУХОМЫЯ СВЯТЫ. ПРЫСВЯТКІ

Асноўныя звесткі з гісторыі календара. Юліянскі і грыгарыянскі стыль летазлічэння. Рухомыя (пасхацэнтрычныя) святы: адлік па тыднях. *Масленіца, Вербная, Вялікдзень, Радаўніца, Ушэсце, Тройца* і інш. Нерухомыя святы: *Каляды, Стрэчанне, Благавешчанне, Юр'е, Купалле, Пятра і Паўла, Ілля, Спасы, Багач, Уздзіжанне, Пакровы, Дзяды* і інш. Назвы, даты і характар адзначэння ў традыцыях праваслаўных і каталікоў. Прысвяткі: *Увядзенне, Варвары, Саракі, Аўдакей, Мікола Веснавы, Іван-Галавасек, Варвары, Мікола Зімовы* і інш. Метэаралагічныя і гаспадарчыя прыкметы да прысвяткаў.

ТЭМА 4. НАРОДНАЯ БІБЛІЯ ЯК ФЕНОМЕН ТРАДЫЦЫЙНАЙ КУЛЬТУРЫ

Народная Біблія як комплекс сюжэтаў фальклорных твораў, у якім спалучаюцца элементы хрысціянскай кананічнай, апакрыфічнай і народнапаэтычнай традыцыі. Народнахрысціянскія паняцці і ўяўленні цесна звязаны з гаспадарчай дзейнасцю чалавека (земляробствам і жывёлагадоўляй) і выражаюцца ў народным календары, народнай дэманалогіі, медыцыне, метэаралогіі і інш. Трансфармацыі вобразаў хрысціянскіх святых у народнай культуры: *Мікалай Цудатворца, Ілля-прарок, Георгій Пераможца, Улас, Касьян, Параскева-Пятніца, Пётр і Павел*. Інтэрпрэтацыя хрысціянскіх рытуалаў: народнае святкаванне *Ражства, Пасхі*. Народная этымалогія назваў свят: *Стрэчанне, Благавешчанне, Саракі, Юр'я, Ілля, Спас, Уздзіжанне, Пакровы* і інш. Традыцыі фэстаў (храмавых свят).

ТЭМА 5. УВАСАБЛЕННЕ НАРОДНАЙ МАРАЛІ І ЭТЫКІ Ў СВАТОЧНАЙ КУЛЬТУРЫ

Усеагульнасць свята: прысутныя – удзельнікі. Маральна-этычныя нормы святочнай культуры: *запрашэнне, прывітанне, гасціннасць, дзякаванне, развітанне, праводзіны, павага да чужога жытла. Шанаванне талакі.* Павага да бацькоў, свайго роду (*запытанне дазволу, благаслаўленне і інш.*), значэнне думкі сялянскага соцыуму. Узроставая і гендарная іерархія: *калядаванне, шчадраванне, валачобніцтва.*

Радзінная абраднасць як комплекс традыцыйных звычаяў і абрадаў, скіраваных на прыняцце нованароджанага ў сям’ю, род, далучэнне да хрысціянскай царквы і забеспячэнне шчаслівай будучыні. Вяселле – комплекс абрадаў, што рэгламентавалі стварэнне новай сям’і і новых роднасных сувязей (*Пярэзвы, Гасціны і інш.*).

ТЭМА 6. ГЕНДАРНЫ АСПЕКТ ТРАДЫЦЫЙНАЙ КУЛЬТУРЫ

Універсальная бінарная апазіцыя традыцыйнай культуры – *мужчынскі/жаночы*. Сакральная сувязь жанчынчага пачатку са сферай плоднасці, урадлівасці, маці-зямлі. Вызначальная роля жанчын ў каляндарных абрадах. «Жаночыя» абрады і магічныя практыкі (*Адведкі, Гуканне вясны, Провады русалкі, Пахаванне стралы, жніўная абраднасць, абворванне, выраб абыдзённіка, замовы*). Прадзенне і ткацтва. Сакральная сувязь мужчыны з апладняльным, стваральным пачаткам. «Мужчынскія» абрадавыя дзеянні, скіраваныя на сувязь са светам продкаў (*кліканне мароза на куццю, дзядоў на вячэру, валачобніцтва*). Земляробства, кавальства ганчарства, гранне на музычных інструментах. Гендарныя стэрэатыпы народнай культуры адносна нараджэння ў сям’і хлопчыка і дзяўчынкі. Прыкметы, звязаныя з полавай дыферэнцыяцыяй.

ТЭМА 7. СЯМЕЙНЫЯ І КАЛЯНДАРНЫЯ СВАТЫ Ў СПІСЕ АБ’ЕКТАЎ НКС

Мінская вобласць: калядны абрад «Цары» в. Семежава Капыльскага раёна; абрад «Цягнуць Каляду на дуба» в. НовіныБярэзінскага раёна; абрад «Перанос Міхайлаўскай свячы» а/г. Вяляцічы Барысаўскага раёна.

Брэсцкая вобласць: вясельная каравайная традыцыя в. МотальІванаўскага раёна; абрад «Намскі Вялікдзень» в. Аброва Івацэвіцкага раёна; вясновыя абрадавы карагод «Стрылка» в. Бездзеж Драгічынскага раёна; абрад ваджэння Куста на другі дзень Тройцы а/г Лобча Лунінецкага раёна.

Віцебская вобласць: абрад «Жаніцьба Цярэшкі» Лепельскага раёна; Масленічная абрадавая гульня «Пахаванне Дзеда» Гарадоцкага раёна; абрад «Насіць намётку» в. Папшычы Глыбоцкага раёна.

Гомельская вобласць: абрад «Юр'я» (абрад «Тураўскі карагод» на свята Юр'я) в. Пагост Жыткавіцкага раёна; абрад «Ваджэнне і пахаванне стралы» в. Казацкія Балсуны Веткаўскага раёна; абрад «Провады русалкі» в. Вялікі Бор Хойніцкага раёна; абрад гукання вясны «Чырачка» а/г. ТонежЛельчыцкага раёна.

Гродзенская вобласць: абрад «Юр'я» в. Ахонава Дзятлаўскага раёна.

Магілёўская вобласць: абрад «Варварынская свеча» в. Басценавічы Мсціслаўскага раёна.

Раздзел II. Фальклорныя жанры ў кантэксте святочнай культуры беларусаў

ТЭМА 8. ПЕСНІ КАЛЯНДАРНЫХ АБРАДАЎ

Песні каляндарных абрадаў па функцыянальнай прымеце. Зімовыя: *піліпаўскія, калядныя і шчадроўскія, цярэшкі, масленічныя (запусныя)*. Вясновыя: *песні-вяснянкі, валачобныя, юр'еўскія, траецкія (сёмушныя), куставыя, русальныя, песні веснавой талакі, песні да веснавых карагодаў і гульняў*. Летнія: *касецкія, купальскія, пятроўскія, песні да летніх карагодаў, жніўныя*. Восеньскія: *ярынныя, ільняныя, талочныя*.

Міфасемантыка песень каляндарных абрадаў. Паэтызацыя прыроды, працы і дабрабыту земляроба. Увасабленне гаспадарчага і метэаралагічнага вопыту народа. Песні каляндарных абрадаў паводле жанравай прыроды: *заклінальныя, велічальныя, жартоўныя, лірычныя, эпічныя*.

ТЭМА 9. ПЕСНІ СЯМЕЙНЫХ АБРАДАЎ

Сямейныя абрады як складаны сакральна-магічны комплекс, у склад якога ўваходзяць песенныя, славесныя, гульнявыя і харэаграфічныя жанры. Жанравае багацце песень радзіннага і вясельнага абрадаў. Радзінныя і вясельныя песні паводле жанравай прыроды: *заклінальныя, цырыманіяльна-рытуальныя, велічальныя, лірычныя, сатырычна-гумарыстычныя, прыпеўкі*. Адлюстраванне абрадавых дзеянняў у тэкстах песень. Матывы, вобразы і паэтычныя сродкі. Паэзія пахавальнай абраднасці паводле жанравай прыроды: *галашэнні, псалмы, духоўныя вершы*. Імпровізацыйная прырода галашэнняў. Увасабленне культы продкаў, сямейных і родавых каштоўнасцей. Народная мараль і этыка ў песенных творах гэтай групы.

ТЭМА 10. ПАЗААБРАДАВЫЯ ПЕСНІ: ЖАРТОЎНЫЯ, ПРА КАХАННЕ, ПРЫПЕЎКІ, БАЛАДЫ

Песня ў народным свяце. Песня – універсальны лірычны жанр фальклору. Класіфікацыя пазабрадавых песень. *Жартоўныя песні*: гуманізм і жыццясцвярджальны пафас. Мастацкія прыёмы стварэння камічнага: гратэск, кантраст, паўторы, пералічэнні, выклічнікі. *Песні пра каханне*: лірызм,

ідэалізацыя вобразаў, паэтызацыя пачуцця. Асноўныя сюжэтныя матывы. *Прыпеўкі*: жартоўны характар, сувязь з музыкай і танцам. Нечаканасць камічнай развязкі як асноўны кампазіцыйны прыём. *Балады* як ліраэпічны жанр: элементы цудоўнага, сямейна-бытавы ці маральна-этычны канфлікт, трагізм сюжэта. Купальскія балады. Народная мараль ў пазаабрадавай песні.

ТЭМА 11. СЛАВЕСНЫЯ ЖАНРЫ: КАЗКІ, ЛЕГЕНДЫ, ПАДАННІ, БЫЛІЧКІ

Славесныя жанры фальклору: спосаб мастацкага адлюстравання і асэнсавання рэчаіснасці. Казкавая проза: *казкі пра жывёл, чарадзейныя, бытавыя* (сацыяльна-бытавыя і навелістычныя). Алегарычнасць як аснова вобразнай сістэмы казак пра жывёл. Трансфармацыя архаічнага канфлікту чалавека і сіл прыроды ў сацыяльны або бытавы канфлікт у чарадзейнай казцы. Сацыяльныя адносіны, сялянскі побыт і народныя маральна-этычныя нормы ў бытавых казках. Казкі-небыліцы.

Няказкавая проза: *легенды, паданні, сказы, былічкі (прымхліцы)*. Інфарматыўная функцыя як вызначальны фактар няказкавай прозы. Легенды паводле гісторыка-тэматычнага прынцыпу: *этыялагічныя (касмаганічныя, зааганічныя), духоўна-этычныя, гісторыка-культурныя, дэманалагічныя*. Светапоглядны дуалізм легенд. Прынцыпы гуманізму і народнай этыкі ў легендах. Паданні паводле тэматычнага прынцыпу: *гістарычныя, тапанімічныя* і інш. *Былічка (прымхліца)* як аднаэпізоднае апавяданне пра кантакт чалавека са звышнатуральным, якое мае ўстаноўку на сапраўднасць (апісанне рэальнай штодзённасці).

Выкарыстанне сюжэтаў і вобразаў славесных жанраў фальклору (народнай прозы) ў рэжысёрскай і сцэнарнай працы.

ТЭМА 12. МАЛЫЯ СЛАВЕСНЫЯ ЖАНРЫ: ПРЫКАЗКІ, ПРЫМАЎКІ, ЗАМОВЫ, ЗАГАДКІ

Паходжанне малых устойлівых славесных форм і віды: *прыказкі, прымаўкі, замовы, загадкі* а таксама *павер'і, прыметы, прыгаворкі, тосты-зычанні* і інш. *Прыказкі* як увасабленне народнай мудрасці, жыццёвага вопыту і маральна-этычных норм. Афарыстычнасць, разнастайнасць тэматыкі. Класіфікацыя. *Прымаўкі* як устойлівыя выслоўі, якія вобразна характарызуюць аб'ект. Суаднесенасць прымавак з пэўнымі часцінамі мовы. Праблема літаратурнага перакладумалых славесных форм. Унікальнасць і архаічнасць *замоў*. Носьбіты замоў і асаблівасці бытавання. Знахарства і чарадзейства. Хрысціянская сімволіка ў замовах. Замовы паводле тэматычнага прынцыпу: *гаспадарчыя, ахоўныя, лекавыя, звязаныя з сацыяльным і сямейным бытам*. Анімістычная аснова *загадак*. Этнаграфізм. Багацце жанравых формў *загадак (сказы, пытанні, жарты, задачы)*.

Выкарыстанне ўзораў малых славесных форм ў рэжысёрскай і сцэнарнай працы.

ТЭМА 13. ГУЛЬНЁВА-ХАРЭАГРАФІЧНЫЯ ЖАНРЫ

Тэрміналагічнае размежаванне паняццяў *гульні, забавы і ігрышчы*. Ігрышча «*Жаніцьба Цярэшкі*» Лепельскага раёна Віцебскай вобласці. Масленічная абрадавая гульня *Калодка*. Гульня «*Пахаванне Дзеда*» Гарадоцкага раёна Віцебскай вобласці. Велікодныя гульні: *качанне яек, у біткі, Крумкач*. Масавыя гулянні на Юр'я, Тройцу і Купалле. Восеньскае ігрышча *Ката пячы*. Універсальныя каляндарныя гульні *Явар, Юрачка, Падушачка, Цяцэрка*. Гульні ў кантэксце хрэсьбінаў і вяселля.

Архаічнасць харэаграфічнага жанру *карагод*. Карагоды песенныя, гульнявыя, танцавальныя. Познетрадыцыйныя танцы: арнаментальныя, імправізаваныя, танцы-гульні. Танцы гуртавыя (*Мяцеліца, Грачанікі, Акуліна*, кадрыліна 2, 4, 6, 8 пар, танцы ўпяцёх, тройкамі); парныя (*Лявоніха, полька-Бабачка, Кракавяк, Падэспань, Какетка, Войра*), сольныя (*Мікіта, Каза, Рускага, Жабкі, Цыганачка*) і інш.

Раздзел III. Акцыянальнасць святочнай культуры беларусаў

ТЭМА 14. ДРАМАТУРГІЯ НАРОДНАГА МАСТАЦТВА

Драматыргія *фальклорна-этнаграфічных комплексаў* (калядныя абыходы, радзіны, вяселле і інш.) Прастора і час. Традыцыйныя ролі. Выканаўцы. Касцюмы і маскі. Рэгламентацыя паводзінаў. Абавязковыя і імправізаваныя дыялогі.

Драматыргія маладзёжных і дзіцячых гульняў. Элементы тэатралізацыі пры выкананні *казак*. Паўтаральнасць дзеянняў у *карагодных гульнях*. Тэатральна-драматычныя прадстаўленні падчас *кірмашоў і святаў*.

Культурныя вытокі беларускай *батлейкі* і яе нацыянальная самабытнасць. Віды батлейкі, носьбіты традыцыі. Тэатральны рэквізіт. Рэлігійная частка батлейкі. Народныя драмы «Цар Максімілян» і «Цар Ірад». Інтэрмедый ў складзе школьнай біблейска-евангельскай драмы. Антытэза рытарычнага і камічнага. Фалькларызм інтэрмедый. Вобраз селяніна.

ТЭМА 15. МАГІЧНЫЯ ПРАКТЫКІ Ў СВЯТОЧНАЙ КУЛЬТУРЫ

Засцерагальныя, мантычныя практыкі (варожбы), ахвярапрынашэнні—істотныя кампаненты традыцыйнай духоўнай культуры, шырока распаўсюджаныя ў культуры сялянскай супольнасці. Ахвярапрынашэнні ў крызісных жыццёвых сітуацыях: выраб *ручніка-абыдзённіка*. Ахвяраванні на храм: *брацкая свечка, воты, грошы*. Ахвяраванні духам лесу і воднай прасторы. Ушанаванне месцаў пахавання, святых крыніц, камянёў, прошчаў. Абрад «Намскі Вялікдзень» в. Аброва Івацэвіцкага раёна Брэсцкай вобласці.

Традыцыя паломніцтва і ўшанавання Блакітнай крыніцы Слаўгарадскага раёна Магілёўскай вобласці.

Прадкаванні надвор'я, росту і выспявання раслін, суадносна са станам прыроды на свята ці прысвятак (Грамніцы, Благавешчанне, Юр'я, Пятра і Паўла, Ілля, Пакровы і інш.). Перыяд зімовага і летняга сонцавароту (Каляды і Купалле): варожбы гаспадарчыя (на ўраджай розных культур, прыплод жывёлы і інш.) і сямейна-бытавыя (на шлюб). Практыкі кумавання і завівання вянкоў, бяроз на Тройцу. Абрадавыя дзеянні этапу заканчэння жніва: завіванне барады. Засцерагальныя практыкі ў кантэксце радзінна-хрэсьбітнай абраднасці, вяселля і пахавання.

ТЭМА 16. ПРЫГАТАВАННЕ І ЎЖЫВАННЕ АБРАДАВАЙ ЕЖЫ

Абрадавая ежа – складовая частка сямейных, каляндарных, гаспадарчых і аказіянальных абрадаў, прыгатаванне і ўжыванне якой рэгламентуецца сацыяльнымі нормамі і традыцыйнымі звычаямі. Сакральны характар абрадавай ежы: *куцця, пасха, яйкі, каравай, бабіна каша*. Рытуалізацыя прыгатавання абрадавай ежы: каравайны абрад. Вясельная каравайная традыцыя в. Моталь Іванаўскага раёна Брэсцкай вобласці. Рытуалізацыя спажывання абрадавай ежы: вызначальная роля гаспадара хаты і гаспадыні, мыццё рук, малітва, славесныя формулы, пакіданне абрадавай ежы на стале, скармліванне жывёле, захоўванне.

ТЭМА 17. ПЕРААПРАНАННЕ І МАСКАВАННЕ Ў СВЯТОЧНАЙ КУЛЬТУРЫ

Пераапрапанне і маскаванне – складовая частка сямейных і каляндарных абрадаў. Міфалагічная семантыка маскі як сувязь чалавека з іншасветам у рытуальных засцерагальных і прадудыравальных дзеяннях. Сувязь персанажаў-масак з татэмізмам, фетышызмам і культам продкаў. Калядныя (шчадроўскія) персанажы-маскі: *каза, мядзьведзь, журавель, кабыла, озед, шчодр, цыган, смерць*. Калядны абрад «Цары» в. Семежава Капыльскага раёна Мінскай вобласці. Абраднасць Куста ў Заходнім Палессі. Элементы пераапрапанання і маскавання ў радзінна-хрэсьбітным і вясельным абрадзе.

Раздзел IV. Святочная культура Беларусі XIV–XIX стст. і новага часу

ТЭМА 18. ПАРАТЭАТРАЛЬНЫЯ ДЗЕІ ШЛЯХЕЦКАГА САСЛОЎЯ

Складанасць працэса саслоўнага афармлення беларускай шляхты ў XIV–XVI стст. Сістэма каштоўнасцей (*рэлігійная самасвядомасць, этычныя нормы, эстэтычныя густы*), на аснове якіх фарміравалася культура

шляхецкага саслоўя. Важная культураствараючая функцыя ў разглядаемую эпоху належыць рэлігіі.

Вытокі і развіццё на розных гістарычных этапах паратэатральных дзей шляхецкага саслоўя. Віды: *тэатралізаваныя шэсці, піры, паляванні, сустрэча каранаваных асоб, пахаванні*. Структура, выразныя сродкі і семантыка дзей канфесійных і свецкіх тэатралізаваных шэсцяў, абрадаў. Асаблівасці, выразныя сродкі і кампазіцыйная пабудова імянін, дзён нараджэнняў і вяселляў прадстаўнікоў беларускай шляхты. Рытуальныя сустрэчы каранаваных асоб, магнатаў. Тэатралізаваныя дзеі паляванняў.

ТЭМА 19. СВЯТОЧНАЯ КУЛЬТУРА СТАРАЖЫТНАГА ГОРАДА

Генезіс прафесійных свят. Старажытныя формы прафесійных свят і іх структура. *Святы цэхавых рамеснікаў*, прысвечаныя святым патронам асобных карпарацый. *Кузьма і Дзям'ян* – апякун кавалёў, *Пётр і Павел* – апякун рыбаловаў і інш.

Адзінаборствы ў кантэксце святочнага жыцця старажытнага беларускага горада. Паходжанне і тэндэнцыі развіцця спартыўных гульняў. Баявыя практыкаванні і адзінаборствы як спосаб ваеннай падрыхтоўкі. *Рыцарскія турніры*: змест, умовы паядынкаў, мастацка-дэкаратыўнае вырашэнне, артыбутыка. Традыцыі правядзення турніра «Кароль курка» ў Слуцку, Нясвіжы, Быхаве (сярэдня XVII–XVIII ст.). *Конныя каруселі* ў замках і кадэцкіх корпусах Нясвіжа, Слуцка, Шклова, Гродна. Рытуал адкрыцця, мастацкае афармленне, гульнявы змест конных каруселяў. *Кірмашовыя спартыўныя забавы*. Значэнне традыцый гарадской культуры Беларусі.

ТЭМА 20. СТАНАЎЛЕННЕ І РАЗВІЦЦЁ САВЕЦКІХ МАСАВЫХ СВЯТ

Савецкая каляндарная рэформа 1918 г. Чырвоны каляндар. Класіфікацыя свят ў СССР. *Дэманстрацыі і маёўкі* ў 1920–30-я гг. у Мінску, Віцебску, Магілёве, Гомелі. Дзейнасць К. Малевіча, М. Шагала, Ю. Пэна па афармленні гарадской прасторы Віцебска. Традыцыі і спецыфіка святкавання дат савецкай гісторыі. *Дэманстрацыі, мітынгі, шэсці, канцэрты, жывыя карціны, імправізаваныя суды, тэатралізаваныя карнавалы, харавыя дэкламацыі* як формы паяднання інфармацыйна-прапагандыскага матэрыялу з мастацкай вобразнасцю.

Новыя формы масавых урачыстасцяў 1940–70-х гг. Віды *фестываляў Дэкадынацыянальнага мастацтва. Святы прафесій.* Дзіцячыя, юнацкія і моладзевыя святы. *Тэатралізаваныя мастацка-спартыўныя прадстаўленні і інсцэніроўкі*. Сінтэтычны характар як вызначальная рысановыя форм масавых урачыстасцяў.

ТЭМА 21. АФІЦЫЙНЫ СВЯТОЧНЫ КАЛЯНДАР БЕЛАРУСІ

Гісторыя, сэнс і структура дзяржаўных свят. Кампаненты абрадава-рытуальнай часткі: *вынас сцягоў, дзяржаўнай сімволікі, ганаровы караул, святочнае шэсце, парад, мітынг, ускладанне кветак да мемарыяльных месцаў і месцаў пахаванняў, цырымонія ўрачыстага адкрыцця і закрыцця свята, урадавы канцэрт, святочны салюті* інш. Узбагачэнне сродкаў святочнай відовішчнасці і афармлення. Дзяржаўная і гістарычная сімволіка ў сучасных святах.

Ваенна-патрыятычныя святы. Характарыстыка відовішчных форм: *шэсце, парад, дэманстрацыя, гістарычная рэканструкцыя, фестывалі* і інш.

Святкаванне юбілеяў заснавання беларускіх гарадоў. Прастора і час свята. Асноўныя сімвалы свята: *герб, сцяг, гімн*. Паліфанічнасць святочнага дзеяння. Гісторыя горада, лёс яго жыхароў і гістарычны ландшафт – аснова рэжысёрскай задумы. Афіцыйныя мерапрыемствы. Структура абрадаў і цырымоній. Рэкрэацыйная прастора горада і яе нападзенне тэатралізаванымі і відовішчнымі элементамі.

Святкаванне юбілеяў *выдатных дзеячаў культуры, памятных дат*. Памятныя даты ААН: *спецыяльныя дні, тыдні, гады і дзесяцігоддзі*, прысвечаныя пэўнай тэме ці праблематыцы.

Прафесійныя дні і святы. Карпаратыўныя святы. Выкарыстанне спецыфічных знакаў і сімвалаў. Правядзенне традыцыйных і распрацоўка новых абрадава-рытуальных дзей.

ТЭМА 22. ВІДЫ І ФОРМЫ СУЧАСНЫХ МАСТАЦКА-ВІДОВІШЧНЫХ ДЗЕЙ

Новыя формы мастацкіх відовішчаў: *маладзёжныя шоу-праграмы, дзіцячыя святы з гульнявой асновай, рэгіянальныя праграмы і праекты, анімацыйныя праграмы і шоу, тэатралізаваныя гульнявыя праграмы*.

Вулічны тэатр: выкарыстанне ў сучаснай святочнай культуры. Рэжысура вулічных прадстаўленняў. Выкарыстанне гарадскога або прыроднага асяроддзя як мастацкага кампанента. Прыёмы работы з глядачом.

Тэатралізаваныя шэсці і карнавалы: структура і выразныя стродкі (музыка і танец, касцюміраванне, маскі і лялькі). Сродкі руху ўдзельнікаў (хадулі, веласіпеды, платформы, аўтамабілі). *Перформансы, акцыі, флэш-мобы, хэпенінгі*: тэатральны пачатак і відовішчнасць. Выкарыстанне падчас правядзення карпаратыўных масавых свят, у гістарычных рэканструкцыях, рэкламных акцыях. *Мультымедыйнае шоу* як сінтэз святла, гуку, агню, вады, лазэрнай графікі, відэа і слайд-праекцыі.

ВУЧЭБНА-МЕТАДЫЧНАЯ КАРТА ВУЧЭБНАЙ ДЫСЦЫПЛІНЫ¹¹

Нумар раздзела, тэмы	Назва раздзела, тэмы	Колькасць аўдыторных гадзін			СРС	Форма кантролю ведаў
		Усяго	Лекцыі	Семінарскія заняткі		
	Уводзіны	2	2			
	Раздзел I. Храналогія і семантыка святочнай культуры беларусаў					
1.	Адлюстраванне архаічных культаў і вераванняў у святочнай культуры	2	2			
2.	Народны каляндар як комплекс традыцыйных вераванняў і абрадавых практык	4	2	2		
3.	Рухомыя і нерухомыя святы. Прысвятакі	2	2			
4.	Народная Біблія як феномен традыцыйнай культуры	2	2			
	Раздзел II. Фальклорныя жанры ў кантэксце святочнай культуры беларусаў					
5.	Песні каляндарных абрадаў	4	2	2		
6.	Песні сямейных абрадаў	4	2	2		
7.	Пазаабрадавыя песні: жартоўныя, прыпеўкі, песні пра каханне, баллады	6	2	4		
8.	Славесныя жанры: казкі, легенды, паданні, былічкі	4	2	2		
9.	Малыя славесныя жанры: прыказкі, прымаўкі, замовы, загадкі	2	2			
10.	Гульні і харэаграфічныя жанры				2	Прэзентацыя
	Раздзел III. Акцыянальнасць святочнай культуры беларусаў					
11.	Драматургія народнага				2	

¹¹ Колькасць гадзін для завочнай формы атрымання адукацыі.

	мастацтва					
12.	Прыгатаванне і ўжыванне абрадавай ежы				2	Прэзентацыя
13.	Пераапраананне і маскаванне ў святочнай культуры				2	Прэзентацыя
		32	20	12	8	

РЕПОЗИТОРИЙ БГУКИ

ІНФАРМАЦЫЙНА-МЕТАДЫЧНАЯ ЧАСТКА

Літаратура

Асноўная

Беларускі фальклор: Энцыклапедыя: У 2 т. – Т.1. – Мінск: БелЭн, 2005. – 768 с. – Т. 2. – 2006. – 832 с.

Беларускі фальклор: Жанры, віды, паэтыка. У 6 кн. / Рэдкал.: А.С. Фядосік (гал. рэд.) і інш. – АН Беларусь, ІМЭФ. – Мінск: Беларуская навука, 2001–2006.

Беларусы. Т. 6. Грамадскія традыцыі / В.Ф. Бацяеў, В.М. Бялявіна, А.У. Гурко і інш.; Рэдкал.: В.М. Бялявіна і інш.; ІМЭФ НАН Беларусь – Мінск : Беларуская навука, 2002. – 606 с.

Беларусы. Т. 7. Вусна-паэтычная творчасць / Г.А. Баргашэвіч, Т.В. Валодзіна, А. Гурскі і інш.: Рэдкал. В.М. Бялявіна і інш.; ІМЭФ НАН Беларусь – Мінск : Беларуская навука, 2004. – 586 с.

Васілевіч, У. А. Беларускі народны каляндар / У.А. Васілевіч. – Мінск : Ураджай. 1993. – 80 с.

Грамадскі быт і культура сельскага насельніцтва Беларусі / В.К.Бандарчык [і інш.]. – Мінск: Навука і тэхніка, 1993. – 256 с.

Гульні, забавы, ігрышчы / склад. А.Ю. Лозка. – 2-е выд. – Мінск: Беларуская навука, 2003. – 534 с.

Земляробчы каляндар: Абрады, звычаі / Рэдкал.: А.С.Фядосік і інш. – Мінск : Навука і тэхніка, 2003. – 405 с.

Камінскі, А.Я. Асновы драматургіі і сцэнарнага майстэрства : вучэбна-метадычны дапаможнік для студэнтаў ВНУ па спецыяльнасці 1-17 01 05 Рэжысура свят / А.Я. Камінскі. – Мінск : БДУКМ, 2011. – 110 с.

Камінскі, А.Я. Рэжысура традыцыйнага абраду : вучэбна-метадычны дапаможнік / А.Я.Камінскі. – Мінск : БДУКМ, 2009. – 110 с.

Кухаронак, Т. Маскі ў каляндарнай абраднасці беларусаў / Т.Кухаронак. – Мінск: Ураджай, 2001. – 238 с.

Міфалогія беларусаў: энцыклапедычны слоўнік / склад. І. Клімковіч і інш.; навук. рэд. Т. Валодзіна. – Мінск : Беларусь, 2011. – 607 с.

Народная культура Беларусі: Энцыкл. даведнік. – Мінск: Бел. навука, 2002. – 432 с.

Нарысы гісторыі культуры Беларусі : у 4 т. Т.1: Культура сацыяльнай эліты XIV – пачатку XX ст. // А. І. Лакотка [і інш.] ; навук. рэд. А.І. Лакотка. – Мінск : Беларуская навука, 2013. – 573 с.

Нарысы гісторыі культуры Беларусі : у 4 т. Т. 2: Культура гарадоў X – пачатку XX ст. / [А. І. Лакотка і інш. ; уводзіны, заключэнне: А.І. Лакотка]. – Мінск : Беларуская навука, 2014. – 572 с.

Нарысы гісторыі культуры Беларусі. У 4 т. Т. 3: Культура сяла XIV – пачатку XX ст. – Кн. 2: Духоўная культура / А. І. Лакотка [і інш.]. – Мінск : Беларуская навука, 2016. – 749 с.

Традыцыйная мастацкая культура беларусаў. У 6 т. 10 кн. / Рэдкал.: Т.Б. Варфаламеева (гал. рэд.) і інш.– Мінск : Вышэйшая школа. – 2008–2013.

Фядотаў, А.Г. Канфесійныя цырымоніі і святы беларускага горада XVII–XVIII стагоддзяў / А.Г. Фядотаў // Вестник молодёжного научного общества. – Мінск : МНО, 2003. – 106 с.

Цітоў, В.С. Этнаграфічная спадчына: Беларусь: Традыцыйна-бытавая культура / В.С.Цітоў. – Мінск : Беларусь, 2001. – 207с.

Чурко, Ю.М. Белорусский хореографический фольклор / Ю. М. Чурко. – Минск : Вышэйшая школа, 1990. – 415 с.

Дадатковая

Аляхновіч, А. М. Веснавыя святы / А. М. Аляхновіч. – Мінск : Ураджай, 2000. – 254 с.

Аляхновіч, А. М. Зімовыя святы / А. М. Аляхновіч. – Мінск : Ураджай, 1998. – 134 с.

Барышев, Г.И. Батлейка / Г.И. Барышев – Мінск : Бел.наука, 1995. – 143 с.

Беларуская міфалогія: энцыклапед. слоўн. / С. Санько і інш. – Мінск : Беларусь, 2004. – 506 с.

Беларускія народныя танцы, карагоды і гульні / Уклад. В. С. Семянюк. – Мінск : БелСЭ, 1989. –125 с.

Беларускіфальклор: хрэстаматыя / склад. К. П. Кабашнікаў і інш. – Мінск : Вышэйшая школа. 1985. – 749 с.

Бяздоннае багацце: Легенды, паданні, сказы / Склад. А. І. Гурскі. — Мінск : Мастацкая літаратура, 1990. – 255 с.

Валодзіна, Т.В. Семантыка рэчаў у духоўнай спадчыне беларусаў / Т. В. Валодзіна. – Мінск : Тэхналогія, 1999. – 167 с.

Гуд, П.А. Беларускае купалле: кампазіцыя і семантыка абрадавых дзей. – 2-е выд. / П. А. Гуд – Мінск : БДУКМ, 2006. – 137 с.

Камінскі, А.Я. Зімовыя святы: Зборнік сцэнарна-метадычных распрацовак / А.Я.Камінскі. – Мінск : Чатыры чвэрці, 2010. – 145 с .

Крук, І.І. Сімволіка беларускай народнай культуры / І.І. Крук. – Мінск : Ураджай, 2001. – 350 с.

Кухаронак, Т.І. Свята як этнакультурны феномен у традыцыйным светапоглядзе беларусаў / Т.І. Кухаронак // Проблемы методологии социогуманитарного познания: диалектика и герменевтика. – Мн. : БГУФК, 2009. – С. 124–127.

Лобач, У.А. Этнаграфія Беларусі: Вучэбна-метадычны комплекс. / У.А. Лобач. – Наваполацк : ПДУ, 2006. – 328 с.

Лозка, А.Ю. Беларускі народны каляндар / А.Ю. Лозка. – Мінск : Польша, 2002. – 237 с.

Мальдзіс, А. Як жылі нашыя продкі ў XVIII ст. / А. Мальдзіс – Мінск: Ураджай, 2001. – 178 с.

Наваградскі, Т.А. Традыцыі народнага харчавання беларусаў / Т.А. Наваградскі. – Мінск : НІА, 2000. – 112с.

Народны тэатр / [Уклад., уступ, артыкул і камент. М.А. Каладзінскага; рэдкал. В.К. Бандарчык і інш.; – Мінск : Навука і тэхніка, 1983. – 512 с.

Сысоў, У.М. 3 крыніц спрадвечных / У.М. Сысоў. – Мінск: Вышэйшая школа. 1997. – 415 с.

Фядотаў, А.Г. Свята беларускага пісьменства ў школе / А.Г. Фядотаў. – Мінск : Беларуская навука, 2000. – 56 с.

РЕПОЗИТОРИЙ БГУКИ

Метадычныя рэкамендацыі па арганізацыі і выкананню самастойнай работы студэнтаў па вучэбнай дысцыпліне

Самастойная работа – мэтанакіраваная вучэбная дзейнасць студэнтаў, якая здзяйсняецца пад непасрэдным ці апасродкаваным кіраўніцтвам выкладчыка. Мэтай самастойнай работы студэнтаў з’яўляецца паглыбленне павышэнне канкурэнтназдольнасці выпускнікоў ВНУ праз фарміраванне ў іх кампетэнтнай самаадукацыі. Кампетэнтнасны падыход прадугледжвае ўзмацненне практыкаарыентаванасці адукацыйнага працэсу і ролі самастойнай дзейнасці студэнтаў па вырашэнні задач і сітуацый, якія імітуюць сацыяльна-прафесійныя праблемы.

Задачы:

— выпрацоўка ў студэнта навыкаў прадуктыўнай дзейнасці, інавацыйна-творчага і культуралагічнага мыслення, пазнавальных здольнасцей;

— паглыбленае вивучэнне дысцыпліны «Святочная культура Беларусі»;

— актывізацыя самаразвіцця і матывацыі самарэалізацыі студэнта.

Самастойная работа студэнтаў па дысцыпліне «Традыцыйная святочная культура беларусаў» прадугледжвае выкананне творчых заданняў, рэжысёрскі аналіз масавага свята, фестывалю, абраду, выкананне кантрольных работ, падрыхтоўку рэфератаў, азнаямленне з навуковай, навукова-папулярнай літаратурай, напісанне эсэ.

Асноўныя *формы* арганізацыі самастойнай працы студэнтаў:

— экспрэс-апытанне па прачытанай лекцыі;

— падбор і вивучэнне аўдыёвізуальных крыніц, падрыхтоўка на гэтай аснове прэзентацый, паведамленняў і іншае;

— аналіз навуковых і навукова-публіцыстычных артыкулаў;

— падрыхтоўка да ўдзелу ў навукова-практычных канферэнцыях, творчых паказах.

Рэкамендаваныя сродкі дыягностыкі вучэбнай дзейнасці студэнтаў

1. Метады вуснай дыягностыкі (апытанне, дыскусіі, аналіз рытуальна-абрадавых комплексаў і каляндарных свят гадавога цыкла, даклады на семінарскіх занятках, канферэнцыях, вусныя залікі і экзамены).

2. Метады практычнай дыягностыкі (удзел у рэпетыцыйным працэсе гульнявой праграмы, абраду, эстрадных нумароў, тэатралізаванага прадстаўлення, свята; выкананне вучэбна-творчых заданняў выкладчыка).

3. Метады пісьмовай дыягностыкі (тэсты, кантрольныя апытванні, кантрольныя работы, пісьмовыя справаздачы па аўдыторных/дамашніх заданнях, рэфераты, публікацыі артыкулаў, дакладаў, курсавыя работы).

4. Інтэрактыўныя метады дыягностыкі (стварэнне мультымедынай прэзентацыі па абранай тэме, творчы паказ, ролевыя гульні, выступленне на ўніверсітэцкіх, гарадскіх і рэспубліканскіх сцэнічных пляцоўках з падрыхтаванымі гульнявымі праграмамі, абрадамі, святамі).

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ

Літаратура

1. *Аляхновіч, А.М. Веснавья святы / А.М. Аляхновіч. – Мінск: Ураджай, 2000. – 254 с.*
2. *Аляхновіч, А.М. Зімовья святы / А.М. Аляхновіч. – Мінск: Ураджай, 1998. – 134 с.*
3. *Бабчанок, М.А. Беларуская фалькларыстыка: аказіянальныя абрады і паэзія : дапаможнік / М.А. Бабчанок. – Мінск : БДПУ, 2010. – 72 с.*
4. *Балады: у 2 кн. / АН БССР, Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору. – Мінск: Навука і тэхніка, 1977. – 337 с. – (Беларуская народная творчасць).*
5. *Беларуская вуснапаэтычная творчасць: падруч. для студэнтаў філал.спец. ВНУ / К.П. Кабашнікаў, А. С. Фядосік, А. С. Ліс [і інш.]. – 2-е выд., перапрац. – Мінск: Лексіс, 2000. – 512 с.*
6. *Беларускі фальклор: жанры, віды, паэтыка: у 6 кн. / рэдкал.: А.С.Фядосік (гал. рэд.) [і інш.], АН Беларусі, Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору. – Мінск: Беларус. навука, 2001–2006. – Кн. 1: Каляндарна-абрадавая паэзія / А.С.Ліс [і інш.]. – 2001. – 515 с.; Кн. 3: Пазаабрадавая паэзія / А.І.Гурскі, Г.А.Пятроўская, Л.М.Салавей. – 2002. – 563 с.*
7. *Беларускі фальклор: энцыклапедыя: у 2 т. / рэдкал.: Г.П.Пашкоў (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск: БелЭН, 2005–2006.*
8. *Беларусы: у 14 т. / Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору. – Мінск: Беларус. навука, 1995. – Т. 7: Вусная паэтычная творчасць / НАНБ; Г. А. Барташэвіч, Т. В. Валодзіна, А. І. Гурскі [і інш.]; рэдкал.: В. М. Бялявіна, М. Ф. Піліпенка, У. І. Чаквін [і інш.]. – 2004. – 586 с.*
9. *Беларускія прыказкі, прымаўкі, фразеалагізмы: зборнік / склад. Ф.Янкоўскі. – Мінск: Беларус. навука, 2004. – 493 с.*
10. *Валачобныя песні / АН БССР, Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору; склад.: Г. А. Барташэвіч [і інш.]; рэдкал.: В. К. Бандарчык [і інш.]. – Мінск: Навука і тэхніка, 1980. – 549 с. – (Беларуская народная творчасць).*
11. *Валодзіна, Т. В. Семантыка рэчаў у духоўнай спадчыне беларусаў / Т. В. Валодзіна. – Мінск: Тэхналогія, 1999. – 167 с.*
12. *Веснавья песні / АН БССР, Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору; склад.: Г. А. Барташэвіч, Л. М. Салавей; рэд. К.П.Кабашнікаў. – Мінск: Навука і тэхніка, 1979. – 596 с. – (Беларуская народная творчасць).*
13. *Восточно-славянскі фальклор: словарь научной и народной терминологии / редкол.: К.П.Кабашников (отв. ред.) [и др.]. – Минск: Навука і тэхніка, 1993. – 478 с.*
14. *Вяселле: песні: у 6 кн. / АН БССР, Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору; склад. Л.А.Малаш. – Кн.1–6. – Мінск, 1980–1988. – (Беларуская народная творчасць).*
15. *Гуд, П.А. Беларускае Купалле: кампазіцыя і семантыка абрадавых дзей.*

- 2-е выд., стэрэатып. / П.А. Гуд – Мінск : БДУКМ, 2006. – 137 с.
16. *Дучыц, Л.У.* Сакральная геаграфія Беларусі / Л.У. Дучыц. – Мінск : Літаратура і мастацтва, 2011. – 384 с.
 17. *Жартоўныя песні* / АН БССР, Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору; склад. І.К.Цішчанка. – Мінск: Навука і тэхніка, 1974. – 728 с. – (Беларуская народная творчасць).
 18. *Жніўныя песні* / АН БССР, Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору; рэд.: А.С.Фядосік [і інш.]. – Мінск: Навука і тэхніка, 1974. – 814 с. – (Беларуская народная творчасць).
 19. *Жыцця* адвечны лад: беларускія народныя прыкметы і павер'і / уклад., [прадм., пер.] У.Васілевіча. – Мінск: Маст. літ., 1998. – Кн. 2. – 607 с.
 20. *Загадкі* / Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору імя К.Крапівы; склад. М.Я.Грынблат; рэдкал.: В.К.Бандарчык [і інш.]. – 2-е выд., выпр. і дапрац. – Мінск: Беларус. навука, 2004. – 362 с. – (Беларуская народная творчасць).
 21. *Замовы* / Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору імя К.Крапівы / уклад., сістэматызацыя тэкстаў, уступ.арт. і камент. Г.А.Барташэвіч. – 2-е выд. – Мінск: Беларус. навука, 2000. – 595 с. – (Беларуская народная творчасць).
 22. *Зімовыя песні: калядкі і шчадроўкі* / уступ. арт. А.Гурскага; пад рэд. М.Я.Грынבלата. – Мінск: Навука і тэхніка, 1975. – 736 с.
 23. *Зямля стаіць пасярод свету: беларускія народныя прыкметы і павер'і* / уклад., [прадм., пер.] У.Васілевіча. – Мінск: Маст. літ., 1996. – Кн. 1.– 591 с.
 24. *Зямная дарога ў вырай: беларускія народныя прыкметы і павер'і* / уклад., прадм., пер. У.Васілевіча. – Мінск: Мастацкая літаратура, 1999. – Кн. 3. – 654 с.
 25. *Казкі пра жывёл і чарадзейныя казкі* / АН БССР, Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору імя К.Крапівы; склад. К.П.Кабашнікаў; рэдкал.: В.К.Бандарчык [і інш.]. – Мінск: Навука і тэхніка, 1971. – 528 с. – (Беларуская народная творчасць).
 26. *Казкі ў сучасных запісах* / АН БССР, Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору імя К.Крапівы; склад. К.П.Кабашнікаў; рэдкал.: А.С.Фядосік [і інш.]. – Мінск: Навука і тэхніка, 1989. – 437 с. – (Беларуская народная творчасць).
 27. *Крук, І.І.* Следам за сонцам: беларускі народны каляндар / І.І. Крук. – Мінск: Ураджай, 1998. – 216 с.
 28. *Купальскія і пятроўскія песні* / АН БССР, Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору імя К.Крапівы. – Мінск: Навука і тэхніка, 1985. – 662 с. – (Беларуская народная творчасць).
 29. *Кухаронак, Т.І.* Маскі ў каляндарнай абраднасці беларусаў / Т.І. Кухаронак. – Мінск : Ураджай, 2001. – 237 с.
 30. *Кухаронак, Т.І.* Радзінныя звычаі і абрады беларусаў: канец XIX–XX ст. / Т.І.Кухаронак. – Мінск: Навука і тэхніка, 1993. – 126 с.
 31. *Легенды і паданні* / Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т мастацтвазнаўства,

- этнаграфіі і фальклору імя К.Крапівы. – 2-е выд., дап. і дапрац. – Мінск: Беларус. навука, 2005. – 550 с. – (Беларуская народная творчасць).
32. *Лепешаў, І.Я.* Слоўнік беларускіх прыказак / І.Я.Лепешаў, М.А.Якалцэвіч. – Мінск: Беларус. навука, 2002. – 509 с.
33. *Ліс, А.С.* Каляндарна-абрадавая творчасць беларусаў: сістэма жанраў. Этэт. аспект / А.С.Ліс; Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору імя К. Крапівы. – Мінск: Беларус. навука, 1998. – 186 с.
34. *Ліцвінка, В.Д.* Слова міма не ляціць: бел.нар. прыказкі і прымаўкі / В.Д.Ліцвінка, Л.А.Царанкоў. – Мінск: Універсітэцкае, 1985. – 194 с.
35. *Назвы населеных пунктаў паводле легендаў і паданняў: у 6 кн. / склад., запіс, апрац. А.М.Ненадавец.* – Мінск: Беларусь, 1998–2003.
36. *Нарысы гісторыі культуры Беларусі : у 4 т. Т.1:Культура сацыяльнай эліты XIV – пачатку XX ст./ / А. І. Лакотка [і інш.] ; навук. рэд. А.І.Лакотка.– Мінск : Беларуская навука, 2013. –573 с.*
37. *Нарысы гісторыі культуры Беларусі : у 4 т. Т. 2: Культура гарадоў X – пачатку XX ст. / [А. І. Лакотка і інш. ; уводзіны, заключэнне: А.І. Лакотка]. –Мінск : Беларуская навука, 2014. – 572 с.*
38. *Нарысы гісторыі культуры Беларусі. У 4 т. Т. 3: Культура сяла XIV – пачатку XX ст. – Кн. 2: Духоўная культура / А. І. Лакотка [і інш.]. – Мінск : Беларуская навука, 2016. – 749 с.*
39. *Песні пра каханне / АН БССР, Ін-т мастацтвазнаўства,этнаграфіі і фальклору імя К.Крапівы; склад. І.К.Цішчанка; рэд. А.С.Фядосік. – Мінск: Навука і тэхніка, 1978. – 378 с. – (Беларуская народная творчасць).*
40. *Прыпеўкі / уклад.тэкстаў, уступ.арт. і камент. І.К.Цішчанкі. – Мінск: Навука і тэхніка, 1989. – 451 с. – (Беларуская народная творчасць).*
41. *Радзіны:Абрад. Песні / Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору імя К.Крапівы; склад.: Г.А.Пятроўская [і інш.]; рэд. А.С.Фядосік. – Мінск: Беларус. навука, 1998. – 635 с. – (Беларуская народная творчасць).*
42. *Салавей, Л.М.* Беларуская народная балада / Л.М.Салавей. – Мінск: Навука і тэхніка, 1978. – 183 с.
43. *Сацыяльна-бытавыя казкі: зборнік / Акадэмія навук Беларускай ССР, Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору імя К.Крапівы; склад. А.С.Фядосік; рэдкал.: В.К.Бандарчык [і інш.]. – Мінск: Навука і тэхніка, 1976. – 515 с. – (Беларуская народная творчасць).*
44. *Сысоў, У.М.*З крыніц спрадвечных / У.М. Сысоў. – Мінск: Выш. шк., 1997. – 216 с.
45. *Сямейна-бытавыя песні / склад. І.К.Цішчанка. – Мінск: Навука і тэхніка, 1984. – 421 с. – (Беларуская народная творчасць).*
46. *Цітоў, В.С.* Этнаграфічная спадчына: Беларусь: Традыцыйна-бытавая культура / В.С.Цітоў. – Мінск: Беларусь, 2001. – 207с.
47. *Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі: у 5 т. / рэдкал.: П.*

Шамякін (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск: БелСЭ, 1984–1987.

РЕПОЗИТОРИЙ БГУКИ